

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

**СТУДЕНТСЬКІ
НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Соціогуманітарні науки»

Випуск 2

Острого

Видавництво Національного університету «Острозька академія»

2023

УДК 001.891 (082)

ББК 6/8

С 88

*Рекомендувала рада Навчально-наукового інституту
соціально-гуманітарного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 13 від 24 травня 2023 року)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Карповець М. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та культурного менеджменту, директор Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту (*відп. редактор*);

Столяр З. В., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови і літератури (*заст. відп. редактора*);

Вісич О. А., доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури;

Гандзілевська Г. Б., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки;

Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та літератури;

Матласевич О. В., доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та педагогіки;

Мініч Л. С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури;

Петрушкевич М. С., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та культурного менеджменту.

С 88

Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Соціогуманітарні науки» / укл. З. В. Столяр. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. Вип. 2 (14). 146 с.

DOI 10.25264/24.05.2023

До збірника ввійшли статті здобувачів вищої освіти Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту, присвячені проблемам української лінгвістики та літературознавства, гендерних досліджень, психології, культурології. Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти й усіх тих, хто цікавиться соціогуманітарними науками. Редакційна колегія не відповідає за достовірність наведених даних та покликань.

УДК 001.891 (082)

ББК 6/8

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2023
© Автори статей, 2023

РОЗДІЛ 1

**ФІЛОЛОГІЧНІ
СТУДІЇ**

УДК: 82.161.2.09:2-291

Гарніцька Анастасія Володимирівна**БІБЛІЙНІ МОТИВИ
В ЛІРИЦІ ОКСАНИ ЛУЦИШИНОЇ**

Стаття присвячена дослідженню наскрізних біблійних мотивів у ліриці Оксани Луцишиної. Простежено, що в збірці «Вірші Феліцити» наявні переспіви біблійних сюжетів, а також згадано низку біблійних образів і понять. З'ясовано, що для авторки це є інструментом творення художнього світу й способом уявлення образу ліричної героїні. У результаті аналізу визначено основні біблійні мотиви в поезії: німоти й мовчання, страждань, мольби й жертвоприношення. Простежено, що образ ліричної героїні збірки суголосний образу Міріам із драматичної поеми Лесі Українки «Одержима». З'ясовано, що слово в інтерпретації Оксани Луцишиної набуває негативної конотації й пов'язане з мотивом страждань. Розглянуто концепти мольби й жертвоприношення, за допомогою яких репрезентовано мотив нещасливого кохання.

Ключові слова: релігійний мотив, Оксана Луцишина, ліричний герой, концепт свободи.

Anastasiia V. Harnitska**BIBLICAL MOTIFS IN THE OKSANALUTSYSHYNA'S POETRY**

The article deals with the main biblical motifs in the poetry book «Virshi Felicity» by Oksana Lutsyshyna. Despite the large number of works covering the studies of the author's prose, there aren't enough researches of her poetry, in particular of the last published book. There is a need to systematize and study the main features of it.

Particular attention in the paper is paid to biblical codes in poetry. The main purpose of the study is to analyze the biblical motifs, their place and effect on the lyrical hero in Oksana Lutsyshyna's poetry book. It has been found that the author uses biblical plots and characters to create original poetry scenes. The paper shows that the main biblical motifs in the book are the motif of muteness and silence, the motif of suffering, the motif of entreaty and the motif of immolation. This study has clearly shown that the Oksana Lutsyshyna's image of a lyrical hero is constant to the image of Miriam from the Lesia Ukrainka's dramatic poem «Oderzhyma». The study considered the main features of each biblical motif. It is revealed that the image of the word acquires negative connotation in the author's

book. It has been found that the motif of entreaty and motif of immolation are used to represent the concept of unhappy love relationship.

We see the perspective of our research in analyzing other cultural codes in the Oksana Lutsyshyna's poetry book «Virshi Felicity», in particular mythological and literary.

Key words: *religious motif, Oksana Lutsyshyna, lyrical hero, concept of freedom.*

Постановка проблеми. Творчість Оксани Луцишиної посідає важливе місце в сучасних літературознавчих студіях. Левова частина всіх наукових розвідок про письменницю спрямована на аналіз її прозового доробку. Натомість ґрунтовних досліджень лірики авторки вкрай бракує. Остання опублікована поетична збірка Оксани Луцишиної «Вірші Феліцити» (2018) містить низку культурних впливів. Один із них – біблійний код – є наскрізним у ліриці авторки. У своїх поезіях письменниця вдається до переспіву різних біблійних сюжетів, застосовує біблійні образи й поняття, за допомогою яких перед реципієнтами й реципієнтками постає оригінальний авторський художній світ, продемонстровано складні взаємозв'язки ліричної героїні з дійсністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості творчості Оксани Луцишиної й окремі аспекти її художніх творів досліджували Галина Бокшань, Олена Галета, Катерина Ісаєнко, Вікторія Литвиненко, Наталія Олійник, Віталій Чернецький. Про культурологічні впливи в текстах письменниці писали Олена Кицан, Марко-Роберт Стех. Рецензували поетичні збірки авторки Мар'яна Барабаш, Жанна Капшук, Олег Коцарев, Василь Махно.

Мета статті – простежити основні біблійні мотиви в поетичній збірці Оксани Луцишиної «Вірші Феліцити», особливості їх змалювання в ліриці й вплив на ліричну героїню.

Виклад основного матеріалу. «...кожна людина перебуває на перехресті впливів різних культур», – пише у своїй монографії Світлана Кочерга [2, с. 15]. Оксана Луцишина належить до когорти сучасних українських письменниць-емігранток. Різні культурні досвіди діаспоріан і діаспоріанок чи не найяскравіше репрезентують процес синтезу культурних кодів у їхній творчості. Як зазначає Олена Кицан, характерною особливістю художніх текстів митців і мисткинь в еміграції є насамперед переплетення різних культурологічних кругозорів [1,

с. 141]. Досліджуючи прозу Оксани Луцишиної, Марко-Роберт Стех звернув увагу на обставинність написання художніх творів авторки. Дослідник назвав цей аспект «роздвоєністю поміж двома світами», пояснюючи «світом української мови, східноєвропейських мистецьких смаків, пострадянського світобачення та впорядкованою буденністю англомовного оточення американської Флориди» [6, с. 52].

Більшість текстів із поетичної збірки авторки «Вірші Феліцити» були написані в США в кав'ярні «Felicitous» (у перекладі – «щаслива»), звідси й походить назва книги. Паралельно з творчим процесом Оксана Луцишина викладала україністику в американському університеті. Саме тоді, як пригадує авторка, вона побачила українську літературу «біблійною» і «релігійною за своєю суттю»: «“Вірші Феліцити” стали таким собі “поверненням додому”». Під впливом авторських особистісних відкриттів у результаті опублікована збірка поезій вирізнялася своєю відвертістю. «Поезія має багато спільного з молитвою», – зазначила в інтерв'ю авторка [5].

У поетичній збірці наскрізним є біблійний код, що набуває авторської інтерпретації та є інструментом для творення оригінального поетичного світу. Низка віршів Оксани Луцишиної містить переспіви біблійних сюжетів (про усікновення голови Іоана Хрестителя, старозавітного праведника Йова, появу таємного напису на стіні палацу вавилонського царя Балтазара тощо). Натрапляємо у «Віршах Феліцити» й на біблійні образи (камінь, сад, вода, ребро, риба тощо) та осмислення біблійних понять (пільма, скорбота, любов, віра тощо). Окрім того, авторка демонструє характер взаємодії ліричної героїні зі світом за допомогою низки біблійних мотивів. Зокрема в збірці натрапляємо на такі провідні: німоти й мовчання, страждань, мольби, жертвоприношення.

Низка образів у поетичній збірці (одержимої («я – одержима – і царство докруж чуже» [«я – одержима – і зілля моє гірке...», 3, 4]), ями («Господи Ти що почув мене із / ями...» [«Господи Ти що чуєш завжди...», 3, 39]), галасливої юрби, протиставленої героїні («...ніяк, ніяк / ти не здолаєш цих голосів і криків» [«знаєш що, Феліцито, здайся: ніяк, ніяк...», 3, с. 19])) засвідчують, що образ ліричної героїні Оксани Луцишиної суголосний образу Міріам із драматичної поеми Лесі Українки «Одержима», або ж її прототипу – Марії Магдалини («розкажи їм – пустує гріб. на горі ні душі нема...» [3, с. 48]). У своїй

ліриці авторка зображує жінку, яка прагне стати Феліцитой, тобто щасливою. Проте найчастіше вона постає Міріам – сповненою внутрішнього неспокою.

У деяких поезіях «Віршів Феліцити» лірична героїня зображена відданою Богові, вона пов'язує своє життя з Господом, що також відсилає нас до образу Міріам: *«цей камінь з одного боку буравши ти / а з іншого – сам Месія»* [«не бійся і не запитуй доки іти...», 3, 25)]. Окрім того, низка віршів набувають форми монологу, зверненого до Бога: *«о я знаю Господи вік конечний стебло надламане...»* [3, с. 46], *«а тепер, мій Господи, вже нема і Петра...»* [3, 53], *«я, Господи, знову падаю – але Ти...»* [3, с. 79] тощо. Однак як говорить сама авторка, у її поетичній збірці не йдеться про Бога якоїсь конкретної релігії: *«Я дотримуюся тієї думки, що ти і сам собі можеш бути релігією і храмом, якщо це щиро»* [4]. У ліриці наскрізним є мотив нещасливого кохання, який в інтерпретації Оксани Луцишиної репрезентований за допомогою порівняння коханого чоловіка ліричної героїні з Богом: *«а тому приходить чи не приходить – / я чекаю – немов на Месію – на день / коли згасне біль...»* [«погода – як кажуть у каліфорнії – чисто на землетрус...», 3, с. 88]. Тобто Оксана Луцишина витворює власний образ Марії Магдалини. Якщо в Лесі Українки це – «одержима духом», то у «Віршах Феліцити» – одержима коханим чоловіком, байдужість якого робить ліричну героїню нещасливою.

Згідно з Біблією, світ було створено за Божим словом. У низці поезій Оксани Луцишиної вербалізація – це ознака життя. У вірші *«сонце на сході встане, потоне в морі...»* поетеса проголошує, що лише ті, хто говорять, – живі: *«безсловесним нема проходу»* [3, с. 8]. Подібного звучання набувають інші рядки, у яких прочитємо, що людина жива, допоки пам'ятає або ж говорить: *«...живуть підсвічені голоси / у піднебессі – або у піднебінні»* [«знаєш що, Феліцито, здайся: ніяк, ніяк...», 3, с. 19]. Апостол Яков у Новому завіті наголошував, що той, хто не грішив словом, – досконалий. У соціумі, під час спілкування з іншими, украй важко не згрішити в такий спосіб. Отже, словом потрібно орудувати вкрай обережно. У поезіях Оксани Луцишиної лірична героїня подекуди свідомо мовчить або ж позбавлена голосу. У вірші *«Боже – о Боже – Боже – а інші слова такі...»* [3, с. 5] вона порівнює слово з оковами, у поезії *«напише грудень мене текел фарес...»* [3, с. 83] слова передвіщають неминуче розставання

з чоловіком, а інші рядки свідчать, що мовчання ліричної героїні пов'язане зі складністю пізнати істинність своїх почуттів:

*якщо знаєш – кажи, а не знаєш – мовчи
як мовчала колись як не знала тоді
це, скажімо, любов, а чи жалість...* [3, с. 41]

Мотив німоти й мовчання увиразнює концепт нещасливого кохання ліричної героїні. У поезії «я – одержима – і зілля моє гірке...» вона іменує себе одержимою, «...наче келія темна в пільмі земній / у якій я похована в повний мій зріст німий...» [3, с. 4]. Крізь призму мови (точніше – її відсутності) лірична героїня осмислює себе як мертву, нежиттєздатну. Відчуття німоти / мовчання як тілесного простежимо й в іншій поезії: «...а із тілом мовчання прощатися краще тут...» [«...а із тіла мовчання тонко цідився час...», 3, с. 60]. Образ «пустої печери» у вірші переносить нас до біблійної історії про Марію Магдалину. Проте в інтерпретації авторки її лірична героїня прощається з коханим чоловіком, який байдужий, німий до неї.

Мовчання в ліриці Оксани Луцишиної часто пов'язане з її спустошеністю, що залишає по собі чоловік. У вірші «коханці своїй – мов букет – криваву честь – як вона...» авторка застосовує метафору Маріни Цветасової «кривава честь розриву» із віршованої поеми «Поема кінця». На відміну від російської письменниці, у ліричної героїні відсутні слова, що їх можна було би сказати чоловікові, який її покидає:

*...а я що маю сказати? а в мене і слів нема,
тільки мовчання – тільки струни Баала
і острівна зима* [3, с. 6].

Виразно в поезії звучить образ Баала, який у низці мітологій є богом бурі й грози [9]. Пізніше він трансформувався в диявола-сатану Вельзевула. За уявленнями, ця істота сидить під Деревом Смерті й дзвонить у Дзвони семи смертних гріхів [8, с. 39]. Усе, що залишилося в ліричної героїні, – це мовчання й струни демона. Існує легенда, що колись прабатько Баала зачепив одну зі струн, і відтоді з'явилася тріщина в стіні між світами [7]. Отже, мотив мовчання в поезії увиразнює характер розриву між жінкою й чоловіком. Закінчення стосунків є болісним для ліричної героїні. Про це свідчить образ ран, що їх здатен «ігнорувати» і «омивати» лише Бог. У поезії його йменовано «поетом – жорстоким і золотим» [3, с. 6]. Тобто для ліричної

героїні вірша найбажанішим є набути здатності ословити свій біль й інші почуття, що виникли на фоні розриву. Так, як це зробила лірична героїня Маріни Цветаєвої.

Як бачимо, в інтерпретації Оксани Луцишиної слово часто набуває негативної конотації, воно тісно пов'язане з мотивами болю й страждань. У поезії «садить спокусник дерево – а виростає птах...» перед нами – образ птаха. Його увиразнює концепт спокуси, адже той постав із «дерева пізнання добра й зла». Авторка зображує птаха позбавленим будь-яких емоцій:

*птах не плаче не піє не підійма очей
наче йому кольчуга груди тремкі пече.*

У своїй поезії Оксана Луцишина відтворює художню картину умовностей, де ймовірною причиною нежиттєдіяльності птаха є знання, про яке той змовчав. За це він міг би бути позбавленим голосу взагалі, про що свідчить образ «звільненої німоти» [3, 24]. Німота в поезії є умовною нагородою, що здатна позбавити істоту страждань і печалі.

Винагорода за терпеливість до страждань очікує Йова з поезії «більше немає ні скарг ані слів у Йова...». Оксана Луцишина змальовує образ старозавітного праведника, який у Біблії відомий своєю покорою й терпеливістю до численних нещасть, що їх послав йому Бог. В інтерпретації авторки Йов перетворюється на птаха:

*тільки шкіра собі горить шолудива
в небо проситься відстає від м'ясива*

щоб злетіти як дикий птах попід хмари [3, 18].

Образ пташиного крику в поезії увиразнює концепт свободи. За власне мовчання до посланих страждань і мук чоловік був винагороджений вільним летом.

Якщо інші біблійні образи-герої здані мовчки терпіти власні випробування, то для самої ліричної героїні збірки Оксани Луцишиної страждання, що їх посилає Бог, часто є нестерпними. Саме тому в низці поезій у збірці – монологи, звернені до Бога. У вірші «...що, Господи, ми вже приїхали – чи ще ні?» лірична героїня прирівнює свої страждання до концентраційного табору:

*...що, Господи, ми вже приїхали – чи ще ні?
а якщо ні то куди вже далі – хіба в гулаг*

ні сонця ні зір ні місяця у вікні

тільки чужі вікна і серце затиснуте у кулак [3, с. 69].

Низка образів у поезії (чужих вікон, вітру, темноти, булави) увиразнюють внутрішній неспокій і відчуття важкості на душі ліричної героїні. Описуючи її страждання («...*сочиться кров повільна неначе мряка / плутаються сні*» [«все, Господи, все – з цього одного гака...», 3, 34]), авторка наділяє жінку здатністю просити. Звідси й ще один наскрізний мотив у ліриці – мольби.

«*Господи, Ти мене чуєш?*», – запитує лірична героїня поезії «ну, припустимо, гашиш світло, молишся в темноті...», яка «*ще й не на хресті / а таке ніби мене вже зняли з того хреста*». Вона демонструє свою спустошеність і невідчуття життя: «*тіло лежить / вже йому не до сліз тепер...*». Причиною тому є час, який «*і далі живе, ятрить (...)* / *і пульсує, ввігнаний глибоко під ребро*» [3, 49]. Він не здатний загоїти душевні рани втрати коханого чоловіка.

Нестерпність тривання життя віднаходимо й у вірші «*Боже – о Боже – Боже – а інші слова такі...*». Перед нами постає картина жалю й відчаю, що поглинають. Час для ліричної героїні ненависний, адже він тягне за собою «*спогади доторки*». У зв'язку з цим вона звертається до Бога з проханням порятунку:

Боже мій Боже мій – де твої вої де

хто з них – на волю ослаблу мою – гряде

хто з них мені розкаже – чому не так... [3, 5]

У вірші «*все, Господи, все – з цього одного гака...*» Бог і його послані випробування є для ліричної героїні наукою: «*все, Господи, все – я дякую за науку...*». Проте таке навчання вона не здатна більше терпіти, тому просить: «*...тіло моє зніми горло моє звільни...*», «*зріж мотузки благаю благаю зріж*» [3, 34]. Мотузки в інтерпретації авторки – це пам'ять, спогади, які поєднують ліричну героїню з колишніми стосунками. Для неї спільне минуле набуває негативної конотації, а подекуди навіть суголосне страхом: «*страшно лежати – але страшніше йти – / по острову гострому, по часовій прямій / пам'яті, у якій – ти*» [«я піду в обхід, я вмерзну у лід...», 3, 33]. Тому жінка благає позбавити її здатності пам'ятати й згадувати про своє нещасливе кохання, якщо його неможливо повернути.

Монологи й благання ліричної героїні в поезіях Оксани Луцишиної подекуди адресовані образу коханого чоловіка. Рефреном в одному

з віршів звучить прохання змилюватися над жінкою: «*змилуйся, змилуйся! – я ж бо крихка, крихка / із повітря імлистого, з молока...*» [3, 14]. Лірична героїня щоразу проговорює свій досвід невдалих стосунків, що зрештою залишили по собі лише відчуття власної нестійкості, як моральної, так і тілесної: «*все що я маю – це людське тіло / сипке мов мак...*» [«погода – як кажуть у каліфорнії – чисто на землетрус...», 3, 88].

У вірші «я саломея, в миру – анна – здається чіллаг...» Оксана Луцишина застосовує образ офіри для увиразнення характеру своєї ліричної героїні. Мотив жертвоприношення в поезії яскраво передано крізь призму біблійної оповіді про Саломею, за проханням якої відтяли голову Іоану Хрестителю. Проте на відміну від загальновідомої легенди, у поезії авторки жінка приносить *себе* в жертву: «*...голову віддаю на усічення – аби вберегти хрестителя*». Образ офіри увиразнює мотив нещасливого, нищівного кохання в збірці. Ніби мантра, у вірші виразно звучить голос землі, яка «*напуває*» ліричну героїню обіцянкою про лазарівське воскресіння після розриву з чоловіком:

*сти каже засни у скляному гробі офірою
тільки нічого не бійся – ти переростеш його
віттям листям поглядом жестом шкірою*

*...тільки нічого не бійся – воскреслим пам'ять вертається
тихо і неunikно як кровообіг лазарю [3, 30].*

Образ же Анни Чиллаг, загадкової героїні зі шпальт європейських газет ХХ століття, увиразнює невпевненість ліричної героїні щодо можливості пережити втрату коханого.

Звертаючись до чоловіка, лірична героїня авторки готова віддати в жертву «*все – лише за доторк – один тільки доторк...*». Вона прагне відновити колишнє кохання, що жевріє в її грудях: «*о, повернись, вернись, сину чужих історій*». І ладна піти на будь-що: «*я тобі все віддам*» [«коханці своїй – мов букет – криваву честь – як вона сказала...», 3, 6]. У поезії «аніма – крізь шари неземні й земні...» лірична героїня просить чоловіка стерти її власне «Я». Окрім того, вона зауважує, що не кожна жінка піде на таку пожертву заради кохання: *вирви коріння з мене мапу мою зітри –
цю сліпоту стооку прийме не кожна [3, 23].*

Проте жертвність не завжди є бажаною й виправданою. У поезії «страх як плід не дозріває – на те він страх...» лірична героїня, навпаки, шукає будь-якого способу, аби втекти від жертвоприношення: «...як тебе оминути? як тобі допомогти? / як утекти від прийнятої *офіри*?» [3, 21]. У вірші «жити звикаєш невітшено неопалимо...» вона сприймає жертвність собою як звичайну фізичну смерть. Проте жінка звикла жити так, «ніби я ще *вцілю* unikну *офіри*» [3, 54]. Ілюзія вічного існування стає для неї порятунком.

Висновки. Біблійний код у збірці Оксани Луцишиної увиразнює концепт нещасливого кохання. Відданість і прихильність ліричної героїні до коханого чоловіка суголосні переспіваному образу Міріам із драматичної поеми Лесі Українки. Жінка в ліриці авторки сповнена душевного болю, спричиненого байдужістю до неї чоловіка. Низка біблійних мотивів репрезентують характер взаємодії ліричної героїні з ним, а також із навколишньою дійсністю й самою собою.

Біблійний образ слова в інтерпретації авторки набуває негативної конотації. Він пов'язаний з обмеженнями й болем. Тому лірична героїня поезій часто обирає мовчання або ж наділена німотою. Байдужість коханого чоловіка до ліричної героїні репрезентована за допомогою його німоти. Сама ж жінка шукає слів, що могли би втримати їхнє крихке кохання. Мотив страждань у ліриці, що його застосовує поетеса до інших образів, утілює ідею мовчазної стерпності мук, що будуть обов'язково нагороджені свободою. Проте лірична героїня в збірці не здатна до мовчазних страждань, тому в низці монологів звертається до Бога, оповідаючи про свої почуття. Її болісні муки пов'язані з пам'яттю, що повсякчас нагадує жінці про коханого чоловіка. Звідси виразним у низці віршів є мотив мольби як бажання звільнитися від спогадів. У своїй ліриці Оксана Луцишина застосовує образ *офіри*, що демонструє готовність ліричної героїні до жертвності задля самопорятунку. Проте в деяких віршах мотив жертвоприношення постає як небажаний, суголосний фатальній смерті крок тому жінка воліє unikнути *офіри*.

Література:

1. Кицан О. Опозиція «своє» / «чуже» в сучасній українській літературі зарубіжжя. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Випуск 60. Частина 1. С. 139–146. Режим доступу: <https://cutt.ly/d4qzwE7> (дата звернення: 10.02.2023).

2. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки: семіотичний аналіз текстів: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 656 с. Режим доступу: <https://litpro2.oa.edu.ua/books/preview/7145> (дата звернення: 09.02.2023).

3. Луцишина О. Вірші Феліцити. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 96 с.

4. Луцишина О. Дихати в унісон із диханням вірша: інтерв'ю 27.07.2018. *День*. 2018. Режим доступу: <https://cutt.ly/Z4qzxt3> (дата звернення: 22.02.2023).

5. Луцишина О. «Писати про себе без любові до себе – неможливо»: інтерв'ю 29.10.2018. *Р.І.Д.* 2018. Режим доступу: <http://rid.ck.ua/posts/17> (дата звернення: 21.02.2023).

6. Стех М.-Р. Оксана Луцишина поміж двома світами. *Український журнал*. 2010. № 1. 63 с. Режим доступу: <https://cutt.ly/b4qxu7R> (дата звернення: 10.02.2023).

7. Баали. *Мир Тьмы вики*. Режим доступу: <https://cutt.ly/s73xTbD> (дата звернення: 18.04.2023).

8. Бычков А. Энциклопедия языческих богов. Мифы древних славян. Вече, 2001. 397 с. Режим доступу: <https://cutt.ly/n7LWAOJ> (дата звернення: 15.04.2023).

9. Baal Worship. *Jewish Virtual Library*. Режим доступу: <https://cutt.ly/U7LxpHN> (дата звернення: 14.04.2023).

УДК: 81'373.7:355.018.48(477:470)''2022.02/...''

Кухарук Лілія Володимирівна

НЕОФРАЗЕМІКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано особливості віддзеркалення реалій російсько-української війни крізь призму фразеології. З'ясовано, які основні прийоми трансформації притаманні фразеологічним одиницям. Наголошено, що для розуміння семантики трансформантів потрібно мати фонові знання. Описано шляхи заміни компонентів.

Ключові слова: інновація, прецедентне висловлювання, прислів'я, субституція, трансформація, фразеологізм.

Liliia Kukharuk

NEOPHRASEMICS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article analyzes the peculiarities of reflecting the realities of the Russian-Ukrainian war through the prism of phraseology. It has been clarified which main methods of transformation are characteristic of phrasemes. It is emphasized that in order to understand the semantics of transformants, it is necessary to have basic knowledge. Methods of component replacement are described.

Key words: innovation, precedent saying, proverb, substitution, transformation, phraseme.

Постановка проблеми. Розвиток мови нерозривно пов'язаний із життям суспільства, оскільки зміни в суспільстві зумовлюють поповнення лексичного складу мови. З іншого боку, мова певною мірою обмежує пізнавальні можливості людини, впливає на особливості світосприйняття. Фразеологія, як і будь-який інший мовний рівень, антропоцентрична, адже віддзеркалює оцінно-емоційне ставлення мовця до того, про що йдеться.

Фразеологічна система сучасної української мови відкрита. Динамічні процеси в українській мові лютого 2022 – квітня 2023 року, кількісні та якісні зміни фразеологічної системи свідчать про зв'язок лексики й запитів суспільства.

24 лютого 2022 року почалася нова фаза російсько-української війни. Цей екстралінгвальний чинник зумовив активізацію процесів неологізації, функційне переосмислення фразеологічних одиниць, їхню трансформацію.

Аналіз останніх досліджень. У контексті проблематики когнітивно-дискурсної парадигми українські вчені активно аналізують процеси оновлення та збагачення фразеологічного складу української мови. Різні аспекти функціонування фразеологічних одиниць вивчали українські лінгвісти: а) семантичний (Л. Булаховський, Л. Юрчук, Г. Удовиченко); б) стилістичний (Д. Баранник, Г. Їжакевич, В. Калашник, Ж. Колоїз); в) етимологічний (Л. Скрипник, Я. Спринчак); г) психокогнітивний і етнокультурний (О. Селіванова, О. Левченко).

Незважаючи на активізацію дослідження української фразеології, досі немає єдиного визначення поняття «фразеологізм», що зумовлено тим, що науковці по-різному трактують лінгвістичний статус прислів'їв, приказок, примовок й афоризмів. На сьогодні існує понад двадцять дефініцій терміна «фразеологізм»: «сполука, яка не утворюється в процесі мовлення, а відтворюється за традицією» [1, с. 10]; «лексико-граматична єдність двох і більше нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яке, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією, автоматично» [14, с. 334]; «стійкі сполучення двох і більше слів, що створюють семантичну цілість і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули» [12, с. 10] тощо. Визначаємо такі основні ознаки фразеологічної одиниці: цілісність, відтворюваність, стійкість.

Дослідженню новотворів, які виникли під час російсько-української війни присвятили свої наукові розвідки Г. Вусик, Л. Шевчук, М. Жулінська, Н. Зикун, Н. Павлик, С. Гриценко та ін. Незважаючи на активізацію уваги до вивчення новотворів, екстралінгвальним чинником появи яких стала російсько-українська війна, досі немає праць, де проаналізовано воєнну неофраземіку.

Актуальність дослідження зумовлена потребою системно дослідити трансформації фразеологічних одиниць, що дасть змогу ґрунтовно проаналізувати типологію фразеологічних видозмін. Крім того, вивчення трансформаційного потенціалу, стилістичних функцій

трансформантів важливе в контексті розвитку сучасної української мови.

Мета статті – комплексно проаналізувати фразеологічні одиниці, які виникли під впливом російсько-української війни, з'ясувати особливості трансформантів, урахувавши їхні типологічні моделі.

Виклад основного матеріалу. Для фразеологічного рівня мови характерні, з одного погляду, стабільність семантики й структури, а з іншого, оновлення мовної оболонки. Життя в умовах війни спричинило й активізацію процесів неофразеологізації. Услід за Л. Пашинською, неофраземіку трактуємо як інноваційні фразеологізми [11, с. 25].

А. Смерчко й О. Куцик стверджують, що ядром фразеології, у якій віддзеркалено концепт «війна», є поняття «нааявність – відсутність збройних конфліктів» [13, с. 91]. Оскільки російсько-українська війна триває, то ядро воєнної неофраземіки змістилося на такі аспекти:

1) перебіг воєнних дій і ставлення до них: *наче Арестовича послухати* (20) – «заспокоїтися» (виникнення фразеологічної одиниці зумовлено тим, що на початку повномасштабної війни радник Офісу Президента України О. Арестович підтримував бойовий дух українців, у зв'язку із чим навіть з'явилася лексема *арестовлення* – «заспокоїливе повідомлення»); *Леся Українка на танку їде* (20) – «щось фантастичне, неправда»; *рейкова війна* (3) – «знищення залізниць і блокування колій, щоб обмежити рух окупантів»; *завести трактор* (18) – «навести несподівані аргументи»; *послати за російським кораблем* (3) – «прогнати окупантів». Виникнення низки фразеологізмів пов'язане із інструментарієм віддзеркалення смерті російських окупантів: *загальна могилізація* (3) – «процес знищення російських окупантів в Україні»; *дати бандерівське смузі* (20), *пригостити бандерівським смузі* (20), *приготувати смузі* (20), *відправити на концерт Кобзона* (9) – «убити»; *купити мішок, класти зерна в кишеню* (3) – «підготуватися до неминучої смерті»; *негативно народитися* (13), *піти на концерт Кобзона* (2), *відправитися на концерт Кобзона* (3), *поїхати на концерт кобзона і катунова* (12) – «померти». Цікавим є походження компонента *концерт Кобзона* у цих фразеологічних одиницях. Й. Кобзон – російський співак, який підтримував окупацію української території. Ватажок так званої ДНР О. Захарченко був убитий 31 серпня 2018 року – у день, коли були поминки Й. Кобзона,

який помер напередодні. Ця подія й спричинила виникнення мема «концерт Кобзона». У травні 2022 року українські благодійні фонди почали продавати квитки на «пекельний концерт Кобзона», щоб зібрати гроші на потреби Збройних сил України;

2) економічні становище Росії: *як долар в Росії* (20) – «дуже дорогий»; *як в росії санкцій* (20) – «дуже багато»; *від'єднання від наркотрафіку* (3) – (жарт.) «санкція, яку накладають центри наркоторгівлі на Росію»; *економічна спецоперація* (3) – (жарт.) «фінансово-економічні санкції, накладені на Російську Федерацію за розв'язання війни проти України»;

3) участь представників різних країн у вирішенні міжнародних питань: *валяти Шольца* (4), *грати Шольца* (19) – «не виконувати своїх обіцянок» (лексеми «валяти», «грати» є змінними компонентами, які створюють можливості варіювання фразеологічної одиниці); *прикидатися Шольцом* (7) – «не дотримуватися слова»;

4) характерологічне позначення українських військових і цивільних: *київський привид* (3) – «пілот, який виграв чимало повітряних боїв над Києвом»; *козацький драйв* (3) – «волелюбність, нескореність, жага до перемоги українців»; *рейкові партизани* (3) – «люди, які беруть участь у рейковій війні»; *тракторні війська* (3) – «люди, які передають ЗСУ техніку, яку російські окупанти залишили на полі бою»;

5) особливості поведінки росіян: *наче росня побувала* (3) – «безлад»; *не бути москалем* (20) – «нормально поводитися, бути людиною». Зауважимо, що в цьому контексті з'явився фразеологізм *виродок із Житомирської області* (3) – «російський диверсант, який почав опановувати українську мову». У зв'язку з відмінністю в артикуляційному апараті українців і росіян під час війни було виявлено чимало слів – шиболетів, які не можуть вимовити росіяни: *веселка*, *крамниця*, *обценьки*, *паляниця*, *Укрзалізниця* тощо. Щоб не бути викритими, російські окупанти намагалися розмовляти українською мовою, що й спричинило виникнення цієї фразеологічної одиниці.

Динамічний характер розвитку фразеології свідчить про її відкритість до різних структурно-семантичних трансформацій. Услід за І. Глуховцевою, трансформацію фразеологізмів трактуємо як модифікацію в структурі, лексичному складі або семантиці [5, с. 110]. 3-поміж ознак трансформованих фразеологічних одиниць

виокремлюємо зміну значення та сфери вживання, а також збереження зв'язку з первинною фразеологією. На нашу думку, саме «ефект упізнання» забезпечує можливість функціонування трансформованих фразеологічних одиниць у комунікативному акті.

В інтернет-просторі натрапляємо на лексему *неоприслів'я*, яку вживають для номінації прислів'їв і приказок, утворених шляхом заміни компонента в узуальній фразеологічній одиниці (1). Х. Вальтер і В. Мокієнко для номінації трансформованих фразеологізмів використовують поняття *антиприслів'я*, запозичене з праці німецького лінгвіста В. Мідера [4, с. 10]. Ми погоджуємося з Л. Даниленко, що така номінація не доречна, оскільки не означає, чим є трансформоване прислів'я, а вказує на те, чим воно не є [6, с. 42]. Уважаємо, що для їхньої номінації варто вживати поняття трансформовані фразеологічні одиниці, яке вказує на належність прислів'їв і приказок до фразеологізмів і на особливості їхнього творення.

Структурно-семантичні трансформації становлять 52,17 % від загальної кількості фразеологічних одиниць, екстралінгвальним чинником появи яких стала російсько-українська війна (усього зафіксовано 92 фразеологічні одиниці). Цей спосіб трансформації фразеологізмів має розгалужену систему прийомів. Структурно-семантична трансформація ґрунтується на заміні компонентів, збільшенні або зменшенні їхньої кількості, що зумовлює зміну семантики або структури неофрази. Аналіз матеріалу засвідчив, що прийоми структурно-семантичної трансформації актуалізовані не однаковою мірою. Ураховуючи класифікацію прийомів трансформації фразеологічних одиниць О. Важеніної [3, с. 85], ми з'ясували, що у фразеологічній системі сучасної української мови наявні одиниці, утворені шляхом субституції, що пояснюємо втратою структурним компонентом фразеологізму ознак слова. Суть субституції полягає «в цілеспрямованій заміні одного, кількох чи усіх її компонентів функціонально схожими елементами» [2, с. 109]. Це дає змогу замінити окремий компонент без втрати значення фразеологічної одиниці.

За кількістю субституційних партнерів, тобто лексем, які субституються, виокремлюють мінімальну, помірну й максимальну субституцію [2, с. 111–113]. Проаналізуємо реалізацію кожного типу субституції.

Аналіз зібраного матеріалу засвідчив, що мінімальна субституція, яка ґрунтується на заміні одного компонента на інший, найбільш поширена. Субституційні партнери переважно мають однакову частини-номовну належність.

Субституційні партнери-іменники

Не такий страшний окупант, як його малюють (1) – *Не такий страшний вовк, як його малюють* [16, с. 212]. Субституент *окупант* детермінований поведінкою російських військових на території України. В українському фольклорі вовк символізує зло, насильство, кровожерливість, ненаситність, жадібність, лицемірство, негідність [7, с. 137]. В. Жайворонок зауважує, що вовк уособлює лиху людину [8, с. 103]. У такому контексті лексеми *вовк* й *окупант* можна вважати контекстними синонімами.

Брехливого москаля далеко чути (1) – *Брехливу собаку далеко чути* [15, с. 191]. Субституент *москаль*, умовлений у фразеологічну одиницю, органічно віддзеркалює особливості поведінки російських окупантів. Виникнення прототипу трансформованого фразеологізму зумовлене символікою *собаки* в українській етнокulturі, де цей зооморфний етнокод вказує на брехливу людину [8, с. 557]. Французький історик Ж. Мішле вважав брехливість однією з визначальних рис росіян: «Росіянин – це брехня. Брехня – в громаді, фальшивій громаді ... брехлива з брехливих, найвища брехня, яка увінчує всі брехні. Крещендо брехні та ілюзій» [9]. Війна засвідчила, що неправду росіяни використовують як засіб боротьби. Для номінації пропагандистської брехні в лексичній системі сучасної української мови з'явилася лексема *селітра*. Прецедентною ситуацією, яка спричинила розширення значення цієї лексичної одиниці, стало виправдання вибуху російських боєкомплектів у Новій Каховці. Російські окупанти заявили, що причиною вибуху стала денотація селітри.

В сім'ї не без русні (1) – *В сім'ї не без виродка* [10, с. 9].

Москаль думкою багатіє (1) – *Дурень думкою багатіє* [16, с. 291]. Ці субституенти яскраво демонструють ставлення до росіян.

Кожен росіянин своє болото хватить (1) – *Кожна жаба своє болото хвалить* [16, с. 420]. Жаба – символ хвалькуватості, не обґрунтовано завищеної самооцінки [7, с. 257]. Такі риси характерні й для росіян. Зокрема, вони намагалися поширити імперський наратив про велич російської мови, який Л. Масенко вважає граничним виявом

аморальності й цинізму [9]. Для корелянтів цих фразеологічних одиниць властиві синоніміїні відношення. Таку субституцію використовують, щоби пристосувати фразеологічну одиницю до конкретної ситуації, надати їй емоційно-оцінного забарвлення, яке відрізняється від узуального прототипу. Крім того, в інтернет-просторі «на бологах» набуло значення «в Росії».

У низці фразеологічних одиниць наявні субституенти, які семантично не пов'язані із субститутом. Такі зміни роблять їх стилістично місткими, створюють ефект несподіванки.

Під лежачу русню вода не тече (1) – *Під лежачий камінь вода не тече* [16, с. 430].

Ніхто не бачить, як москаль плаче (5) – *Ніхто не бачить як сирота плаче* [16, с. 474].

Мертві москалі не гудуть (1) – *Мертві бджоли не гудуть* [16, с. 70]. У цих фразеологічних одиницях спостерігаємо заміну нейтральних лексичних одиниць на конотативно забарвлені.

Язык до Байрактара доведе (1) – *Язык до Києва доведе* [16, с. 91].

Близько Україна, та не вкусиш (1) – *Близько лікоть, та не вкусиш* [16, с. 258].

Окремі трансформовані фразеологічні одиниці виникли у зв'язку з конкретною прецедентною ситуацією, наприклад: *Багатий, як циган на БТРі* (1) – *Багатий, як циган на блохи* [16, с. 106]. 27 лютого 2022 року в селі Любимівка Херсонської області роми вкрали танк у російських окупантів (8), що й спричинило появу цієї фразеологічної одиниці, у якій спостерігаємо зміни в репрезентації образу ромів. Д. Якимович-Чапран, проаналізувавши фразеологізми з компонентом *циган*, робить висновок, що етнонім *циган* не набуває різко негативних відтінків в українській фразеології [17, с. 315]. У цій трансформованій фразеологічній одиниці етнонім *циган* уживають із позитивною конотацією.

Зібраний матеріал свідчить про те, що трансформовані фразеологічні одиниці здебільшого зберігають значення свого прототипу.

Субституційні партнери-дієслова

Не так сталося, як наступалося (5) – *Не так сталося, як гадалося* [16, с. 315].

Для таких фразеологічних одиниць характерна парадоксальна заміна компонентів. Її використовують, щоби створити ефект несподіванки.

Помірна субституція менш поширена в порівнянні з мінімальною субституцією. Про помірну субституцію свідчить заміна кількох компонентів зі збереженням структури узуальної фразеологічної одиниці. Зафіксовано випадки одночасного заміщення двох компонентів (*Високо літає – та джавелін дістане* (1) – *Високо літає, та низько сідає* [16, с. 146]; *Агресор з возу – країні легше* (1) – *Баба з возу – кобилі легше* [16, с. 262]; *Аби танк, а трактор знайдеться* (5) – *Аби шия, а ярмо знайдеться* [16, с. 98]; *Кожжен Нептун свою москву знайде* (5) – *Кожна свиня своє болото знайде* [16, с. 745]), трьох і більше компонентів (*Боятися москаля – землю не боронити* (1) – *Вовка боятися – в ліс не ходити* [16, с. 212]; *Бачили волонтери, що вибирали, доставляйте, хоч повилазьте* (5) – *Бачили очі, що купували – їжте, хоч повилазьте* [16, с. 324]).

Про непропорційність структури прототипу й трансформованої фразеологічної одиниці свідчать випадки заміщення однослівного субститута на субституент розгорнутої структури або навпаки (*Літа плывуть, як русській корабль нахуй* (1) – *Літа плывуть, як вода* [16, с. 267]; *Любиш асвабаждать, люби і поміраць* (5) – *Любиш катається, люби і саночки возити* [10, с. 21]; *Згорів склад з БК – гори і воєнна частина* (1) – *Згорів сарай, гори і хата* [16, с. 278]; *На чужий рідний край рота не роззявляй* (1) – *На чужий коровай рота не роззявляй* [16, с. 429]). Розширення структури фразеологічної одиниці зумовлене контекстом їхнього вживання, оскільки, як свідчить ілюстративний матеріал, субституються фразеологізми, які первинно не були пов'язані з воєнним реаліями.

Результатом лінгвокреативності мовців є заміщення цілої частини фразеологічної одиниці. Логічні центри узаального й okazіонального фразеологізму становлять субституційні пари (*В тихому болоті москальські танки тонуть* (1) – *В тихому болоті чорти водяться* [16, с. 167]; *Сонце іде на літо, а русня – на *уй* (5) – *Сонце іде на літо, а зима – на мороз* [10, с. 27]).

Максимальна субституція виявилася найменш продуктивною. Альтернація всього лексичного складу, на думку І. Гнатюк, не

перешкоджає розпізнати вихідний фразеологізм, оскільки фразеологічні одиниці тісно закріплені в мовній свідомості [2, с. 113].

Аналіз приказок, зафіксованих у збірці «Українські приказки, прислів'я, і таке інше», засвідчив, що в українській фразеологічній системі наявна значна кількість приказок, утворених за структурною моделлю «який А, такий і Б»: *Який пастух, така й череда; Який піп, таке й благословення; Який пан, така й слава; Який пан, такий і жупан* тощо [16, с. 326]. За такою моделлю утворено фразеологічну одиницю *Який дон, така і армія* (5). Ми вважаємо, що за семантикою та структурою ця неофразема релевантна фразеологізму *Який Сава, така і слава* [16, с. 326]. *Дон* – вторинна номінація Р. Кадірова, яка виникла у зв'язку зі звичкою Президента Чечні часто вживати слово *дон*. Слава про тітокерів Р. Кадірова і його військових спричинила появу лексичної одиниці *тіток війська*.

На нашу думку, такі фразеологічні одиниці, найімовірніше, не увійдуть до узуального фразеологічного фонду, незважаючи на те, що мають переважно коротку ритмічну форму. Вони прив'язані до конкретної суспільно-політичної ситуації, а для того, щоб стати узуальними, потрібно пройти комунікативну апробацію.

Також привертають увагу трансформації прецедентних висловлювань, з-поміж яких виокремлюємо:

1) крилаті вислови (*Ніщо не зупинить жест доброї волі, час якого настав* (11) – *Ніщо не зупинить ідеї, час якої настав* (С. Бандера); *Хто зігує, той москаль* (15) – *Хто не скаче той москаль; Хто до нас з огірком прийде, той на огірок і присяде* (15) – *Хто до нас прийде з мечем, той від меча і загине* (О. Невський));

2) цитати з текстів (*Увидеть Хімарс і умереть – Побачити Париж і померти* («Мій Париж» І. Еренбурга); *Молилися, чорнорясі, / Та не з москалями* (6) – *Кохайтесь, чорнобриві, / Та не з москалями* («Катерина» Т. Шевченка); *Росія – это сила, слава, ношені сокси* (15) – *Россия – это сила, слава, великие люди* (пісня «Россия»);

3) тексти – вірші українських письменників або фольклорні пісні:

Ти знаєш, що ти – **окупант**.

Ти знаєш про це чи ні?

Рука твоя – єдина,

Нога твоя – єдина,

Дупа твоя – у вогні.

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
Інші **вмиратимуть орки**,
Інші **страждатимуть орки** –
Буряти, чеченці, з Твері.

Сьогодні усе для тебе –
Гради, Хімарс, ПТУРи.
Тікати спішити треба,
Вмирати спішити треба –
Гляди ж не проспи!

Бо ти на землі – **окупант**,
І хочеш того чи ні —
Рука твоя – єдина,
Нога твоя – єдина,
Дупа твоя – у **вогні** (6).

Маленький хлопчик
виліз на стовпчик
старлінк підключаю
Христа прославляю
Павербанк заряджає,
Христос ся рождає (10).

4) назви літературних творів («**Спецоперація і мир**» (16) – «**Війна і мир**» Л. Толстого).

Проаналізувавши трансформовані фразеологічні одиниці, можемо стверджувати, що субституентами є лексеми таких лексико-семантичних номенів:

- 1) назви зброї (*Байрактар, Град, Хімарс*);
- 2) ксеноетноніми (*кацапи, москалі, русня, цигани*);
- 3) топоніми (*Україна, Москва, Твер*);
- 4) назви військових споруд (*склад із БК, воєнна частина*);
- 5) назви російських військових (*окупанти, орки*);
- 6) назви електронних приладів, що зумовлено тим, що внаслідок ракетних ударів по Україні було пошкоджено енергосистему, задля

економії електроенергії були вимкнення світла (*навербанк, старлінк, зарядка*).

Українці використовують прийом повернення фразеологізму прямого значення. Сатиричного забарвлення набуває вживання фразеологізмів як вільних сполук слів: *Збагнула, що український фразеологізм: одна нога тут, а друга там, це насправді про російських солдатів* (17). Фразеологізм *одна нога тут, а друга там* уживають для вираження наказу чи прохання швидко сходити куди-небудь. У реаліях російсько-української війни контекст зумовлений тим, що російським окупантам унаслідок бойових дій відриває кінцівки. Як наслідок, кожен складник цього фразеологізму вживають у прямому значенні. Так переосмислено й інші фразеологічні одиниці: *росіяне нам не друзі, бо друзі з неба не падають і на дорозі не валяються* (14).

Висновки. Отже, фразеологія має великий потенціал для відзеркалення реалій російсько-української війни. Нові фразеологічні одиниці переважно вказують на перебіг воєнних дій, економічну ситуацію, характеризують поведінку українців і росіян як народів із різними цінностями й переконаннями.

Трансформовані фразеологічні одиниці переважно зберігають модель-формулу свого прототипу. Найбільшу здатність до змін виявили іменникові компоненти, що призводить до зміни значення фразеологізму. Рідше зазнають трансформацій дієслівні субститути. Аналіз трансформованих фразеологічних одиниць засвідчив, що субституції підлягають переважно актуалізовані в конкретний період лексеми, зокрема ті, які вказують на реалії російсько-української війни.

Перспективним видається створення корпусу фразеологічних одиниць, які виникли під впливом російсько-української війни, аналіз особливостей їхнього сприйняття з погляду психолінгвістики.

Література:

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Вища школа, 1983. 136 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 156 с.
3. Важенина О. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2018. 309 с.

4. Вальтер Х., Мокиєнко В. Антипословиці руського народу. СПб., 2005. 576 с.
5. Глуховцева І. «Скажи мені, хто я, тоді я скажу тобі, хто ти» (трансформація прислів'їв у сучасній мові). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 109–113.
6. Даниленко Л. І. Антиприслів'я: старий склад на новий лад. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Серія: *Мовознавство*. 2011. Вип. 15. С. 41–46.
7. Енциклопедичний словник символів культури України. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
8. Жайворонок В. В. Знаки української енокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
9. Масенко Л. Масована пропаганда Кремля. Як створювали міф про «велику російську мову?». Радіо Свобода. 27.10.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-propahanda-rosiyska-mova/32101740.html> (дата звернення: 22.04.2023).
10. Нема приповідки без правди : словник / за ред. Н. Беленькової. 95 с.
11. Пашинська Л. М. Основні напрями дослідження неофраземіки. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: *Філологічні науки*. 2018. Вип. XV. С. 24–30.
12. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
13. Смерчко А., Куцик О. Відбиття антиномії мир – війна у фразеології (на матеріалі української та російської мов). *Молодь і ринок*. 2011. № 11 (82). С. 87–91.
14. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. 440 с.
15. Українські народні прислів'я та приказки. Київ : Видавництво АН УРСР, 1955. 447 с.
16. Українські приказки, прислів'я, і таке інше : зб. О. В. Марковича і других. / уклад. М. Номис. Санкт-Петербург : В друк. Тиблена і комп. І. Куліша. 1864. 769 с.
17. Якимович-Чапран Д. Лінгвокультурні конотації етноніма циган (на матеріалі українських фразем і паремій). *Вісник Львівського університету*. Серія: *Філологія*. 2018. Вип. 68. С. 307–318.

Список використаних джерел

1. бойова мандарина. *Твіттер*. 05.05.2022. URL: <https://twitter.com/toyshefrukt/status/1500089581185679365?s=20> (дата звернення: 22.04.2023).

2. демони керол. *Твіттер*. 12.03.2022. URL: <https://twitter.com/banderivkacarol/status/1503372022738567174?s=20> (дата звернення: 22.04.2023).

3. Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. *Фейсбук*. URL: <https://www.facebook.com/inmo.org.ua/> (дата звернення: 25.04.2023).

4. КВЕД 96.09. ще й матюкається. *Твіттер*. 20.06.2022. URL: https://twitter.com/s_faz/status/1538852951179071488?s=20 (дата звернення: 22.04.2023).

5. Мантелєпа. *Твіттер*. 03.05.2022. URL: <https://twitter.com/WilnoLwiw/status/1521426700499918850?s=20> (дата звернення: 22.04.2023).

6. Новинач. *Телеграм*. URL: <https://t.me/novinach/25374> (дата звернення: 22.04.2023).

7. О. Фітільов. *Твіттер*. 21.07.2022. URL: https://twitter.com/fitilov_o/status/1539331820847779844?s=20 (дата звернення: 22.04.2023).

8. Під Каховкою місцеві цигани вкрали у окупантів танк. 27.02.2022. URL: <https://www.volyn24.com/news/184591-pid-кахovkoу-miscevi-cyгany-vkraly-v-okupantiv-tank> (дата звернення: 22.04.2023).

9. Повернись живим. *Твіттер*. 28.03.2022. URL: <https://twitter.com/BackAndAlive/status/1508316713984696320?s=20> (дата звернення: 22.04.2023).

10. Пороблено. *Твіттер*. 01.12.2022. URL: <https://twitter.com/cgtr/status/1598340645952913408> (дата звернення: 22.04.2023).

11. Тарас Рагушний. *Твіттер*. 19.10.2022. URL: <https://www.volyn24.com/news/184591-pid-кахovkoу-miscevi-cyгany-vkraly-v-okupantiv-tank> (дата звернення: 22.04.2023).

12. Центр Протидії Корупції. *Фейсбук*. 27.06.2022. URL: <https://zupload.facebook.com/antac.ua/posts/5242920805806667> (дата звернення: 22.04.2023).

13. Черногуз. *Твіттер*. 04.09.2022. URL: <https://twitter.com/chornogoose/status/1566338153715273728?s=20> (дата звернення: 22.04.2023).

14. ярік русофоб. *Твіттер*. 22.03.2022. URL: https://twitter.com/resnichki_kh/status/1506264586823081997?s=20 (дата звернення: 22.04.2023).

15. Aleksey Durnev. *Ютуб*. URL: <https://www.youtube.com/@AlekseyDurnev> (дата звернення: 22.04.2023).

16. AndrianaDeiRey. *Твіттер*. 09.03.2022. URL: <https://twitter.com/medzmlokom/status/1501639054357639173?s=20> (дата звернення: 22.04.2023).

17. Orysia Khimiak. *Твіттер*. 02.03.2022. URL: https://twitter.com/orysia_khimiak/status/1498997750922362880?s=20 (дата звернення: 22.04.2023).

18. tolerspace. *ТікТок*. 22.04.2022. URL: https://www.tiktok.com/@tolerspace/video/7089467144575978758?is_from_webapp=1&web_id=7163715612522792454 (дата звернення: 22.04.2023).

19. urchuin. *Твіттер*. 12.07.2022. URL: <https://twitter.com/RyzhukMaksym/status/1535890443489226755?s=20> (дата звернення: 22.04.2023).

20. whilkssx. *ТікТок*. 22.03.2022. URL: https://www.tiktok.com/@whilkssx/video/7077871309228657925?is_from_webapp=1&web_id=7163715612522792454 (дата звернення: 22.04.2023).

УДК: 82.09–316

Кузьміч Дарина Анатоліївна

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена інтермедіальним аспектам у творчості українських письменників. Означено зв'язок між стилем письма митця і його професійною приналежністю. Окреслено художнє значення іномедійних вкраплень у тексті. Здійснено огляд статей, присвячених інтермедіальним дослідженням у творчості С. Гордінського, В. Гаврилюка та О. Кобилянської.

Ключові слова: *інтермедіальність, інтермедіальний аналіз, інтермедіальні дослідження, синтез мистецтв, митець, маляр, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, кольорознава, митці-універсалісти.*

Daryna Kuzmich

A STUDY OF INTERMEDIAL STRATEGIES IN THE WORKS OF UKRAINIAN WRITERS OF THE LATE XX AND EARLY XXI CENTURIES

Annotation. The article is devoted to intermedial aspects in the works of Ukrainian writers. The connection between the style of writing and the artist's professional affiliation is determined. The article describes the artistic significance of codes from different types of art in a literary text. The articles devoted to intermedial studies in the works of S. Hordynskyi, V. Havryliuk and O. Kobylianska are reviewed.

Key words: *intermediality, intermedial analysis, intermedial research, synthesis of arts, artist, painter, visual arts, musical art, colour, universalist artists.*

Постановка проблеми. Суть інтермедіальності в художньому тексті проявляється у збагаченні, розширенні, ускладненні самого тексту, коли в результаті виникають нові варіанти інтерпретації не тільки окремих частин, образів, кодів, але і всього твору як повноцінного самостійного тексту. Збагачення твору особливими структурами з інших сфер дозволяють глибше й детальніше відобразити

змальовану художню дійсність чи, власне, саме ядро ідеї. В автора з'являється набагато більше інструментів для досягнення поставленого задуму.

Письменник нарощує смисловий потенціал твору завдяки вкрапленню в текст інтермедіальних кодів. Правильна техніка опису допомагає актуалізувати уяву читача та образи-асоціації, що виникають під час прочитання. Це впливає на створення а-ля об'ємного смислового простору, де художня картинка є максимально деталізованою та реалістичною, що насамперед тільки зміцнює емоційно-інтелектуальний зв'язок між твором чи автором та читачем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтермедіальні дослідження в літературознавстві є порівняно новим напрямом, у якому вміщений акцент на висвітленні літературою інших видів мистецтва, тобто фіксацію в художньому творі іномедійних вкраплень (живопис, музика, театр тощо). У дослідженнях інтермедіального феномену засвідчують певну особливість художньої літератури, що не просто привласнює, а саме асимілює характерні іншим мистецтвам ознаки (об'ємність скульптури, візуальність та колористика живопису тощо). Тобто в синтезі мистецтв найважливішим чинником є «підпорядкування» одним медіа іншого.

Враховуючи, що напрям інтермедіальності відносно новий, активно вивчати та аналізувати інтермедіальні коди у творчості письменників розпочали наприкінці ХХ – початку ХХІ століть. Більшість наукових статей присвячені вивченню взаємодії літератури та музичного мистецтва й літератури та образотворчого мистецтва. Зокрема, з'ясуванням літературознавчих вимірів категорії інтермедіальності займалися Г. Савчук, О. Пешкова, Д. Чеботар та ін. Важливою залишається проблема розрізнення інтермедіальних та інтертекстуальних явищ у художньому тексті (І. Корольчук, І. Можарівська, В. Волковецька та ін.).

Враховуючи великий корпус студій, присвячених окремими творами української та світової літератури різних жанрів та періодів, вважаємо за необхідне систематизувати дослідницькі підходи та узагальнити методологію інтермедіального аналізу в сучасному українському літературознавстві, що і є **метою** запропонованої розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Послугуючись інтермедіальним аналізом науковці мають змогу розгляди текст через

призму його полікодової структури. Тобто аналіз живописних, кінематографічних і музичних кодів у літературному творі надає змогу пізнати приховані смислові коди, які закладає автор, розкрити трансформацію мистецтв у змістовному та образному значенні, розглянути різні варіанти інтерпретацій тощо.

Дотичним для синтезу мистецтв та інтермедіального аналізу є фактор таланту митця. Оскільки явище інтермедіальності є частиною феномену людської культури, дослідники, вивчаючи творчість письменників, звертають увагу на навички та вміння автора, його майстерність. Вагомо окреслити інтермедіальність як вияв симбіозу прийомів і вмінь, симбіозу інтерпретації (образів чи подій, знаків тощо), видозміни тексту (перехід одного мистецтва в знакову систему іншого або їхній взаємоперетин), культурного діалогу (спосіб творчої репрезентації своєї індивідуальності), а також креативних ідей (пошук, втілення оригінальних міжмистецьких комбінацій у художньому творі). Тож для створення багатогранної розгорнутої реальності чи повноцінного синтетичного мистецького твору необхідно забезпечити умови для безперешкодної та логічної взаємодії таких аспектів: умінь, творчості та майстерності.

На початку ХХ століття проявляють себе як талановиті художники Олекса Грищенко, Святослав Гординський, Володимир Гаврилюк, Іван Крушельницький, Галя Мазуренко, Василь Хмелюк і як любителі-літератори. Оксана Лятуринська у своїх літературних творах вміщувала характерні образи і коди, які репрезентують її як скульпторку та малярку паралельно. Згадуючи таких митців-універсалістів, котрі ілюструють специфіку поезики простору в інтермедіальному аспекті, можна окреслити деякі особливості їхнього стилю. Такі письменники, творчість яких відкрита до міжмистецьких діалогів, вправно моделюють простір із чутливим змалюванням кольору, світла, глибини і детальності зображення, ліній, відтворенням динаміки тощо, оскільки це фактично основні засоби формування простору в живописі. Вказані особливості змалювання дійсності на полотні художники здебільшого переносять у художній вимір літератури.

Творчість С. Гординського вивчали С. Андрусів, М. Ільницький, В. Чобанюк, частково доторкаючись до теми синтезу мистецтв. Дослідниця Н. Мочернюк взяла за основу інтермедіальні аспекти в стилі митця у своїй науковій статті «Творчість Святослава

Гординського: інтермедіальні аспекти» і порушила це питання зокрема у статті «Поетика збірки Святослава Гординського “Барви і лінії”».

Дослідниця простежувала у своїх працях зв'язок поетичної творчості художника С. Горидинського із, власне, образотворчим мистецтвом на різних рівнях: від структурних до образно-звукових. Таким дослідженням взаємозв'язку між словом і візуальним образом вона порушила неоднозначне теоретичне питання «кореспонденції мистецтв» і додатково психології творчості.

Наталія Мочернюк у статті «Творчість Святослава Гординського: інтермедіальні аспекти» зазначає: «... стиль поезії С. Гординського демонструє запозичення зі сфери образотворчого мистецтва прийомів, методів, форматворчих засобів, що позначилися на образності, метафоричності, символіці» [7, с. 176]. Стиль поета взаємопов'язаний із його стилем як художника, адже утворився внаслідок безперервного зв'язку між митцем та образотворчим мистецтвом. Дослідниця вказує на той факт, що вивчення творчості митців-універсалістів вимагає обов'язкового врахування і того спектру інтермодальних асоціацій, і тих виразних засобів, які, творяться від суміжних видів мистецтв, у яких реалізується митець.

Стаття розпочинається зі вступу і коротких біографічних нарисів, окреслення місця митця і його творчості в полікультурному просторі. Слідом Н. Мочернюк загально характеризує стиль поезії С. Гординського, акцентуючи на взаємозв'язку його творчостей та на інтермедіальних стратегіях, цитує науковців Ю. Шереха, О. Лосєва, покликається на роботи У. Вайсштайна, Л. Волошина, описує особливості висвітлення стилю пензля-пера в питанні окремих напрямів малярства у паралельності із літературою тощо. Також дослідниця аргументує потяг художника до творення поезії: «...образотворче мистецтво – просторове, словесне мистецтво – просторово-часове. Відтак саме література дає великі можливості передачі руху, плинності часу, легких операцій із минулим, теперішнім і майбутнім, змін і метаморфоз, динаміки переживань» [7, с. 177].

Поезії Святослава Гординського властива тонка манера митця. Зокрема у збірці «Барви і лінії» (1933р.) у нього творяться «живописні вірші», що сповнені пластичних образів, яким притаманна виразна колористика. Наталія Мочернюк припускає, «що в такий спосіб

автор-художник шукає себе, свою поетику, адже це його перші спроби у літературі. Багатство кольорів і їхніх відтінків, специфіка освітлення, цікаві ракурси бачення, перспектива і композиція образів – це його «малярське» в поезії» [7, с. 176].

Дослідниця Мочернюк Наталія також дотично вивчала інтермедіальні коди у творчості Володимира Гаврилюка, який найкраще проявив себе саме як художник. Репродукцій (пейзажі, портрети, натюрморти) художника збереглося надзвичайно мало до нашого часу, проте його літературна спадщина збережена і ввійшла у дві збірки: «Соль в тиші» та «Тінь і мандрівник».

У статті «Поезія художника Володимира Гаврилюка» дослідниця, аналізуючи поезії зі збірки «Тінь і мандрівник», пише: «... Гаврилюк не приховує, що він маляр, і його талант художника оприявнюється тут виразніше, ніж у збірці “Соль в тиші”. Це помітно з таких назв віршів, як “Пейзаж”, “Етюд”, “Ноктюрн” (жанри різних видів мистецтва, зокрема й образотворчого мистецтва). Крім того, навіть не сигналізуючи про це в назві, поет не раз береться за малювання поетичного пейзажу, одного зі своїх улюблених жанрів» [3, с. 94].

Наталія Мочернюк аналізує слід маляра в літературній творчості В. Гаврилюка, тобто інтермедіальні вкраплення образотворчого мистецтва в поезії, акцентує на схильності митця до кольороназв і малярської термінології, пояснює паралель між етюдом та пейзажем, як картин, і етюдом та пейзажем, як поетичних творів автора тощо.

У статті вміщені глибокі аналізи таких поезій В. Гаврилюка, як «Остання осінь», «Передгроззя», «Запашний день», «Етюд», «В глухому інтервалі», «Весняні арабески» тощо. Поезії науковця аналізувала з огляду на художнє мислення живописця, колористику образів, музичне уподібнення рядків та строф, рефлексивність поезій, проявлення інтермедіальності в поезії.

У кінці статті «Поезія художника Володимира Гаврилюка» дослідниця Н. Мочернюк узагальнює: «Виправданими засобами вираження його станів екзистенції стають образи природи, відтворені у поезії з майстерністю художника-пейзажиста. Прикметно, що поетика збірки засвідчує і велику увагу автора до музичного мистецтва» [3, с. 100]. Такий висновок ще раз підтверджує схильність митця Володимира Гаврилюка до створення повноцінної картини дійсності використовуючи інтермедіальні аспекти – простір поезії,

що створений словом, наповнений звуком (темп, ритм, алітерація, асонанси – музичне мистецтво) і кольором (образотворче мистецтво). Цей спосіб творення один із багатьох шляхів себепрояву у творчості.

Науковиця Лариса Волошук в анотації до своєї статті «Інтермедіальність як прояв між мистецької поліфонії у новелах Ольги Кобилянської» зазначає, що метою її дослідження було: окреслити значення та теорію інтермедіальності, осмислити проблему міжмистецьких зв'язків у творчості митців, дослідити інтермедіальні аспекти у малій прозі Ольги Кобилянської. У процесі дослідження вона зробила висновок, що новелам письменниці притаманне тяжіння до звукозображальних елементів, а також до ліро-драматичного зображення пейзажного характеру [1, с. 1].

Спираючись на праці Ю. Лотмана, Е. Циховської, А. Ханзена-Льове, В. Просалової, Лариса Волошук на початку статті теоретично готує читача до подальшого дослідження, у якому вона обґрунтовує важливість ролі поєднання музики й живопису в літературному вимірі новелістики письменниці. За основу аналізу взяті такі тексти: «Природа», «Покора», а також «Impromptu phantasie» та «Valse melancholique», які науковця називає «музичними арабесками» [1, с. 4].

Найяскравіше зображено поєднання музики й живопису саме у творі «Valse melancholique». Лариса Волошук пояснює це тим, що героїні новели гармонійно живуть у світі музики та мистецтва – це частина їхньої життєвої потреби. Будова новели, що «є уособленням мистецького життя непересічних особистостей, яка окреслюється і забарвленням музичним» [1, с. 5], поділяється на дві частини-настрої і частини-кольори. Зокрема першій частині характерні веселощі та танці, музика мажорна, переважають кольори, які символізують радість, гармонію, життя – жовтий, зелений, червоний. Другій частині характерні сумні акорди і кольори, що позначають розпач, смуток, зневіру – чорний, синій, сірий. Дослідниця продовжує: «Також у творі змінюється темп: від помірнього на початку до швидкого в описі трагічних подій, і знову до помірнього – чекання щастя, трагедія підкорення долі. Через поділ твору на контрастні частини, сонатну форму, виразні художні деталі й особливу наснаженість музичними акордами письменниця створила культ музики. Дбаючи про мелодійність

слова, О. Кобилянська надає високої ритмічності оповіді, що нагадує музичну поему» [1, 5].

Висновки. Можемо стверджувати, що поняття інтермедіальності проявляє свою суть у невід'ємності одного мистецтва від іншого під час і після їхньої інтеграції. Найкраще це спостерігати знову ж таки аналізуючи творчість письменників, оскільки взаємовплив мистецтв має вияв не просто у суб'єктному чи об'єктному просторі художнього твору, а насамперед у суб'єктно-об'єктній реальності. Використання інтермедіальних кодів у літературі позитивно впливає на цінність твору: картина дійсності стає наближена до реальності, сповненою кольорів, барв та об'єму; поглиблюється психологізм творів і розширюється словник художнього мовлення; створюються нові сенси та підтексти; твір переходить у інший вищий вимір, де завдяки кодам мистецтв, набуває свободу зорових, слухових та смислових асоціацій. Нові смисли створюють нові варіації тлумачення і сенсового наповнення. Таким чином мистецький твір виділяється з-поміж інших своєю унікальністю та художньою цінністю.

Література:

1. Волошук Л. Інтермедіальність як прояв міжмистецької поліфонії у новелах Ольги Кобилянської. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2017_1_8 (дата звернення: 18.04.2023).

2. Маруняк В. Музика та малярство в творчості українських митців II пол. XX століття (до проблеми синтезу мистецтв). *Наукові збірки Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка*. 2017. Вип. 40. С. 205-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlnma_2017_40_20 (дата звернення: 18.04.2023).

3. Мочернюк Н. Поезія художника Володимира Гаврилюка (на матеріалі збірки «Тінь і мандрівник»). *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2012. № 2. С. 92-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2012_2_9 (дата звернення: 18.04.2023).

4. Мочернюк Н. Поетика збірки Святослава Гординського «Барви і лінії». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Літературознавство*. 2013. № 37. С. 67-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU1_2013_37_7 (дата звернення: 18.04.2023).

5. Мочернюк Н. Поза контекстом: Інтермедіальні стратегії літературної творчості українських письменників-художників міжвоєнтя: монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 392 с.

6. Мочернюк Н. Своєрідність міжмистецького діалогу 20–30 років ХХ століття (література та образотворче мистецтво). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 60(1). С. 241-248. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2014_60\(1\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2014_60(1)_32) (дата звернення: 18.04.2023).

7. Мочернюк Н. Творчість Святослава Гординського: інтермедіальні аспекти. *Питання літературознавства*. 2012. Вип. 85. С. 174-180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/P1_2012_85_25 (дата звернення: 18.04.2023).

8. Мочернюк Н. Художній простір у контексті інтермедіальності (поезія та образотворче мистецтво). *Питання літературознавства*. 2013. Вип. 87. С. 219-229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/P1_2013_87_21 (дата звернення: 18.04.2023).

УДК: 811 '276.3

Люзьяк Галина Теодозіївна

НЕОЛОГІЗМИ ЯК ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022–2023 РОКІВ

Неологізми «маркують» різноаспектну інформацію про особливості життя певної епохи. Їхня кількість зростає в переломні періоди розвитку суспільства, яким для України стала національно-визвольна війна проти російських окупантів 2022–2023 років, що триває й досі. Мова як динамічна система віддзеркалює весь спектр реакцій соціуму на воєнні реалії. Неологізми ж є одним з найяскравіших вербальних маркерів цієї трагічної й водночас героїчної сторінки нашої історії.

Ключові слова: неологізми, війна, вербальний маркер.

Galyna Lyuznyak

NEOLOGISMS AS VERBAL MARKERS OF THE 2022-2023 RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Neologisms «label» multifaceted information about the peculiarities of life in a certain era. Their number increases during the turning points in the development of society, which for Ukraine was the national liberation war against the Russian occupiers in 2022-2023, which is ongoing. Language reflects the entire spectrum of society's reactions to the realities of war. Neologisms are one of the brightest verbal markers of this tragic and at the same time heroic page of our history.

Key words: neologisms, war, verbal marker.

Постановка проблеми. Мова є складною динамічною системою, яка, з одного боку, перебуває в безперервному русі, що забезпечує її життєздатність, з іншого, – зберігає ознаки іманентної стабільності та цілісності, оскільки є основним засобом комунікації. Саме тому питання про мовну змінність, сутність і чинники мовної еволюції було, є і буде одним із центральних у лінгвістичній науці.

Інноваційні лексико-семантичні процеси демонструють абсолютний прогрес, пов'язаний із реалізацією нових можливостей мовної системи, зокрема словотвірних. Доречним у зв'язку з цим є

твердження В. фон Гумбольдта: «У жодному разі не можна розглядати словниковий запас мови як готову, застиглу масу. Не кажучи вже про постійний процес утворення нових слів і слівформ, словниковий запас, допоки мова живе в мовленні народу, є продуктом словотвірної потенції, який розвивається і знову відтворюється». Такий аспект визначив розвиток лексико-семантичного рівня мовної системи та став об'єктом зацікавлення багатьох мовознавців, наукові здобутки яких заклали міцні підвалини молодій лінгвістичній науки – неології [2, с. 57].

Становлення **неології** як науки та окреслення її наукового апарату припадає на середину ХХ – початок ХХІ століть. Сприяв посиленню уваги дослідників до процесу продукування та функціонування нових слів, їхньої систематизації й типологізації «неологічний бум», пов'язаний із розвитком науково-технічного прогресу, бурхливими змінами в суспільно-політичному житті, активізацією ролі засобів масової інформації в ньому. Термін «неологія» запровадив ще 1801 р. французький лексикограф Л. Мерсьє («Неологія, або Словник слів нових, слів, що підлягають оновленню, і слів, узятих у нових значеннях»). Українські вчені (О. Стишов, Ж. Колоїз та ін.) наголошують, що вітчизняна неологія як галузь лінгвістики наразі перебуває у процесі остаточного становлення і свідченням цього є відсутність єдиної та чіткої термінологічної назви одиниці інноватики, яка поки що має низку синонімних номінацій: неологізм, інновація, новотвір, неосемант, новація, неотвір, нова номінація, неонімація, нове найменування, нововведення, неоверб тощо.

За визначенням О. Стишова, неологія (неологіка) – це наука про неологізми, у сферу діяльності якої входить виявлення нових слів та значень, аналіз факторів їх появи, вивчення засобів утворення. Дослідник виокремлює три значення, з якими цей термін уживають на сучасному етапі, а саме:

- 1) розділ мовознавства, що займається вивченням різновидів неологізмів та функціонування їх;
- 2) процеси творення неологізмів у мові;
- 3) увесь корпус неологізмів на певному етапі розвитку мови.

Ж. Колоїз вказує, що означений термін в україністиці використовують для номінації сукупності неологізмів, які вивчають

здебільшого в контексті загальних словотвірних, лексико-семантичних та стилістичних тенденцій розвитку. [3, с.53]

Аналіз досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку лінгвістики серед українських мовознавців спостерігають стійкий інтерес до проблем неології та процесів оновлення лексико-семантичної системи української мови. Зокрема активно досліджують причини з'яви неологізмів, способи їх творення, класифікацію, сфери функціонування, вплив екстралінгвальних чинників на розвиток словникового складу тощо (Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Струганець, О. Тараненко, О. Стишов, А. Нелюба, Г. Вокальчук, М. Навальна, Ж. Колоїз, Н. Стратулат, Д. Мазурик та ін.). Крім цього, виокремимо наукові студії, присвячені вивченню процесів неологізації у воєнний період 2014–2023 років: Г. Мацюк «Взаємодія понять мова – війна як об'єкт лінгвістичного аналізу: результати і нові підходи» (2021 р.), С. Гриценко «Мовні інновації російсько-української війни 2022 року» (2022 р.), Г. Вусик, Л. Павлик «Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року» (2022 р.), Т. Кремінь «Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни» (2022 р.) та ін.

Мета статті – системно проаналізувати та класифікувати засвідчені в медійному просторі неологізми, які стали вербальними маркерами національно-визвольної війни України проти московії 2022–2023 років та сформувані словник найбільш уживаних і актуальних неолексем та неофразем.

Для аналізу неологізмів у роботі використано як загальнонаукові, так і лінгвістичні методи дослідження. Для наукової інтерпретації фактичного матеріалу послуговувалися такими загальнонауковими методами, як спостереження над мовним матеріалом, аналіз і синтез (обґрунтування теоретичних положень), зіставлення неолексем. У дослідженні використано описовий метод (для систематизації фактичного матеріалу), прийоми компонентного (для вивчення структури лексичних значень неолексем) і лінгвостилістичного (для з'ясування стилістичних функцій оказіоналізмів, виявлення специфіки індивідуального слововживання) аналізу.

Виклад основного матеріалу. Вербальний маркер – це одиниця або дискретна структура одного з рівнів мовної системи, що піддається параметризації, поява якої сама по собі або в сукупності

з іншими релевантними одиницями та / або з певною частотністю в сегменті мови (тексті) побічно вказує на деякі складні та недоступні безпосередньому спостереженню процеси, феномени, фондовані в когнітивній діяльності, психічному житті продуцента мови (тексту), здатні за певних умов «запустити» аналогічні процеси у внутрішньому світі реципієнта мови (дискурсу) [5, с.48–49].

У цій статті неологізми розглядаємо як вербальні маркери російсько-української війни 2022–2023 років, яка триває й досі. Неологізмом вважають слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку і новизну яких усвідомлюють мовці (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні або індивідуально-авторські неологізми).

Термін «інновації» порівняно недавно ввійшов у науковий обіг на позначення складного поняття, пов'язаного з динамікою лінгвальних процесів. Під лексичними інноваціями О. Стишов розуміє: 1) нові слова, зовсім не зафіксовані в українських словниках; 2) неологізми, які хоч і зафіксовані в деяких найновіших лексикографічних джерелах, але ще не мають загальноприйнятого тлумачення; 3) лексичні одиниці, тлумачення яких у лексиконах було обмежене ідеологічними постулатами; 4) відроджені українські слова, що змінили свою стилістичну маркованість у зв'язку з динамічними процесами в лексичній сучасної української мови [4, с. 27–28].

Мовознавці виділяють два фактори, які спричиняють появу неологізмів:

1) екстралінгвальний (позамовний) і найбільш сильний – це поява в житті нових явищ і нових понять;

2) інтралінгвальний, який зумовлює оновлення вже наявних назв будь-яких явищ під впливом вимог до більшої точності, економності чи виразності.

Динамічність та багатогранність неологізмів викликали потребу оцінювати їх за різними критеріями і, як наслідок, спричинило виникнення великої кількості класифікацій:

1) за видом мовної одиниці:

- неолексеми – нові слова;
- неофраземи – нові фразеологічні утворення;
- неосемеми – нові значення старих слів.

Серед неолексем розрізняють:

- **власне неологізми** – слова, що характеризуються абсолютною новизною і форми, і змісту (як правило, це запозичення з інших мов);
 - **новотвори** – слова з новою формою і новим значенням, що створені за питомими словотвірними моделями зі слів, що вже є в мові;
 - **трансформації** – слова, в яких нова форма поєднується зі значенням, що передавалось раніше іншими лексичними засобами;
 - **семантичні неологізми** – наявні в мові форми, які або повністю змінюють своє значення, або до наявної семантичної структури додають новий лексико-семантичний варіант;
 - **функційні неологізми** – відроджені слова і вислови з минулого, частина з яких зазнала семантичної і стилістичної модифікацій;
- 2) за рівнем соціалізації:
- узуальні – одиниці, що ввійшли в мовну систему;
 - okazіональні;
 - потенціалізми – слова, що згодом перетворяться на узуальні неологізми;
 - індивідуально-авторські;
- 3) за видом означуваного поняття, явища виділяють неологізми, які позначають:
- нову реалію;
 - стару реалію;
 - актуалізовану реалію;
 - реалію, яка відмирає;
 - реалію, яка не існує [8, с. 39].

Початок воєнних злочинних дій РФ водночас став народженням нової України. Ця війна стала націєтворчою. З новою силою активізувався процес українізації. Люди почали пишатися тим, що вони Українці. Найшвидше на такі фундаментальні процеси в суспільстві реагує лексико-семантична система мови насамперед появою неологізмів як маркерів змін. Навіть у найважчі дні оборонної війни українці активно «мобілізували рідну мову і повели її у бій». Мова стала генератором і найвищою формою патріотизму, а також ключем до вивчення культури, історії, традицій, стала творцем культури, репрезентантом українського народу у світі, ореолом нації та її етнічним кордоном. Мова нині актуалізувала одну із провідних своїх

функцій – стала ідентифікатором національної приналежності, маркером, що визначає «свого» і «чужого» [6, с. 10].

Серед неологізмів розмежовують одиниці двох статусів: лексичні й семантичні. До лексичних неологізмів відносять слова, новизна яких виявляється передусім у їхній формі. Семантичні неологізми представлені новими значеннями, які розвиваються у словах, вже наявних у мові.

Аналіз інтернет-дискурсу та живого мовлення дає змогу сформувати словник найбільш уживаних та актуалізованих неологізмів російсько-української війни 2022–2023 років.

Лексичні неологізми:

Затрудні – нереальні обіцянки, плани росіян щодо перемоги в запланований термін.

Рашизм – злочинна шовіністична ідеологія «руського міра».

Рашисти (русня) – російські військові, прихильники путіна.

Чмобік – погано підготовлений російський окупант.

путлер, пуйло, недогітлер – путін.

Бандеромобіль – бойовий автомобіль ЗСУ.

Бандерівське смузї – українська назва «коктейлю Молотова».

Чорнобайти – наступати на одні й ті ж граблі (від назви легендарної Чорнобайвки, в якій навіки залишилися сотні, а то й тисячі окупантів).

Задвохсотити – знищити ворога.

Окрему групу серед новотворів становлять ті, що утворені від прізвищ відомих політиків:

Макронити – демонструвати стурбований вигляд, але бездіяти.

Шойгувати – запевняти в тому, що все нібито йде за планом.

Кадирити – видавати бажане за дійсне.

Байденкувати – вести довгі балачки ні про що.

Щольцити – хитрувати, намагатися всидіти на двох стільцях.

Кімити – зберігати оптимізм попри все.

Арестовити – заспокоювати

Семантичні неологізми:

● **Орки** – російські окупанти (назва запозичена із відомого твору Дж. Р. Толкіна «Гобіт», у якому вони описані як жахливі створіння, що мають варварську натуру, схильні до війни, насилля й підлості,

злі істоти-ординці, позбавлені людських відчуттів, окрім ненависті та люті).

- **Мордор** – зневажлива назва росії («Чорна країна» в Дж. Толкіна).

- **Паляниця** (а також полуниця, нісенітниця, укрзалізниця) – кодові слова для ідентифікації ворога, оскільки вони не здатні їх виговорити правильно.

- **Бавовна** – вибухи в Росії чи на військових і стратегічних об'єктах окупованих територій України (омонімом до слова *бавовна* як рослина). Росіяни, намагаючись видати себе за українців, прагнули не вживати лексему «вибух», а питоме своє слово *хлопок* переклали дослівно як *бавовна*, а українці підхопили й активно послуговуються ним, але з новим значенням та жартівливо-іронічною стилістичною маркованістю [9, с. 47].

- **Привид Кисва** – збірний образ українського пілота.

- **Приліт** – влучання ворожої ракети чи снаряда.

- **Тривога** — сигнал про необхідність прямувати до укриття.

- **Пташка** – безпілотний літальний апарат.

Можна виділити й такі найвідоміші неофраземи:

4.5.0. – повідомлення, що все гаразд.

Доброго ранку/вечора, ми з України — гасло під час війни, що засвідчує проукраїнську позицію. Автором фрази є український вокаліст гурту «ДахаБраха» Марко Галаневич.

Наша русофобія не достатня – фраза відомого українського блогера Сергія Стерненка, яка закликає ще більше допомагати ЗСУ, щоб знищити якомога більше ворогів.

Русській воєнний корабль іди на *** – слова прикордонника Романа Грибова у відповідь на вимогу російських моряків здатися українським військовим на острові Зміїний. Ця фраза стала символом спротиву, який означає зневагу до ворога та сміливість протистояти злу. Від неї пішов вислів «йти за руським кораблем».

Висновки. Аналіз неологічного матеріалу воєнного часу 2022–2023 років дозволяє стверджувати, що лексико-семантична система активно реагує та відображає всі зміни, пов'язані з новими реаліями, що підтверджує вплив екстралінгвальних чинників на лінгводинаміку. Неолексеми акумулюють у собі весь спектр емоцій українського народу в боротьбі з російськими загарбниками. Проте війна триває і

процес творення нових словоформ продовжується, а, отже, потребує подальшого мовознавчого дослідження.

Література:

1. Степаненко М. І. Новітня українська мілітарна перифрастика. *Лінгвістичні дослідження*: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2017. Вип. 46. С. 27–50.

2. Колоїз Ж.В. Українська неологія : здобутки та перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П.Могили*. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2009. Вип. 92, т. 105, С. 57–62.

3. Вусик Г.Л., Павлик Л.Г. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Випуск 23. Том 1. С. 52–57.

4. Лексика на перетині наукових парадигм: монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль, 2018. 212 с.

5. Колмогорова А.В., Калинин А.А., Маликова А.В. Типологія і комбінаторика вербальних маркерів в різних емоціональних тональностей в інтернет-текстах на русском языке. *Вестник Томского государственного университета*. 2019. № 448. С. 48–58.

6. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка*. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2022. 2(32). С. 10–13.

7. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (кер. проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник та ін. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.

8. Ладоня К.Ю. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2018. № 36, т. 1. С. 38–40

9. Стишов О.А. Неосеманти у сучасному українськомовному інтернет-дискурсі. *Studia Linguistica*. 2022. Вип. 41. С. 41–56

10. <https://chytomo.com/vid-prylotu-orkiv-do-shojhuvaty-z-iavyvsia-slovnyk-neolohizmiv-vijny/>

УДК: 81.411.2

Швая Оксана Романівна

ГЕНДЕРНІ МАРКЕРИ СПІЛКУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ ТА ЇХ «СТАБІЛЬНІСТЬ» І ЕВОЛЮЦІЯ

У статті розглянуто поняття “мовлення”, “спілкування”, в контексті чого зосереджено увагу на визначення гендерних маркерів. Описано специфіку мовлення чоловічої та жіночої статей на прикладі опитування «Гендерні маркери мовлення і їх «стабільність» та “еволюція” в повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького; досліджено українськомовну особистість крізь призму розвитку гендерних маркерів спілкування.

***Ключові слова:** гендер, гендерні маркери, спілкувальний дискурс, стратегії й тактики спілкування.*

Oksana Shvaia

GENDER MARKERS OF COMMUNICATION IN UKRAINIAN LINGUISTICS AND THEIR «STABILITY» AND EVOLUTION

The article deals with the concepts of speech and communication, in the context of which the attention is focused on the definition of gender markers. The specifics of male and female speech are described in the example of the survey «Gender Markers of Speech and Their «Stability» and Evolution» and the novel «Kaidasheva Family» by I. Nechuy-Levytsky; the Ukrainian-speaking personality is studied through the prism of the development of gender markers of communication.

***Key words:** gender, gender markers, communication discourse, communication strategies and tactics.*

Гендер, стереотипні уявлення про мовлення чоловіків і жінок, гендерні маркери спілкування, стратегії і тактики комунікативних актів і інші гендерні питання – усе це цікавило дослідників і дослідниць ще до ХХ століття. Однак через історичні й культурні умови в українській лінгвістиці ця тема набула популярності від початку ХХІ століття. На сьогодні створено низку статей, монографій, де було порушено питання зв'язку мови й статі. З-поміж науковців можна

виокремити Бондаренка О. С., Васильєва І. Б., Сукаленко Т. М., Малишевську Д. Ч., Кісь О. Р., Клещову О. Є., Архангельську А. М., Масенко Л.Т. та багатьох інших, хто робив і продовжує робити внесок у сферу гендерної лінгвістики.

Будь-яке спілкування має мету. Всі учасники комунікативного акту намагаються досягти цілі по-різному, однак особливу увагу варто звернути на різницю у способах реалізації комунікативної мети між чоловіками й жінками. Як люди різних статей застосовують стратегії й тактики спілкування? Які зв'язки використовують під час цього? Як відбувається комунікативний акт зараз і за допомогою яких способів його досягали раніше особи чоловічої та жіночої статей? Ці питання турбують не лише лінгвістів, а й філософів, журналістів, психологів тощо. Безумовно, порушення вищезгаданих питань – часте явище, до якого суспільство ХХІ століття вже звикло.

Деталі, на які звертають увагу жінки й чоловіки, мають відмінності в відтворенні цих речей. Також існує багато стереотипів, які активно побутують навіть у фольклорі, наприклад, про те, що жінка завжди сварлива, сувора й повинна слухатись чоловіка тощо. Проте нині гендерні ролі змінюють свій вектор і комунікація дає змогу простежити ці зміни або ж навпаки – стабільність розвитку тих уявлень, які було закладено давно. Книги, фільми чи пісні – саме в матеріалах різних за часом створення цікаво спостерігати за проявами таких відмінностей, а саме гендерними маркерами вербального й невербального спілкування осіб різних статей. Це все зумовлює **актуальність** нашої розвідки та зв'язок із сучасними проблемами українського мовознавства.

Мета статті – простежити, чи змінювались гендерні маркери спілкування осіб чоловічої та жіночої статей від ХІХ ст. по ХХІ ст. на прикладах із повісті «Кайдешева сім'я» І. Нечуя-Левицького та відгуків сучасників на основі результату опитування «Гендерні маркери мовлення і їх «стабільність» та еволюція.

Мовлення – те, за допомогою чого людина ідентифікує себе, демонструє, яку соціальну роль (чоловіка чи жінки) вона виконує. Маслова Ю. П. розглядає становлення поняття «гендер» і його значення. Також науковиця вказує на мету основних напрямів українських досліджень у лінгвістичній гендерології: «...аналіз, систематизація, узагальнення та вивчення мовної поведінки обох статей, опис

чоловічої та жіночої мовної схеми, тобто пояснення того, як проявляється стать у мові...» тощо [4; С. 100–101].

Гендерні маркери спілкування вказують на емоційний стан мовців, на їхній досвід, культуру, сферу, в якій перебувають, дають змогу визначити мету комунікативного акту тощо. Цікавим є твердження Маслової Ю. П., що «становлення та еволюцію гендерних досліджень пов'язують із виникненням постмодернізму, адже представники цієї течії стверджували, що навколишній світ може бути сприйнято лише крізь мовні форми й реальність не існує поза текстом» [4; С. 100–101]. Тут науковиця має рацію, оскільки те, що прожили наші пращури, те, що було передано «з вуст у уста» й збережено в пам'яті народу, фольклорних надбаннях або зафіксовано іншими способами – все відображено в звичаях, традиціях і стереотипах, нав'язаних століттями.

Гендерні маркери – це лінгвістичні знаки, за допомогою яких розкриваємо соціальні ролі осіб чоловічої та жіночої статі, стратегії й тактики спілкування, мету комунікативного акту й, із психологічної точки зору, типи особистостей тощо.

У праці «Мовна репрезентація гендеру» зазначено, що в сучасній лінгвістиці мовну репрезентацію гендеру розглядають у двох основних напрямках: «дзеркальний» – відображення гендеру за допомогою лінгвістичних ресурсів, а другий напрям – існування таких феноменів як «чоловіча мова» й «жіноча мова» [3; С. 227–228]. Сьогодні другий напрям набуває «розмитості» вказаних меж, тобто відбувається етап розвінчування стереотипних уявлень, гостро стоїть питання про рівність прав жінок та чоловіків, що висвітлено в мові.

Від ХХ століття й дотепер на основі напрацювань науковців і науковиць, зокрема Клещової О. Є., було сформовано узагальнені відомості про особливості спілкування осіб чоловічої та жіночої статей. До них належать такі:

– під час спілкування жінки можуть обговорювати певну тему за часом більш тривало, аніж чоловіки, оскільки перші прагнуть до вираження емоцій, почуттів, а другі – навпаки доволі швидко можуть змінювати тему розмови;

– жінки частіше дотримуються почерговості в розмові, застосовують стратегію співробітництва під час комунікативного акту;

чоловіки намагаються стати лідером, домінантом розмови, хто й буде керувати процесом спілкування;

– під час спілкування жінки вживають витончені висловлювання, уникають грубих та вульгарних лінгвістичних засобів і швидко сприймають та реагують на почуте; чоловіки не замислюються в добір лексики, сприймають і реагують на почуте більш стримано, повільніше й часто виникають сумніви щодо того, як зреагувати;

– жінки подають інформацію більш деталізовано, вживають багато зменшено-пестливих слів; чоловіки в мовленні прагнуть більшою мірою до узагальнювальних фраз, на початку розмови визначають тему;

– особам чоловічої статі властиве пряме мовлення, різке, подекуди згрубіле, чітке; жінкам характерним є спокій у голосі, м'якість, дружлюбність, дещо наївність тощо [2; С. 32–35].

На виокремлення цих особливостей впливала (і досі впливає) стереотипізованість. Як бачили раніше жінку чи чоловіка? Якими є «справжні» жінка й чоловік? Приваблива, красива, сексуальна, з інтуїцією, в домашньому халаті та ін./ сильний, без сліз, стриманий, голова в сім'ї і ін. – якщо вони себе так не позиціюють, то це “несправжні” жінка чи чоловік?

Для того щоб підтвердити чи спростувати вищезазначені особливості мовлення осіб чоловічої та жіночої статі варто згадати про спілкувальний дискурс, тобто сферу, ситуативність комунікативних актів і лінгвістичних засобів для застосування стратегій і тактик комунікації. Якщо цей процес відбувається в побуті, відповідно можуть бути вжиті діалектизми, просторіччя, тавтологія, вигуки, різні невербальні засоби тощо. Якщо говорити про сферу професійного спілкування, тут залежно від ситуації вживають відповідну термінологію, форми спілкування, дотримання субординації, манеру мовлення тощо.

Гендерні маркери спілкування водночас залежать і від соціальної ролі осіб чоловічої чи жіночої статі, які вже позиціюють себе в певному середовищі й за допомогою мовлення так чи так репрезентують себе там, і від нав'язаних століттями стереотипних уявлень, які «диктують», які саме гендерні маркери спілкування буде застосовано під час комунікативного акту. Розглянемо деякі приклади з повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького.

Про те, що чоловіки більш стримані, довго не добирають слова, висловлюють думки прямо, подекуди згрубіло висвітлено в репліках: «– *Говори, дурню! Нема де втопиться. Як бог дасть, то і в калюжі втопишся, – сказав батько./ – Хіба з корчми йдучи... – сердито сказав Карпо і тим натякнув батькові, батько любить часто ходити до корчми./ – Ти, Карпе, ніколи не вдержиш язика! Все допікаєш мені гіркими словами...» [С. 2–3] тощо. Про те, що жінки швидко сприймають і реагують на почуте: «*А де ж ти, волоцюго, волочився до цього часу? – крикнула Кайдашиха з хати. – Не одчиною! Ночуй надворі, коли против гроші. Про мене, лягай там під тинном./ – Одчини, бо вікна поб'ю! – репетував Кайдаш./ – Як поб'єш, той повставляєш*» [5, с. 4–5].*

Про те, що особи жіночої статі частіше, ніж чоловіки вживають зменшено-пестливі слова, бачимо в тексті: «*Чого це ти, Кайдашенку, лазиш через наші перелази? Наші пороги для тебе дуже низькі, – сказала Мотря*» [5, с. 9]. Однак про те, що характерним є спокій у голосі, м'якість, дружелюбність, дещо наївність спростовуємо, оскільки різні комунікативні ситуації вимагають різну реакцію: «*Тікай, бо, їй-бо, пхну. Я не подивлюсь тобі в вічі, – крикнула Мотря і замахнулась на Карпа віхтем*» [5, с. 10–11]. Уже в XIX столітті І. Нечуй-Левицький демонструє, що вже жінка може не підкорюватись чоловікові й здатна висловлювати власну думку, добирати тон, вербальні й невербальні засоби так, як вимагає ситуація у її світогляді. Це ж стосується і чоловіків, які можуть висловлювати власні емоції. Однак, у цей період осіб чоловічої статі досі зображено тими, хто намагається домінувати, бути лідером: «*А ти хотіла згорнути руки й сидіти? Чого це ти розходилась? Та я тобі не подивлюся в зуби! – крикнув Кайдаш, і його темні очі заблищали: він замахнувся на Мотрю рукою*». Момент, коли «*темні очі заблищали*» персонаж, коли відчув себе лідером у розмові, то в нього заблищали очі – невербальні засоби дають змогу визначити стратегію спілкування (у цьому випадку це конкуренція, коли люди задовольняють власні інтереси, коли змушують прийняти когось правильне рішення) тощо.

Історично склалося, що поведінку жінок контролювали більше, ніж поведінку чоловіків. Відповідно все ставало висвітлено крізь мову й мовлення, як і всі інші процеси, які відбувались, відбуваються і будуть відбуватися. Тобто ми визначили, що гендерні маркери в

лінгвістиці діють залежно від часу і його вимог у суспільстві. Щоб з'ясувати, наскільки швидко це все «працює», було створено опитування молоді «Гендерні маркери мовлення і їх «стабільність» та «еволюція». У ньому брали участь особи чоловічої і жіночої статей.

У ХІХ ст. – поч. ХХІ ст. більшою мірою чоловікам було властиве вживання воєнної лексики (полювання, зброя тощо.). За результатами опитування визначено, що на сьогодні воєнну лексику вживають особи чоловічої та жіночої статі майже однаково (45 % жінок і 55% чоловіків). Цей відсоток зріс через повномасштабне вторгнення росії в Україну.

На питання «Під час виникнення певних емоцій Ви реагуєте й демонструєте їх комусь?» було отримано відповіді, де всі особи чоловічої статі, хто брав участь в опитуванні, однозначно відповіли, що демонструють емоції доволі стримано або й взагалі намагаються робити вигляд, що нічого не відчують, на відміну від осіб жіночої статі. Однак у колі близьких людей вони можуть ділитися емоціями так само експресивно, як і жінки. Також відповіддю на те, чи вживають особи в своєму мовленні нецензурну лексику, було з'ясовано, що й чоловіки, й жінки вживають її, однак особи чоловічої статі послуговуються обценною лексикою всі без винятку (з-поміж опитуваних), а серед осіб жіночої статі є ті, в чиєму мовленні такої лексики немає.

Щодо твердження, що в жіночому мовленні трапляється більше слів іншомовного походження, ніж у чоловічому, то відповідно до результатів опитування особи жіночої статі вживають ці лексеми з метою використання «престижних», сучасних, популярних форм, чоловіки ж більшою мірою прагнуть до точності висловлюваного, однак і ті, і ті послуговуються українськими відповідниками, якщо вони відомі мовцям.

Отже, гендерні маркери в українській лінгвістиці – це певний набір дій, лінгвістичних елементів, конотацій, стереотипних уявлень, за допомогою яких суспільство встановлює мовленнєві норми характерні для осіб чоловічої та жіночої статей. Намагання їх виконувати певні соціальні ролі спрямовує добирати фрази, речення, слова з певною метою, де можна простежити лінгвістичну гендерну маркованість.

Безумовно, суспільство розвивається і помітними є спроби «розвіювати» стереотипи, що можна простежити в мовленні, зокрема лінгвістичних гендерних маркерах. Зважаючи на опитування ««Гендерні маркери мовлення і їх «стабільність» та «еволюція» й проаналізувавши повість «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького можна стверджувати, що гендерні маркери спілкування змінюються в тому контексті, що особи жіночої і чоловічої статей використовують ті маркери, які раніше не могли (наприклад, вживання нецензурної лексики в мовленні жінок або демонстрація чоловіками емоцій тощо) і водночас можуть застосовувати різні стратегії й тактики спілкування.

Література:

1. Гендерні маркери мовлення і їх «стабільність» та еволюція. URL: <https://docs.google.com/forms/d/1CibKLSjDcs3vG224MEimNwPuBRjpaHl81tu0Ktxvzg4/edit> (дата звернення 01.04.2023).
2. Клецова О. Є. Мовлення чоловіків і жінок у соціолінгвістичному аспекті. Лінгвістика: збірник наукових праць. №3 (24). Ч 2. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Т. Шевченка», 2011. С. 32–35. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8561/%e2%84%96%203%20%2824%29.%202.%202011..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 05.04.2023).
3. Маслова Ю. П. Мовна репрезентація гендеру. Наукові записки. Серія «Філологічна». Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», Вип. 12. 2009. С. 224–233. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/1307/1/maslova6%20120412.pdf> (дата звернення 02.04.2023).
4. Маслова Ю. П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні й закордоном. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», 2015. Вип.57. С. 100–104. URL: https://lingvj.oa.edu.ua/assets/files/full/2015/NZ_Ukr_filol_Vyp_57.pdf#page=100 (дата звернення 30.03.2023).
5. Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=907> (дата звернення 01.04.2023).

РОЗДІЛ 2

СТУДІЇ З ПСИХОЛОГІЇ

УДК: 159.92:37.03

Дембіцька Анастасія Вячеславівна

РОЛЬ ЕМПАТІЙНИХ СТОСУНКІВ У СТРУКТУРІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми резилієнтності особистості, зокрема ролі емпатійних стосунків у структурі цього феномену. У зв'язку з цим проаналізовані різні підходи до розуміння феномену «резилієнтність», наголошено на відмінностях понять «резилієнс» та «резилієність», охарактеризовано роль емпатійних стосунків у структурі резилієнтності.

Ключові слова: *резилієнс, резилієнтність, особистість, емпатія.*

Anastasia Dembytska

THE ROLE OF EMPATHIC RELATIONSHIPS IN THE STRUCTURE OF PERSONAL RESILIENCE

The article is devoted to the study of the problem of personality resilience, in particular the role of empathic relationships in the structure of this phenomenon. In this regard, various approaches to understanding the phenomenon of «resilience» were analyzed, the differences between the concepts of «resilience» and «resilience» were emphasized, and the role of empathic relations in the structure of resilience was characterized.

Key words: *resilience, resilience, personality, empathy.*

Актуальність дослідження. Проблема здатності особистості з гідністю долати життєві труднощі завжди була цікава і привертала увагу дослідників, що вивчали різні аспекти людського життя – психологів, соціологів, соціальних працівників, педагогів та медиків. На сьогодні актуальність дослідження проблеми резилієнтності підсилюється у зв'язку з російсько-українською війною та відповідно її наслідками. Розуміння людської спроможності до психологічної позитивної адаптації в несприятливих обставинах може допомогти фахівцям із психічного здоров'я розробляти спеціальні психотехнології для психопрофілактики та розвитку резилієнтності, розвитку

здатності долати стресові ситуації та відновлювати свої психологічні ресурси після життєвих випробувань.

Аналіз сучасних досліджень. Виникнення концепції резильєнтності пов'язують із працями Е. Werner та її колеги R. Smith. 1955 року науковці розпочали фундаментальне дослідження феномена резильєнтності, саме вони й запровадили цей термін у психології (Лазос, 2018)[13, с.28]. На сьогодні проблему резильєнсу вивчають як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, тематика робіт яких орієнтована на дослідження сімейних стосунків, адаптації в надзвичайних ситуаціях тощо. Так, досить активно вивчають механізми, чинники та індикатори резильєнсу в біологічних і соціальних системах дослідження (Лютар, А. Мاستен, Дж. Річардсон, Фріборг) [16, с.42]. Низка досліджень присвячена вивченню резильєнс-підходу в контексті психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій (Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко, 2017) [16, с.16], його ролі в освіті, зокрема в організації інформаційно-психологічної безпеки освітян (Гандзілевська, Кондратюк, 2021) [15, с.37], в опануванні іноземної мови (словацької та польської) українцями, які змушені були покинути територію України через російську агресію (Handzilevska, Kostyuchuk, Hundarenko, Lalakova, 2022) [14, с. 38], його особливостях в умовах війни (С. Шевченко та О. Романчук – 2020) [11] та ін.

Проблему емпатії досить активно вивчають як умову й результат збалансованих і повноцінних міжособистісних стосунків (Г. П. Лаврентьєва, М. М. Обозов, Ю. О. Приходько, В. А. Семиченко й ін.); як фактор регуляції соціальної поведінки особистості (Л. І. Божович, Г. М. Бреслав, О. В. Запорожець, М. І. Лісіна й ін.). Емпатія є предметом дослідження в структурі таких складних психічних явищ, як любов (у її різних формах і проявах) та альтруїзм [17, с.198]. Водночас малодослідженою є її роль і місце в структурі резильєнтності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати роль і місце емпатійних стосунків у структурі резильєнтності особистості.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз понять «резильєнс» та «резильєнтність» у психологічній літературі.

2. Охарактеризувати роль емпатійних стосунків у структурі резилієнтності особистості.

Концепт «резилієнс» має мультидисциплінарне розуміння. Серед психологічних напрямів дослідження цього феномену найчастіше науковці виділяють організаційну та психологію праці, клінічну психологію, дитячу психологію і психологію розвитку, геронтопсихологію та когнітивну нейронауку, психіатрію [2, с.160].

Згідно зі словником Американської асоціації психологів АРА, поняття «резилієнс» (або «психологічний резилієнс») є «процесом і наслідком успішної адаптації до важких подій життя чи «викликів» [1, с. 111], а тому цей феномен найчастіше науковці вивчають як потенціал чи здатність системи адаптуватись до змін, що загрожують функціонуванню, виживанню чи подальшому розвитку системи [1, с. 112]. На ефективність адаптації до несприятливих подій впливає низка чинників, серед яких: способи, якими людина сприймає і взаємодіє зі світом, доступність та якість соціальних ресурсів, специфічні копінг-стратегії [3, с. 162].

Поняття «резилієнс» як процес доброї адаптації перед обличчям нещастя, травми, трагедії, загроз чи навіть більш значних джерел загрози (Southwick, Bonanno, Masten, Panter-Brick & Yehuda, 2014) є основою багатьох досліджень [4, с. 451]. Водночас науковці розмежовують термін «резилієнс» як процес та компетентність долати труднощі, тоді як «резильєнтність» розглядають як специфічну рису особистості (Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000) [5, с.310]. Слід відмітити, що Хамініч подає, що резилієнс, відповідно до міркувань Г. Лазоса (2018), завжди передбачає наявність несприятливої події та наявність позитивної адаптації, незважаючи на великі перешкоди в процесі розвитку [1, с. 74]. У результаті теоретико-методологічного аналізу Г. Лазоса, термін «резильєнтність» загалом пов'язаний зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов, психологічно рости, зміцнюватись після складних життєвих негараздів або катастроф [3, с.163].

В Україні дослідження резилієнсу (зокрема життєстійкості) в багатьох випадках розглядають у розрізі наслідків воєнного конфлікту [1; 2; 4]. Терміни “життєстійкість”, “життєздатність” та “стійкість до травми” українські вчені вживають поряд із поняттям “резилієнс” для позначення ресурсів подолання надзвичайних і стресових подій,

психологічних наслідків травматичного стресу, втрати та інших негараздів. Так, Т. Титаренко у своєму дослідженні психологічного здоров'я особистості в умовах тривалої травматизації зазначає, що в людини, яка може конструктивно переосмислити власні переживання, пов'язані з війною, зростає життєстійкість, покращується здатність до саморегуляції, посилюється прагнення відновити власну цілісність, подолати відчуження від оточення, відшукати нові життєві орієнтири [2, с.12].

Чиханцова О. провела дослідження життєстійкості самодетермінованої особистості, в якому наголошує, що життєстійкість людини пов'язана з можливістю долати різні стреси, підтримкою високого рівня фізичного і психологічного здоров'я, з оптимізмом, самоефективністю, суб'єктивною задоволеністю власним життям, здатністю до неперервного особистісного саморозвитку, а також можливістю долати труднощі й перешкоди, виходячи з них більш сильною і довідченою [2, с. 24].

До структури резилієнтності О.Романчук відносить:

- цінності;
- дію;
- корисне мислення;
- регуляцію емоцій і роль позитивних емоцій;
- соціальні зв'язки [11, с.42].

Ймовірно, емпатійні стосунки мають неабияке значення як конструктор резилієнтності особистості. Адже природа резилієнтності є біосоціальна. А тому підтримка особистості на різних етапах життя має велике значення для формування її резилієнтності. Важливим фактором резилієнсу є наявність підтримувальних стосунків як у сім'ї, так і дружніх стосунках, стосунки, які засновані на любові, довірі, підтримці, емпатії (за словами американського професора і психіатра Д. Хелерстейна) [1, с.74].

Водночас відомі дослідження Т. Betancourt і К. Khan, результати яких підтверджують те, що резилієнтні люди здатні до емпатії, мають хороші соціальні навички та емоційний інтелект. Ці навички розвиваються в соціальних контактах. Допомога й підтримка, отримана від близьких, «збільшують гнучкість». Навіть нетривалий контакт з іншою людиною, невелика підтримка чи зустріч допомагають формувати здатність розуму долати труднощі [5, с. 318].

У своїй монографії з психологічного здоров'я особистості Т. Титаренко зазначає: «Якщо людині вдається конструктивно переосмислити власні переживання, пов'язані з травмою, її життєстійкість суттєво підвищується» [4, с. 77]. Л. Коробка серед чинників позитивної адаптації визначає психологічну пружність, стресо- та життєстійкість, ефективні психологічні стратегії, групову ефективність [4, с. 77].

Спеціальна література розкриває результати вивчення емпатії фахівців різних галузей психологічної науки: психології особистості, дитячої, соціальної, медичної психології. До теперішнього часу проблеми емпатії розробляють в основному для вирішення практичних завдань: полегшення взаємодії людей у групі, адаптації дитини до світу дорослих, управління соціальними групами, удосконалення техніки психотерапії [5, с.321–324].

Фахівці, які вивчають феномен емпатії, виділяють такі компоненти емпатичних переживань: когнітивний, емоційний та поведінковий. Емпатичні переживання розглядають як мотив альтруїстичної поведінки у працях дослідників (В. А. Петровський, В. В. Шпалінський, П. В. Симонов, П. М. Єршов). У дослідженнях, що вивчають поведінку та емпатію, цікавить підхід, у якому виділяють дієву емпатію, що характеризується активним сприянням, допомогою іншої особи або групи у випадку емпатичних переживань (Н. Н. Обозов, С. А. Тарновський) [5, с. 322].

На думку М. М. Обозова, «емпатія – це відгук однієї особи на переживання іншої» [8, с.181]. Він вважає, що без співпереживання, без надання взаємної підтримки неможливо як колективне, так і індивідуальне буття. Автор позначає три форми емпатії: когнітивну, емоційну та дієву. Ці форми емпатії стали складниками ієрархічної структурно-динамічної моделі емпатії, що включає об'єкт (джерело) і суб'єкт емпатії [5, с. 322]:

1) когнітивний компонент – найпростіша форма емпатії у вигляді розуміння станів іншого без зміни свого стану;

2) емоційний компонент у вигляді розуміння станів іншого, але співпереживання і співчуття; в основі співпереживання лежить потреба у власному добробуті, а основі співчуття – потреба в добробуті іншого;

3) діяльний компонент є найвищою формою та заключною фазою емпатичного акту. Він виявляється в дії, активній підтримці особистістю партнера зі спілкування. Цей компонент є найскладнішим феноменом психофізіологічної та соціально-психологічної діяльності людини, який проявляється в певних ситуаціях під впливом стресу та переживань [8, с. 180].

К. Роджерс вважав, що емпатичний спосіб спілкування з іншою особистістю має кілька граней: входження в особистий світ іншого і перебування в ньому «як удома», постійну чутливість до мінливих переживань іншого, повідомлення своїх вражень про внутрішній світ іншого, звернення до іншої перевірки своїх вражень та уважне прислухання до одержуваних відповідей. На такому розумінні базується клієнтоцентрований підхід у психотерапії, згодом поширений на інші сфери людського спілкування: учень-учитель, дитина-батько тощо. Саме рефлексія до діалогу допомагає відкрити й описати багато феноменів, які стосуються психологічного консультування.

Емпатія в розумінні К. Роджерса означає тимчасове життя іншим життям, делікатне перебування в ньому без оцінювання й засудження, уловлювання того, що інший сам ледве усвідомлює. Бути емпатичним важко, робить висновок автор. Це означає бути відповідальним, активним, сильним і водночас тонким та чуйним [10, с. 385]. Існують різні критерії виділення видів та форм емпатії. Один із них – це напрямок емпатичних переживань. Цей показник пов'язаний із загальною спрямованістю особистості та її ціннісними орієнтаціями. А цінності є складником резилієнсу у стресових ситуаціях (за дослідженнями Романчука).

Емпатія ділиться на співчуття та співпереживання. Перше, як вважає Т. П. Гаврилова, засноване більшою мірою на своєму минулому досвіді та пов'язане з потребою у власному добробуті, з власними інтересами. Друге засноване на розумінні неблагополуччя іншої людини та пов'язане з її потребами та інтересами. Звідси – співпереживання імпульсивніше, інтенсивніше, ніж співчуття [3, с. 164].

Сьогодні вже не заперечують той факт, що емпатія може бути спрямована як на самого себе, так і на іншу людину. Форма емпатії, яку спрямовує особистість, – це співпереживання, почуття дискомфорту чи особистісний дистрес. Вона виникає в тих ситуаціях, коли стан

партнера, що сприймає, викликає напругу або власну фрустрацію. У цьому випадку людина виявляється емоційно вразливою.

Форма емпатії, спрямована на іншого, – це співчуття, воно проявляється як турбота. У співчутті переживання індивідом неблагополуччя іншої людини протікає безвідносно до власного добробуту. Воно виникає в ситуації, коли стан, те, що переживає партнер, спонукає індивіда проявити свої найкращі моральні якості, виникає потреба допомогти людині. [12, с. 15].

Емпатійну людину характеризує вміння відчувати, розпізнавати та передбачати емоційні стани інших людей, висловлювати своє співчуття в діях, спрямованих на покращення добробуту людей. Особистісні риси людини з високим рівнем емпатії виявляються в тому, що емпатична людина відрізняється від інших позитивним баченням інших, позитивним ставленням до них. В емпатійної людини переважає спрямованість на партнера зі спілкування, він вміє приймати думку іншої людини, швидко і без особливих труднощів знаходити спільну мову з іншими людьми в різноманітних ситуаціях. Здатність до емпатії пов'язана з такими якостями, як толерантність до недоліків інших, низька емоційна вразливість, альтруїзм та відкритість у спілкуванні, що є дуже важливим для сучасного суспільства у стресових ситуаціях та критичних обставинах [6, с. 497].

Таким чином, аналіз теоретичного матеріалу проблеми резилієнтності дає підстави розуміти цей феномен у контексті стійкості особистості до складних життєвих ситуацій, позитивної адаптації до факторів впливу, вміння долати негаразди та сильний стрес. Резилієнтність залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників. Фактори формування резилієнсу пов'язані з особливостями середовища, в якому вони перебувають, насамперед особливостями спілкування та взаємодії з близькими людьми. Теплі, приязні стосунки є найважливішим чинником формування резилієнсу особистості.

Література:

1. Руденко О., Гонтар Ю. Структура резилієнсу у контексті розвитку резилієнтності особистості. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. С.73–77
2. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Національна

академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

3. Хамініч О. М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або Резильєнтність? Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Вип. 6. Т. 2. 2016. С. 160–165.

4. Carver C.S., Gaines J.G. Optimism, pessimism, and postpartum depression. *Cognitive Therapy and Research* 1987. Vol. 11. №. 4. P. 449–462.

5. Hobfoll S. E. Social and psychological resources and adaptation. *Review of General psychology*. 2002. Vol. 6. № 4. P. 307–324.

6. Weinstein Neil D. Unrealistic Optimism: About Susceptibility in Health Problems: Conclusions from a Community-Wide Sample. *Journal of Behavioral Medicine*. 1987. № 10(5). Pp. 481–500.

7. Hurlmann R, Patin A, Onur OA et al. Oxytocin enhances amygdaladependent, socially reinforced learning and emotional empathy in humans. *J Neurosci* 2010;30:4999-5007.

8. Feldman R, Monakhov M, Pratt M et al Pathway genes: evolutionary ancient system impacting on human affiliation, sociality, and psychopathology. *Biol Psychiatry* 2016;79:174-84.

9. Rutter M. Annual research review: Resilience – clinical implications. *J Child Psychol Psychiatry* 2013;54:474-87.

10. Holz NE, Tost H, Meyer-Lindenberg A. Resilience and the brain: a key role for regulatory circuits linked to social stress and support. *Mol Psychiatry* 2020;25:379-96.

11. Романчук О. Витривалість у резильєнтності. Інформаційний вісник. Львів.

12. Бабенко О.М. Психологічні особливості прояву стресу та життєстійкості у дітей і підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Теорія і практика сучасної психології*. № 5. Т.2. 2019 р. с.14-19.

13. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія*. Вип. 14. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; Вінниця, ФОП Рогальська І. О., 2018. Вип. 14. С. 26 – 64

14. Handzilevska H. B, Kostiuhyk V. P, Hundarenko O., Lalakova E. The role of resilience in preventing procrastination of students in the conditions of mastering a foreign language: Ukrainian-Polish-Slovak experience. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : науковий журнал*. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2022. № 15. С. 37–44.

15. Гандзілевська Г. Б., Кондратюк В. В. Ресурси та бар'єри інформаційно-психологічної безпеки вчителів початкових класів в умовах онлайн-навчання: резилієнс підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : науковий журнал.* Острог : Вид-во НаУОА, січень 2021. № 12. С. 35–40.

16. Гусак Н. та ін. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій : підхід резилієнс : навч.- метод. посібн. / за заг. ред. Н. Гусак ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.

17. Зімянський А. Роль емпатії у розвитку моральної самосвідомості підлітків. *Освіта регіону.* 2011. № 2. С. 197-200.

УДК: 159.942.6:004.738.5

Калінська Валерія Вікторівна**МЕДІА ТА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я:
ЯК СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ВПЛИВАЮТЬ
НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ**

У статті наведено результати теоретичного аналізу впливу соціальних мереж на психологічне здоров'я та емоційний стан особистості. Розглянуто такі аспекти теми, як: залежність від соціальних мереж, вплив кількості часу перебування в медіа на психологічне благополуччя, вплив кількості медіаплатформ на емоційний стан особистості, особливості наслідків залежності від інтернет-мереж тощо. У результаті теоретичного аналізу останніх наукових публікацій з'ясовано, що соціальні мережі чинять переважно негативний вплив на психологічне здоров'я особистості. Це пов'язано з кількістю часу, проведеного в соціальних мережах, контенту, який споживає користувач, наявність адикції до медіаплатформ. Виокремлено перелік рекомендацій щодо грамотного користування соціальними мережами для того, щоб зменшити негативний вплив на емоційний стан особистості.

Ключові слова: соціальні мережі, залежність, психологічне здоров'я, емоційний стан, тривожність, депресивність, самотність.

Valeriia Kalinska,**MEDIA AND MENTAL HEALTH: HOW SOCIAL NETWORKS
INFLUENCE YOUR EMOTIONAL STATE**

The article presents the results of a theoretical analysis of the influence of social networks on the psychological health and emotional state of an individual. Aspects considered in the article include social media addiction, the effect of the amount of time spent in the media on the psychological state, the effect of the number of media platforms on the emotional state of a person, as well as the characteristics of the consequences of Internet addiction. Based on the theoretical analysis of the latest scientific publications, it was established that social networks primarily have a negative impact on a person's psychological health. This is due to the amount of time spent on social networks, the content consumed by the user and the presence of addiction to media platforms. Also, the number of platforms a person uses affects the level of anxiety.

With excessive use of social media, people's level of self-esteem and well-being may decrease and the level of anxiety, depression, and feelings of loneliness may increase. Emotional costs of social networks also negatively affect the psychological health of an individual. There is a significant correlation between the amount of time spent on social media and deterioration of a person's emotional state. However, whether the impact on a person's mental health will be negative or positive will depend on the level of awareness, self-control and literacy of using social media. We have singled out certain recommendations for the use of networks that will minimize the negative impact on the psychological health of the individual and make social media useful for use.

Key words: *social networks, addiction, mental health, emotional state, anxiety, depression, loneliness.*

Постановка проблеми. Проблема взаємодії медіа та психологічного здоров'я стає все актуальнішою в нашому суспільстві. Особливо це стосується соціальних мереж, які стали необхідною частиною життя багатьох людей. Соціальні мережі з кожним роком набувають все більшої популярності. Зростає кількість користувачів, а особливо підліткового та юнацького віку. В Україні інстаграм є другою за кількістю користувачів соціальною мережею, на першому місці – ютуб [5]. Соціальні медіа задовольняють найрізноманітніші потреби своїх користувачів. Залежності від інтересів людини та її запитів формується її стрічка новин і рекомендацій, що складається з актуальної для неї інформації, зображень та відео. Кожен користувач задовольняє власні потреби, якими можуть бути: потреба в увазі, в прийнятті, у владі, поінформованості, порівнянні тощо. Соціальні мережі змінили паперові ЗМІ. За останні роки для перегляду новин українці обирають месенджери та соціальні мережі [3]. Проводячи час в ідеально налаштованому під користувача віртуальному світі, він безсумнівно потрапляє під вплив інформації, яка наповнює його стрічку. Результати впливу можуть бути різноманітними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині існує низка досліджень, які вказують на те, що перебування в онлайн-середовищі може вплинути на наше емоційне становище, спричинити збільшення ризику розвитку депресії, тривоги та інших психічних розладів. Меліса Г. Хант, Р. Маркс, К. Ліпсон і Дж. Янг переважно досліджували зв'язок кількості часу, проведеного в соціальних мережах, та почуттям самотності [8]. Ж. М. Твенге, Т. Е. Джойнер, М. Л. Роджерс,

та Г. Н. Мартін у своїх дослідження акцентували увагу на впливі часу, проведеного за екраном, на симптоми депресії [11]. Х. Вудс, К. та Г. Скотт проводили дослідження впливу медіа на рівень самооцінки підлітків. А такі вчені, як Б. А. Прімак, А. Шенса звертали увагу на те, якою кількістю медіаплатформ користується особистість і як їх кількість впливає на тривожність та депресивність [10].

Незважаючи на те, що вже було опубліковано багато досліджень, які розкривають цю тему, її актуальність не зменшується. Навпаки, з кожним роком віртуальний світ змінюється, наповнюється новими трендами, функціями тощо, тому змінюється і вплив, який він чинить на людей. Потреба в дослідженнях у цьому напрямку продовжує зростати з кожним роком.

Метою цієї публікації є:

1. Теоретично дослідити поняття залежності людей від соціальних мереж та проаналізувати пов'язані із цим проблеми.
2. Визначити, які види контенту в медіапросторі можуть чинити позитивний та негативний вплив на емоційні стани людини.
3. Надати рекомендації щодо використання соціальних мереж відповідно до принципів метального благополуччя.

Виклад основного матеріалу. Користування соціальними мережами є нормою в житті сучасної людини та певна залежність від них не є проблемою, яка руйнує життя. Не можна заперечувати, що месенджери та мережі значно полегшують комунікацію в сучасному світі, вони є доволі зручним інструментом підтримки спілкування, соціальних контактів тощо. Опитування І. Субашкевич та В. Рижко на тему медіаактивності українців під час війни показало, що у 81,8% людей збільшився час, проведений у мережах [6].

В. Лютий та К. Коломієць визначають залежність від соціальних мереж, що є поза нормою, коли ця адикція вже є станом особистості. Така залежність супроводжується стійкою емоційною прив'язаністю до певних власних дій. На думку авторів, у такому стані людина втрачає контроль над собою, своїми діями, вона не контролює те, скільки сил та часу витрачає на об'єкт залежності, можливе ігнорування інших важливих сфер життя [4]. Ю. Асєєва визначає залежність від соціальних мереж, якщо є такі ознаки, як безперервне перебування в мережі більше ніж 2 години на добу, дратівливість та занепокоєння в разі неможливості відвідати сторінку чи месенджер, відчуття

потреби стежити за оновленнями, зростання кількості нових друзів (незнайомців) та надання переваги віртуальному спілкуванню, а не реальному [1].

Як вже було зазначено, сучасна людина має певну залежність від соціальних мереж чи месенджерів, адже вони містять не тільки розважальний контент, а й корисні та необхідні речі. Прикладом таких може бути робота в онлайн-магазинах, підтримка комунікації з рідними, бізнес-чати, перегляд новин, пошук відеорецептів, реклама послуг тощо. Звичайно цей список можна продовжувати. Названі переваги нового напрямку спілкування має свої значні недоліки. Зростання кількості людей із депресією, високим рівнем стресу та тривоги, зниження рівня самооцінки можна назвати побічними ефектами тривалого користування соціальними мережами [2].

І. Кросс, Ф. Вердуйн та інші досліджували зв'язок між використанням соціальної мережі “Фейсбук” та зниженням суб’єктивного благополуччя молоді. Вони довели кореляцію між кількістю часу, проведеного в мережі протягом дня, та меншою задоволеністю власним життям [7]. Звісно, фейсбук та інші соціальні мережі є хорошими ресурсами в наш час, які надають молодим людям найрізноманітніші можливості та задовольняють будь-які потреби, а факт того, що підключатися до них можна в будь-який момент дня, робить їх безцінними. Однак, тривале та часте використання мереж може спричинити негативний вплив на особистість. Замість того щоб покращувати емоційний стан користувача шляхом надання можливості задовольняти потреби, соціальні мережі можуть підривати його та чинити деструктивний вплив на самопочуття молодої людини. Звичайне, безпосереднє спілкування чинить протилежний вплив та сприяє підвищенню задоволеності життям.

Інше дослідження, яке проводили Меліса Г. Хант, Р. Маркс, К. Ліпсон і Дж. Янг, показало, що використання соціальних мереж збільшує відчуття самотності та сприяє появі депресії [8]. Також Меліса Г. Хант та її колеги довели, що обмеження користування соціальними медіа допомагає зменшити негативний вплив на особистість. Завданням експериментальної групи було обмежити час, який можна витрачати в соціальних мережах до 30 хв щодня на всі мережі. Через три тижні в цієї групи студентів був знижений рівень почуття самотності та депресії. Отже, зменшення кількості часу, присвяченого

соціальним мережам, позитивно впливає на настрій, самопочуття та психологічне здоров'я особистості в цілому [8]. Однак тривале користування мережами призводить до відчуження та зниження реальних соціальних контактів, адже залежні люди переважно обирають спілкування в інтернеті, аніж безпосереднє. Зменшення друзів у реальному житті може посилювати почуття самотності.

Ще одним результатом тривалого користування соціальними мережами може бути тривожність. Б. А. Прімак, А. Шенса, С. Г. Ескобар-Вієра та інші досліджували вплив кількості платформ соціальних медіа на симптоми депресії та тривоги. Вони встановили, що люди, які використовують від 0 до 2 медіаплатформ, мають утричі менший загальний рівень тривожності, ніж користувачі 7 та більше платформ. Автори наголосили на сильній кореляції між кількістю платформ та рівнями тривожності та депресії [10].

Дослідження Ж. М. Твенге, Т. Е. Джайнер, М. Л. Роджерс, та Г. Н. Мартін також доводить, що час, проведений за екраном, корелює з більш вираженими депресивними симптомами та суїцидальними думками [11]. Також поширеною проблемою є користування соціальними мережами в нічний час. Х. Вудс, К. та Г. Скотт у своєму дослідженні дійшли висновку, що підлітки, які використовують соціальні медіа вночі, мають занижену самооцінку, погіршення якості сну та підвищення рівня тривоги та депресії [12]. Проте, деякі молоді люди, які мають проблеми зі сном, використовують мережі якраз як засіб для сну. Тобто йдеться про звичку засинати під шум на фоні, який зазвичай створює телевізор чи комп'ютер. Більше того, залежна особистість не може повністю розслабитися й заснути, поки не перевірить усі месенджери та новини. Відірваність від медіа спричиняє страх пропустити там щось важливе або нове. Важливим у дослідженні Х. Вудса та Г. Скотта є висновок про емоційні витрати на соціальні мережі та їх кореляція з рівнем самооцінки, тривожності та депресії. Якщо особистість витрачає емоції на соціальні мережі, сильно емоційно прив'язана до них, то це більше негативно впливає на психічне здоров'я, ніж якби людина просто користувалася соціальними мережами навіть у нічний час. Однак особистість, що страждає від депресії, може звертатися до медіапростору для того, щоб врегулювати свій настрій [12].

Соціальні мережі – ідеальне місце для соціальних порівнювань. Люди схильні порівнювати себе з іншими, особливо з тими, хто з ними більш схожий (за статусом, віком, можливостями, освітою тощо). Особа намагається отримати для себе оцінку, порівнюючи себе з іншими. Однак соціальні мережі – це також місце ідеальної картинки, безтурботного життя, найкращих спогадів, якими користувачі так хочуть поділитися з усіма. Через відсутність (або нестачу) повноти чесності люди, які порівнюють себе і своє життя з цією картинкою, починають страждати від заздрощів, незадоволеністю своїм життям та становищем, може знижуватися рівень самооцінки.

Наше психологічне здоров'я та благополуччя залежить від вміння правильно та ефективно користуватися соціальними мережами в сучасному суспільстві. Меліса Г. Хант виокремила деякі поради щодо розумного користування соціальними мережами, щоб якомога більше зменшити негативний вплив на ментальне здоров'я особистості. Ось одні з них:

1. Обмежити час, який ми проводимо в соціальних мережах, та встановити конкретну кількість часу, яку можна витратити впродовж дня.

2. Уникати постійної перевірки нових повідомлень у месенджерах.

3. Слідкувати за своїм самопочуттям та зменшити кількість часу на мережі, якщо помічаємо, що починаємо часто відчувати негативні емоції.

4. Уникати соціальних порівнювань. Усвідомлювати, що люди в медіа показують тільки найкращі моменти свого життя.

5. Розвивати особисті стосунки та проводити час із близькими та друзями в реальному світі.

6. Використовувати соціальні мережі для пошуку корисних ресурсів, освітніх матеріалів та корисної інформації.

7. Турбуватися про своє фізичне здоров'я, не забувати про фізичні навантаження та правильному харчуванні [8].

Висновки. Отже, за результатами проведеного теоретичного аналізу, вплив соціальних мереж на психологічне здоров'я та емоційний стан особистості є очевидним. Негативним чи позитивним цей вплив буде залежить від рівня усвідомлення, самоконтролю та грамотності користування соціальними медіа. Ми розглянули ознаки небезпечної залежності від соціальних мереж, адже кожна людина певною мірою

є залежною, адже це є адаптацією до сучасного світу та вимог суспільства. За умов надмірного використання соціальних медіа в людей може знижуватися рівень самооцінки, самопочуття та зростати рівень тривожності, депресії, почуття самотності. Емоційні витрати на соціальні мережі також негативно впливають на психологічне здоров'я особистості. Існує значна кореляція між кількістю часу, витраченого в соціальних медіа, та погіршеннями емоційного стану людини. Ми виокремили певні рекомендації щодо користування мережами, які мінімізують негативний вплив на психологічне здоров'я особистості та зроблять соціальні медіа корисними для користування.

Література:

1. Асеева Ю.О., Габітус. Кіберкомунікаційна залежність від соціальної мережі Instagram як проблема сучасної молоді. *Психологія особистості*. 2020. Вип. 14, С. 152–157.
2. Данилова Т. В., Гоян І. М. Вплив соціальних мереж на психологічне функціонування особистості: до постановки проблеми. *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy*. 2021. Т. 12, № 4. С. 118–124.
3. Звідки українці беруть інформацію в умовах війни? Опитування. *Українська правда*: веб-сайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/2/248923/> (дата звертання 18.03.2023)
4. Лютий В.П., Коломієць К.С. Залежність від соціальних мереж як проблема сучасних студентів. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. №3-4, С. 6–12.
5. Муджурі Є. Якими соцмережами користуються українці під час війни: статистика. *Спека*: веб-сайт. URL: <https://speka.media/yakimi-socmerezami-koristuyutsya-ukrayinci-pid-cas-viini-doslidzennya-p22nyp> (дата звертання: 23.03.2023)
6. Субашкевич І.Р., Рижко В.Р. Медіа-активність особистості під час війни в Україні. *Соціальна психологія; психологія соціальної роботи*. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: психологія. 2022. Том 33 (72) №4, С. 37–42.
7. Facebook Use Predicts Declines in Subjective Well-Being in Young Adults. *Plos one*: веб-сайт. 2013. URL: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0069841> (дата звернення: 18.03.2023)
8. Hunt, M. G., Marx, R., Lipson, C., & Young, J. (2018). No More FOMO: Limiting Social Media Decreases Loneliness and Depression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 37(10), 751–768.
9. Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. *BBC Future Social Media*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/future/>

article/20180104-is-social-media-bad-for-you-the-evidence-and-the-unknowns (дата звернення 15.03.2023)

10. Primack, B. A., Shensa, A., & Escobar-Viera, C. G. (2017). Use of multiple social media platforms and symptoms of depression and anxiety: A nationally-representative study among U.S. young adults. *Computers in Human Behavior*, 69, 1–9.

11. Twenge, J. M., Joiner, T. E., Rogers, M. L., & Martin, G. N. (2018). Increases in Depressive Symptoms, Suicide-Related Outcomes, and Suicide Rates Among U.S. Adolescents After 2010 and Links to Increased New Media Screen Time. *Clinical Psychological Science*, 6(1), 3–17.

12. Woods, H. C., & Scott, H. (2016). #Sleepyteens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem. *Journal of Adolescence*, 51, 41–49.

УДК: 159.922.1

Карпович Денис Анатолійович

ЗДАТНІСТЬ ВСТАНОВЛЮВАТИ ЕМОЦІЙНІ КОНТАКТИ СТУДЕНТІВ У РОЗРІЗІ СТАТЕВО- ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ

Стаття присвячена емпіричному вивченню проблеми здатності встановлювати емоційні контакти студентів у розрізі статево-гендерних відмінностей. Висвітлено поняття “гендер”, “маскулінність”, “фемінність”, “емоційний контакт”, “емоційні перешкоди”. Встановлено статистичні відмінності між чоловічою та жіночою статями не лише щодо здатності встановлювати емоційні контакти, але й щодо здатності до конкретних емоційних «перешкод», які ускладнюють встановлення емоційного контакту, зокрема: невміння керувати емоціями, дозувати їх; неадекватне емоційне вираження; негнучкість, нерозвинутість, невиразність емоцій; домінування негативних емоцій; небажання зближатися з людьми на емоційній основі.

Ключові слова: *гендер, маскулінність, фемінність, емоційний контакт, емоційні «перешкоди».*

Denys Karповych

ABILITY TO ESTABLISH STUDENTS EMOTIONAL CONTACTS BY SEX AND GENDER DIFFERENCES

The article is devoted to the empirical study of the problem of students' ability to establish emotional contact in the context of gender differences. The aim was to identify the relationship between gender and the ability to establish emotional contact. The concepts of gender, masculinity, femininity, emotional contact, emotional «obstacles» are covered. There are statistical differences between men and women not only in the ability to establish emotional contact, but also in specific emotional «obstacles» that make it difficult to establish emotional contact, such as: inability to control emotions, to dose them; inadequate emotional expression; inflexibility, underdevelopment, inexpressiveness of emotions; dominance of negative emotions; unwillingness to get closer to people on an emotional basis.

Key words: *gender, masculinity, femininity, emotional contact, emotional «obstacles».*

Постановка проблеми. Емоційна сфера має важливий вплив на діяльність людини. Від того, наскільки розвинута в людини емоційна компетентність, залежить як її успіх у кар'єрі, так і благополуччя в особистому житті. Це зумовлює потребу вивчити фактори, що можуть створювати труднощі в розвитку емоційної компетентності.

Аналіз останніх наукових досліджень. Поняття гендеру та гендерної проблематики розкрили у своїх статтях «Сутність та походження поняття гендер» Е. Степанова [7] та «Дослідження та поняття гендеру» В. Жорова [4]. Щодо відмінностей гендеру та статі в емоційній сфері ґрунтовні дослідження провела А. Алфімова [2]. У її вибірці можна спостерігати певні статево-гендерні відмінності щодо встановлення емоційного контакту. Авторка встановила наявність зв'язку між маскулінністю і негнучкістю, нерозвиненістю, не-виразністю емоцій як емоційною «перешкодою» [1]. Проте власне статеви відмінностей виявлено не було. К. Лисенко у своїй статті «Гендерні особливості емоційного інтелекту» продемонстрував певну різницю між середніми значеннями чоловіків та жінок за деякими показниками емоційного інтелекту, проте значущих розбіжностей за t-критерієм Стьюдента не було знайдено.

Зважаючи на всі попередньо описані дослідження, ми вважаємо за потрібне доповнити наявні дослідження, перевіrivши наявність відмінностей щодо емоційних «перешкод» в осіб різної статі.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи наукові джерела щодо нашої теми, ми зробили висновок про неможливість створення якісної наукової праці без розуміння гендерної термінології. Передусім потрібно диференціювати поняття «стать» та «гендер». Визначенням «стать» прийнято позначати саме біологічно-статеві відмінності, водночас «гендер» позначає психосоціальні характеристики. У цій статті ми дотримуємося наукової точки зору С. Бем, яка обґрунтувала чотири види гендеру: маскулінний (чоловічий), фемінний (жіночий), андрогінний та недиференційований. Говорячи про людину фемінного або маскулінного гендеру, ми вказуємо на домінацію жіночих або чоловічих рис характеру, поведінки тощо. Говорячи про людину андрогінного гендеру, ми стверджуємо про певний баланс якостей, притаманних чоловікам та жінкам [4].

Емоційні «перешкоди» – це переживання й установки, пов'язані передусім із емоціями страху, гніву та сорому, які ускладнюють або

унеможлиблюють встановлення емоційного контакту між людьми, тобто створення таких стосунків, які будуть вирізнятися взаємною довірою та підтримкою [6].

Емпіричне дослідження проведено за допомогою опитувальників С. Бем на виявлення гендеру та В. Бойко «Діагностика «перешкод» у встановленні емоційного контакту». Опитувальник С. Бем містить 60 тверджень, на які респондент повинен відповісти «так» або «ні». Ця методика дозволила нам виявити гендер учасників нашого дослідження [3].

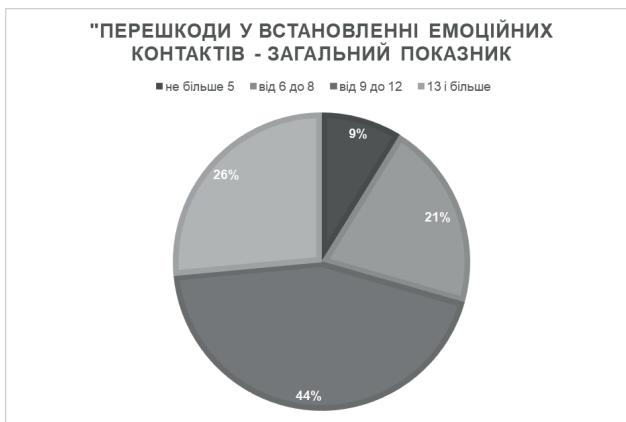
Опитувальник В.Бойко містить 25 тверджень закритого типу із відповідями «так» або «ні». Кожне питання відноситься до певної емоційної «перешкоди». Загалом у методиці таких «перешкод» п'ять: невміння керувати емоціями, дозувати їх; неадекватне емоційне вираження; негнучкість, нерозвинутість, невиразність емоцій; домінування негативних емоцій; небажання зближатися з людьми на емоційній основі [5].

Вибірка становить 34 особи, 18 із яких – жіночої статі, 16 – чоловічої. Вік респондентів – від 18 до 24 років. Респонденти є студентами різних спеціальностей (“Психологія”, “Національна безпека”, “Режисура кіно і телебачення”, “Фельдшер”) таких закладів освіти: Національний університет «Острозька академія», Київський національний університет культури і мистецтв, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Український державний хіміко-технологічний університет, Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, Івано-Франківський національний медичний університет, Золочівський фаховий коледж Національного університету “Львівська політехніка”, Український католицький університет, Вінницький національний аграрний університет.

За результатами першого опитувальника гендер 91% респондентів є андрогінний, тобто містить у собі приблизно однаковою мірою як жіночі, так і чоловічі риси, 6% респондентів фемінний – мають переважно жіночі риси та у 3% маскулінний – переважають чоловічі риси. Співвідношення гендеру відносно всіх учасників дослідження продемонстровано на рисунку 1. Оскільки гендер однаковий у номінальної більшості респондентів, ми можемо стверджувати про відсутність впливу гендеру як змінної, що впливає на результати наступного опитувальника.

За результатами другого опитувальника було виявлено 9% респондентів, у яких емоції зазвичай не заважають у спілкуванні та встановленні контактів (загальний показник не більше 5), 21% респондентів, у яких є деякі емоційні проблеми у спілкуванні (загальний показник від 6 до 8), у 44% осіб емоції ускладнюють взаємодію з партнерами (загальний показник від 9 до 12) та 26% осіб, яким емоції заважають у спілкуванні, і, можливо, піддаються певним дезорганізувальним факторам (загальний показник більше 12). Співвідношення даних результатів зображено на рисунку 2.

Також за результатами опитувальника В. Бойко було визначено поширеність конкретних емоційних «перешкод» як серед загальної вибірки, так і окремо серед чоловічої та жіночої статі.

Таблиця 1

Поширеність «перешкод» у вибірці

"Перешкоди" у встановленні емоційних контактів	відсоток серед усіх респондентів	відсоток серед респондентів жіночої статі	відсоток серед респондентів чоловічої статі
невміння керувати емоціями, дозувати їх	26,5	27,877777778	25
Неадекватне емоційне вираження(прояв)	35,3	27,877777778	43,75
Негнучкість, нерозвинутість, невиразність емоцій	47,0	50	43,75
Домінування негативних емоцій	38,2	38,988888889	37,5
небажання зближатися з людьми на емоційній основі	41,2	33,333333333	50

Як бачимо з таблиці 1 у 26% респондентів виявлено не вміння керувати емоціями та дозувати їх; у 35% – неадекватне емоційне вираження; у 47% – негнучкість, нерозвинутість, невиразність емоцій; у 38% – домінування негативних емоцій; у 41% – небажання зближатися з людьми на емоційній основі.

У 3 і 4 колонці представлено відсоткове співвідношення емоційних «перешкод» серед респондентів жіночої та чоловічої статі. Так, не вміння керувати емоціями поширене серед 28% учасників жіночої статі та 25% серед усіх чоловічої статі. Неадекватне емоційне вираження є у 28% жінок та у 44% чоловіків. Негнучкість емоцій виявлено у 50% жінок та у 44% чоловіків. Домінування негативних емоцій є у 39% жінок та у 37% чоловіків. Небажання зближатися на емоційній основі виявлено у 33% жінок та у 50% чоловіків.

Як ми можемо побачити, є певні відмінності в поширеності тих чи тих «перешкод» серед жінок та чоловіків. Зокрема найбільша

різниця полягає в неадекватному емоційному вираженні та небажанню зближатися на емоційній основі. Однак, у результаті застосування *u*-критерія Манна-Уїтні було отримано значення 0.917, що вказує на відсутність статистично значущих розбіжностей між чоловіками та жінками у здатності до встановлення емоційного контакту (таблиця 2).

Таблиця 2

Статистика *u*-критерія Манна-Уїтні відносно загального показника за опитувальником В.Бойко

	Показники_перешкод
Статистика U Манна-Уїтні	141,000
Статистика W Уїлкоксона	277,000
Z	-,104
Асимпт. знч. (двостороннє)	,917
Точне знч. [2*(1-стороння Знач.)]	,932b

Також проведено порівняння чоловічих та жіночих результатів відносно шкал: невміння керувати емоціями, дозувати їх; неадекватне емоційне вираження; негнучкість, нерозвинутість, невиразність емоцій; домінування негативних емоцій; небажання зближатися на емоційній основі (див. табл.3).

Таблиця 3

Статистика *u*-критерія Манна-Уїтні відносно окремих шкал за опитувальником В.Бойко

	Невміння керувати	неадекватний прояв	негнучкість	домінування негативних	небажання зближатися
Статистика U Манна-Уїтні	117,500	98,000	137,000	111,000	136,000
Статистика W Уїлкоксона	253,500	269,000	273,000	247,000	307,000
Z	-,960	-1,655	-,247	-1,166	-,282
Асимпт. знч. (двостороннє)	,337	,098	,805	,244	,778
Точне знч. [2*(1-стороннє Знач.)]	,365b	,117b	,825b	,266b	,798b

Як бачимо з таблиці 3, статистичних розбіжностей між чоловічою та жіночою статтю відносно конкретних емоційних «перешкод» не виявлено.

Висновки. Отже, як засвідчили результати проведеного дослідження, немає статистично значущих розбіжностей між чоловічою та жіночою статтю щодо здатності встановлювати емоційний контакт, а також щодо наявності або відсутності конкретних емоційних «перешкод».

Перспективи дослідження. Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні факторів, які впливають як на загальну здатність встановлювати емоційні контакти, так і на наявність або відсутність окремих емоційних «перешкод».

Література:

1. Алфімова А. Вплив гендерних особливостей на виникнення міжособистісних конфліктів у юнацькому віці. Київ 2022 URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57006/1/%d0%90%d0%bb%d1%84%d1%96%d0%bc%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%90%d0%bd%d0%bd%d0%b0%20%d0%90%d0%bd%d0%b4%d1%80%d1%96%d1%97%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf>

2. Алфімова А. Гендерні особливості прояву емоційної сфери особистості в юнацькому віці. Київ 2021 URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51435/1/%d0%a4%d0%9b%d0%a1%d0%9a_2021_053_%d0%90%d0%bb%d1%84%d1%96%d0%bc%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%90.%d0%90..pdf

3. Арутюнова Д. Самоідентифікація гендерних особливостей в юнацькому віці. Київ 2022 URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55249/1/%D0%90%D1%80%D1%83%D1%82%D1%8E%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%94.%D0%AE._2022.pdf

4. Жорова В. Дослідження та поняття «гендеру». Вісник студентського наукового товариства. 2018. Випуск №18. С. 171–174. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_18_2018.pdf#page=172

5. Лисенко К. Гендерні особливості емоційного інтелекту. Гендерна політика очима української молоді : матеріали підсумкової конференції XI Регіонального конкурсу молодих вчених 24 жовтня 2017. Харків 2018 С. 129–132. URL: <https://core.ac.uk/reader/147455610#page=129>

6. Неурова А., Капінус О., Грицевич Т. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей та якостей особистості: навчально-методичний посібник. Львів 2016 URL: <https://dovidnykmpz.info/wp-content/>

uploads/2018/07/%D0%94%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf

7. Степанова Е. Сутність та походження поняття «гендер». 2017
URL:http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16412/1/%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf

УДК: 159.922

Козакевич Діана Вадимівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлено особливості тривожності військовослужбовців. Розкрито поняття “тривожність” та проаналізовано дослідження рівня тривожності у військових під час бойових завдань та після них. Виявлено причини підвищення рівня тривожності та її динаміку. Також обґрунтовано актуальність та користь подібних досліджень для зниження рівня тривожності у військовослужбовців.

Ключові слова: тривожність, військовослужбовці, психологічне благополуччя, війна, бойові дії.

Diana Kozakiewicz

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ANXIETY OF MILITARY SERVANTS: THEORETICAL ANALYSIS

The article highlights the specifics of a military servicemen's anxiety. In the article was revealed the concept of «anxiety» and, in addition, the study of the level of anxiety in military personnel during combat missions and after them was analyzed. The reasons for the increased level of anxiety and its dynamics have also been presented. Furthermore, it revealed the relevance and usefulness of similar studies on the level of anxiety among military personnel in the future. Conclusions were drawn from the analysis of recent studies and publications.

Key word: anxiety, war, military personnel, combat operations, psychological-well.

Постановка проблеми. Війна в країні, нестабільність життя, ракетні обстріли та постійні інформативні війни – все це є негативними чинниками впливу не тільки на фізичне здоров'я особистості, а й на емоційний стан та психологічне благополуччя. Сьогодні психологи спостерігають підвищення рівня тривожності в більшості цивільних людей, незалежно від віку чи статі. Водночас більшості військовим вдається зберігати рівноваженість та стійкість. Тому багатьох зацікавило дослідження психологічних особливостей емоційної та психічної сфери військовослужбовців. Особливо актуальною темою є

рівень тривожності та стресостійкості захисників, адже це впливає на продуктивність їхньої роботи, мотивацію, фізичне та психологічне благополуччя. На основі цих досліджень створюють нові методи зниження рівня тривожності та підвищення стресостійкості.

Мета статті – провести теоретичний аналіз публікацій та емпіричних досліджень на тему тривожності військовослужбовців в умовах воєнного стану, а також узагальнити інформацію щодо отриманих результатів та наукових праць.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням емоційних станів у військових займаються багато вчених. Низка досліджень складових психічного здоров'я учасників бойових дій пов'язані із вивченням тривожних станів, зокрема роботи З. О. Боярської, О. Д. Гавловського, Н. В. Колесник, Р. С. Пінчук, О. Г. Сабадаш, О. А. Блінов та інші. Було виявлено, що рівень тривоги у військових піднімається, безпосередньо, через очікування початку бойового завдання, а ніж під час його виконання. Актуальність досліджень емоційних станів військових є дуже важливими. Важливим фактором є вивчення не тільки рівня тривожності під час виконання бойових завдань або військової служби. Варто приділити увагу дослідження тривожності після закінчення служби військової служби. Дослідження довели, що багато військовослужбовців мають тривожність, що може призвести до депресії. Тому важливо розробити методи для зниження тривоги у військових після закінчення військової служби та дослідити, чому і коли вона виникає. Важливо також розробити інструментарій для відбору людей на військову службу та методи підвищення емоційної стійкості. Тому зараз поводять чимало досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Тривожність – це емоційна реакція, яка мобілізує організм у загрозовій ситуації. Тривогу розглядають як стійку властивість особистості та як емоційний стан. Поняття «тривога» досліджували багато зарубіжних та вітчизняних психологів. Відомий психоаналітик Зігмунд Фрейд одним із перших спробував пояснити суть та механізми виникнення тривоги через позиції “Я”. Він говорив про те, що тривога – це специфічна реакція на індивідуально можливу загрозу. Карен Хорні зазначає, що страх і тривога є адекватною відповіддю на потенційну небезпеку. Якщо відчуття страху є наслідком очевидної та об'єктивної небезпеки, то тривога

є прихована та суб'єктивна. А. М. Прихожан визначає тривожність, як стійке особистісне утворення, що зберігається протягом досить тривалого періоду часу, як переживання емоційного дискомфорту, що пов'язане з очікуванням неприємностей та передчуттям загрожуючої небезпеки. Як і будь-яке комплексне психологічне утворення, тривожність характеризується складною будовою, що включає когнітивний, емоційний та операційний аспекти за домінування емоційного. [8] Наявність тривожності як стійкого утворення свідчить про порушення особистісного розвитку, що перешкоджає ефективній діяльності та комунікації з іншими [1]

Тривожність у військових має свою специфіку. Вона пов'язана з високою небезпекою для життя, психологічним та фізичним перевантаженням із конкретними фрустраційними факторами, високою напруженістю та інтенсивністю, необхідністю навчитися користуватися бойовою технікою та зброєю, а також підготовкою до діяльності, яка загрожує життю. Високий рівень тривожності негативно впливає на цілі та мотиви діяльності військовослужбовців, а також супроводжується зниженням рівня уваги, концентрації на завданні та впливає на прийняття важливих рішень [7].

Дослідження Н.Пасинкової показують кореляцію впливу тривожності та ефективності військової діяльності [7]. Тривожність піднімає мотив діяльності за рахунок власної спонукальної сили, знижує рівень мотивації на успіх, сприяє втраті вихідної мети, а також визначає нераціональний вибір, знижує рівень концентрації уваги, пам'яті, порушує координацію мимовільних дій та контролю за складними довільними діями.

Також, за дослідженнями Я.Омельченко та З.Кісарчук, тривожність у військових може проявлятися як на фізіологічному рівні (збільшення серцебиття, підвищення артеріального тиску, зниження чутливості, зростання частоти дихання) та психологічному (неможливість ухвалювати рішення, самотність, напруження, безсилля, незахищеність, стурбованість та знервованість) [3]. У своїй праці О. Сабадаш описує динаміку виникнення тривожності у військових. У його дослідженні перед бойовими стрільбами рівень тривожності збільшується, під час стрільби він зменшується, а після виконання завдання знову збільшується. Причиною таких результатів є значно вищий вплив очікуваної небезпеки перед реальною загрозою. Вартим

уваги є дослідження тривожності у військовослужбовців, які перебувають у зоні ООС, яке провела К.Кротюк [3]. Метою цього дослідження було визначити вплив участі в бойових діях військовослужбовців на їхній рівень тривожності. Вибірку дослідження становили 40 військових, які брали участь у бойових діях ООС. У дослідженні було використано «Шкалу оцінки рівня ситуативної та особистісної тривожності» (Ч. Д. Спілбергера, Ю. Л. Ханіна). Результати показали, що у військових переважає середній рівень ситуативної тривоги 52,5%, у 35% – низький рівень ситуативної тривоги. Це означає, що загалом респонденти не бояться виконувати складні, швидко поставлені та емоційно насичені завдання. В інших 12,5% був високий рівень ситуативної тривожності, а це означає, що вони мають велику інтенсивність переживань щодо стресових подій, які виникають. За результатами дослідження особистісної тривожності переважає середній та низький показник. Отже, респонденти впевнені в собі та мало схильні до занепокоєння. Дослідження показало, що кардинальних змін рівня тривожності не відбулося. Також те, що рівень особистісної тривожності не залежить від віку та досвіду служби [3].

Ще одним із досліджень було вивчення динаміки тривожності в учасників ООС [2]. У результаті було встановлено, що в перші дні прибуття на службу у військових переважає середній рівень особистісної та реактивної тривожності. Через два місяці виконання бойових завдань рівень показників залишався в межах середнього. Це дозволяє зробити висновок, що адаптивний рівень високий. Через два тижні після повернення із зони бойових дій рівень реактивної тривожності збільшився.

Рівень тривожності у військовослужбовців підвищується не тільки через їхню діяльність, а й через усвідомлення себе в суспільстві. Багато досліджень засвідчують (А. В. Шиделко, О. А. Блінов, К. А. Кротюк, О. В. Друзь), що рівень тривоги у військових підвищується, коли вони знаходяться в безпеці. Часто після повернення додому військові відчувають тривогу. Вона виникає через багато факторів. Не завжди вони можуть впоратися з нею, а просити допомоги у психолога заважають особисті переконання та інші фактори. Часто це може призвести до тривожних розладів, депресії тощо [9]

Висновки. Отже, вивчення тривожності у військових є дуже важливим та актуальним. Сучасна ситуація в Україні висуває високі

вимоги до військових, бо вони є гарантами безпеки та територіальної цілісності держави. Якщо рівень тривожності високий, боєць втрачає концентрацію, здатність логічно мислити та ефективно виконувати поставлені завдання. Також подібні дослідження зможуть допомогти у відборі військових, розробити нові методи для підготовки кадрів тощо. Важливо те, що на основі досліджень можна розробити нові методи роботи з військовими, тренінги для зменшення рівня їхньої тривожності.

Подальші дослідження будуть актуальні, оскільки після війни у багатьох військових буде підвищений рівень тривожності і психологам потрібно буде їм допомогти. Їхня тривога також пов'язана з усвідомленням себе в суспільстві та чи зможуть вони пристосуватися до нових умов життя.

Література:

1. Борух О. А. Вплив засобів масової комунікації на тривожність підлітків у воєнний час. 2022. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/56992>.
2. Боярська З. О. Динаміка тривожності учасників операції об'єднаних сил. *Scientific Journal «ScienceRise:Biological Science»*. 2018. №5. С. 23–26.
3. Волков Д., Абатурова О. (2022). Особливості психічного здоров'я учасників бойових дій ЗС України. *Збірник наукових праць «SCIENTIA»*, (10 червня 2022 р.; Сідней, Австралія), 40–43. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/256>
4. Кириченко, А. (2020). Особливості психологічної готовності військовослужбовців десантно-штурмових військ Збройних сил України до виконання завдань за призначенням. *Вісник Національного університету оборони України*. С. 50–58.
5. Кокун, О.М., Пішко, І.О., Агаєв, Н.А., Лозінська, Н.С. (2018). Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога.
6. Mushkevych, V. (2020). Психологічні особливості фрустраційної поведінки військовослужбовців. *Psychological Prospects Journal*, (35), 101–118.
7. Теліщук, А.А., Сінельнікова, Т.В. Психологія тривожності особистості. *Збірник наукових матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. 269.
8. Шиделко А. В. Наслідки впливу бойового стресу на психологічний стан особистості військовослужбовця. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2022. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5051/1/28_10_2022.pdf#page=389.

УДК: 159.9

Лис Ірина Анатоліївна

РАННІ ДЕЗАДАПТИВНІ СХЕМИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Метою статті є дослідження раних дезадаптивних схем у студентів-психологів. Під час теоретичного аналізу наукової літератури з'ясовано, що поняття «ранні дезадаптивні схеми» розуміють як установлені паттерни поведінки, систему уявлень про себе, інших та світ, які формуються ще в ранньому дитинстві, розвиваються та закріплюються протягом усього життя.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що в умовах війни все більше зростає потреба у спеціалістах-психологах. Ранні дезадаптивні схеми можуть впливати на майбутній успіх у реалізації себе як фахівця. Без належного усвідомлення та розуміння їх майбутнім психологам, ймовірно, може бути складно реалізувати себе у сфері психології.

Ключові слова: ранні дезадаптивні схеми, студенти, психологи, незадоволені потреби, моделі поведінки.

Iryna Lys

EARLY MALFADAPTIVE SCHEMES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The purpose of this article was to study early maladaptive schemas in psychology students. In the course of theoretical analysis of the scientific literature, it was found that the concept of «early maladaptive schemas» is understood as established patterns of behavior that are formed in early childhood, develop and are fixed throughout life. This is a system of negative perceptions of oneself, others, and the world. They are used to perceive and interpret a person's reference.

They arise as a result of unmet basic needs or traumatic experiences. J. Young identified 5 unmet needs that are combined into 18 early maladaptive schemas.

The relevance of our study is that in times of war, the need for specialized psychologists is increasing. Early maladaptive schemas can affect future success in realizing oneself as a specialist. Without proper awareness and understanding of them, future psychologists may find it difficult to succeed.

Key words: early maladaptive schemas, students, psychologists, unmet needs, behavioral patterns.

Постановка проблеми. В умовах війни потреба у базовій психологічній компетентності суттєво зросла як серед цивільного населення, так і серед військовослужбовців. Відображаючи такі виклики сьогодення, зросла й потреба у збільшенні кадрового потенціалу кваліфікованих психологів у нашій державі.

Оскільки процес формування компетентності майбутнього психолога полягає не лише в здобутті знань, а й велику роль відіграє цілісність особистості, формування її цінностей, світогляду, що сприятиме професійній самореалізації та корекції деструктивних копінг-стратегій, то є потреба у більш детальному дослідженні особистісних характеристик, особливостей життєвого досвіду майбутніх психологів.

З цієї метою на базі Національного університету «Острозька академія» було проведено дослідження. Вибірку дослідження становили 30 студентів-психологів I–IV курсів НУОА. За результатами дослідження ми виявили у загальній вибірці високі показники за всіма 18 ранніми дезадаптивними схемами. Схеми «самопожертви» та «надвисоких стандартів/гіперкритичності» проявилися найбільше, водночас найменший відсоток високих показників виявлено за схемами «підкорення» та «злиття/не відокремлення особистої ідентичності».

У ході нашого дослідження центральну увагу ми приділили раннім дезадаптивним схемам, оскільки вони можуть бути вагомою перешкодою на шляху здобуття, покращення професійних навичок та формування компетентностей майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Уперше висвітлив та ввів модель «ранніх дезадаптивних схем» Дж. Янг [2]. Він визначив їх як установлені моделі поведінки, систему глибоко укорінених негативних уявлень та переконань про себе, інших та світ. Вони формуються ще в ранньому дитинстві у взаємодії зі значущими дорослими в результаті незадоволення базових потреб або внаслідок травматичних подій.

Дезадаптивні схеми беруть свій початок у ранньому дитинстві, розвиваються у підлітковому віці та закріплюються протягом усього життя. З часом схеми стають більш складними і в результаті впливають на життя людини в цілому [8]. Дж. Янг говорив про те, що схеми, які розвиваються раніше, є сильнішими і формуються внаслідок

взаємодії дитини з сім'єю, адже система сім'ї та взаємодії всередині неї є основним джерелом інформації та досвіду в ранньому дитинстві [3].

В основі цих схем лежить п'ять незадоволених дитячих потреб: безпечної прив'язаності; автономії, компетентності та відчуття ідентичності; спонтанності та гри; вільного вираження своїх емоцій та потреб; реалістичних меж, дисципліни та самоконтролю [6]. Відповідно до них Дж. Янг виділив 18 дезадаптивних схем (таблиця 1).

Таблиця 1

Ранні дезадаптивні схеми

Незадоволена потреба	Схема	Переконання
Безпечна прив'язаність	Полишання/ нестабільність стосунків	<i>Стосунки ненадійні та нестабільні.</i>
	Недовіра/скривдження	<i>Інші люди небезпечні, вони скривдять мене.</i>
	Емоційна депривація	<i>Ніхто не може зрозуміти та задовольнити мої емоційні потреби.</i>
	Дефективність/сором	<i>Я не достойний любові/ поганий/ гірший за інших.</i>
	Соціальна ізоляція/ відчуженість	<i>Я відрізняюсь від усіх/я окремо від усіх.</i>
Автономія, компетентність та відчуття ідентичності	Некомпетентність та неминучі невдачі	<i>Я некомпетентний/ я не такий здібний, як інші.</i>
	Злиття/ невідокремленість особистої ідентичності	<i>Моє життя не має сенсу без інших людей/я залежний від інших людей.</i>
	Очікування на катастрофу	<i>У будь-який момент може трапитися щось жахливе і я не зможу з цим впоратись.</i>
	Залежність/ безпорадність	<i>Я не здатний ні на що сам.</i>

Спонтанність та гра	Надвисокі стандарти/гіперкритичність	<i>Я ніколи не роблю достатньо, завжди можна зробити все краще.</i>
	Покарання	<i>За свої помилки я маю бути покараний.</i>
	Негативізм/песимізм	<i>Усе буде погано/не може трапитись щось хороше.</i>
	Емоційна інгібіція	<i>Я маю стримувати, не показувати власних емоцій чи почуттів.</i>
Вільне висловлення своїх потреб та емоцій	Самопожертва	<i>Потреби інших важливіші, ніж мої власні.</i>
	Пошук визнання	<i>Моя цінність визначається схваленнями інших людей.</i>
	Підкорення	<i>Я повинен підкорятись, інакше будуть погані наслідки.</i>
Реалістичні межі, дисципліна, самоконтроль	Недостатній самоконтроль/самодисципліна	<i>Мені важко стримувати власні емоції, терпіти щось.</i>
	Особливий статус і права	<i>Я кращий за всіх, тому можу робити, що хочу/я маю особливі права.</i>

Коли людина стикається із ситуацією, подібною до тієї, яка призвела до формування негативної схеми, ця схема активується [1]. Дж. Янг зазначав, що є схеми більш та менш поширені, також вони мають різний рівень тяжкості, тому що складнішою є схема, то більше існує ситуацій, які можуть її активувати [3].

Ранні дезадаптивні схеми є установленими моделями поведінки, які визначають думки, емоції людини та їх застосовують для сприйняття та інтерпретації життєвого досвіду, коли виникають обставини, що схожі на ситуації, які були в дитинстві і стали травматичними [4]. У результаті основними характеристиками ранніх дезадаптивних схем є: ранній характер формування, стійкість та стабільність протягом життя, через них здійснюється сприйняття та

інтерпретація життєвого досвіду та вони впливають на різні сфери життя людини [3].

У сучасній психологічній літературі тема ранніх дезадаптивних схем пов'язана із дослідженнями ролі схем у навчанні та діяльності студентів, зокрема академічного вигорання та соціальної тривоги [1]. Одним із аспектів цієї теми також є дослідження ранніх дезадаптивних схем у осіб із девіантною поведінкою, зокрема наркозалежних [5].

Мета статті – емпірично дослідити ранні дезадаптивні схеми студентів-психологів.

Методи дослідження. Для виявлення ранніх дезадаптивних схем ми використали «Опитувальник ранніх дезадаптивних схем Дж. Янга». Опитувальник складається із 232 тверджень, що відображають 18 ранніх дезадаптивних схем. До кожного твердження є 6 варіантів відповіді: «абсолютно не відповідає мені», «в основному не відповідає мені», «більше правильно, ніж неправильно», «в міру відповідає мені», «переважно відповідає мені» та «досконало описує мене»; респондент має обрати лише один варіант. Шкала інтерпретації складається із чотирьох рівнів: низький, середній, високий та дуже високий. Оскільки кожній схемі відповідає різна кількість тверджень, діапазон балів відповідно до рівнів теж варіюється.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки ми досліджували ранні дезадаптивні схеми у психологів, то нашу вибірку склали 30 здобувачів I – IV років навчання спеціальності 053 «Психологія» Національного університету «Острозька академія», із них: 13,3% – I курс, 43,3% – II курс, 36,7% – III курс і 6,7% – IV курс.

Після обробки отриманих результатів (таблиця 2) ми встановили, що майже за кожною схемою виявлені всі рівні.

Таблиця 2

Ранні дезадаптивні схеми студентів-психологів, (n=30)

	Дуже високий	Високий	Середній	Низький
Емоційна депривація	6,7%	13,3%	6,7%	73,3%
Покинення/нестабільність стосунків	13,3%	6,7%	30%	50%
Недовіра/скривдження	6,7%	6,7%	40%	46,6%
Соціальна ізоляція/відчуженість	6,7%	16,7%	16,7%	60%

Дефективність/сором	3,4%	3,4%	16,7%	76,7%
Некомпетентність та неминучі невдачі	10%	3,4%	23,3%	63,3%
Залежність/безпорадність	3,3%	3,3%	3,3%	90%
Очікування на катастрофу	6,7%	10%	36,7%	46,7%
Злиття/невідокремлення особистої ідентичності	3,3%	-	6,7%	90%
Підкорення	-	3,4%	23,3%	73,3%
Самопожертва	16,7%	23,3%	16,7%	43,3%
Емоційна інгібіція	10%	16,7%	20%	53,3%
Надвисокі стандарти/гіперкритичність	20%	10%	10%	60%
Особливий статус та права	10%	16,6%	36,7%	36,7%
Недостатній самоконтроль/самодисципліна	13,3%	6,7%	33,3%	46,7%
Пошук визнання	6,7%	16,6%	6,7%	70%
Негативізм/песимізм	13,3%	10%	43,3%	33,3%
Покарання	10%	13,3%	16,7%	60%

За результатами дослідження, ми виявили, що найбільше проявилися схеми за «дуже високим» рівнем: схема «самопожертви» (16,7% від усіх респондентів) та схема «надвисокі стандарти/гіперкритичність» (20% від загальної кількості респондентів). Найменше проявилися: схема «злиття/невідокремлення особистої ідентичності» та схема «підкорення».

Схема «самопожертви» характеризується як зосередженість на тому, аби постійно задовольняти потреби інших, навіть якщо це відбувається за рахунок ігнорування власних [4]. Іноді це може призводити до відчуття, що власні потреби не задовольняються і можуть виникати образи на інших. Схема «надвисоких стандартів/гіперкритичності» керується переконаннями «Я ніколи не роблю достатньо, завжди можна краще». Прагнення задовольнити дуже високі внутрішні вимоги, зазвичай, задля уникнення внутрішньої критики [4].

Ці схеми можуть позначатися на професійній діяльності психолога та призводити до професійного вигорання спеціаліста.

Висновки. Отже, ранні дезадаптивні схеми – це установлені моделі поведінки, які взаємопов'язані з почуттями та емоціями людини. Вони впливають на сприйняття та інтерпретацію дійсності і виникають, формуються в ранньому дитинстві.

У результаті проведеного емпіричного дослідження ранніх дезадаптивних схем виявлено, що у майбутніх психологів найбільш вираженими є схеми «самопожертви», «надвисоких стандартів/гіперкритичності», «покинення/нестабільності стосунків», «емоційної інгібіції», «негативізму/песимізму» та «особливого статусу та прав». Найменше проявилися такі схеми, як «злиття/невідокремлення особистої ідентичності» та «підкорення».

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш глибокому дослідженні ранніх дезадаптивних схем у студентів-психологів, зокрема у виявленні кореляційних зв'язків між ранніми дезадаптивними схемами та іншими характеристиками особистості.

Література:

1. Аврамчук, О., Копчук-Кашецький, О., Зубачик, Г.. Академічне вигорання серед студентів: роль ранніх дисфункційних схем як фактору вразливості. *Вісник Львівського університету. Серія Психологічні науки*. 2021. Вип. 9. С. 3–13.

2. Арнц А., Якоб Г. Схема-терапія: модель роботи з частками. Львів: Свічадо, 2014. 264 с.

3. Зубенко, О. Ранні дезадаптивні схеми як детермінанти життєвого стилю студентської молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*. 2021. Вип. 70. С. 29–36.

4. Славитяка В., Кузьо О., Христук О. Роль дисфункційних схем особистості в професійному становленні психолога. Львів, 2022.

5. Antonovych, M. O. Взаємозалежності базових емоційних станів та ранніх дезадаптивних схем у наркозалежних. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. 2020. Вип. 15. С. 81–86.

6. Young, J. E. (2014) Schema therapy: a practitioner's guide. *Counselling Psychology Quarterly*. 17 (1). P. 1–11.

7. Young J. (2015). *Schema Therapy Inventories & Related Materials* New York : Schema Therapy Institute.

8. J.E. Young, J.S. Klosko, M.E. Weishaar, (2003) *Schema Therapy. A Practitioner's Guide*, The Guilford Press, New York, USA.

УДК: 159.9.018.3

Нестеренко Олена Сергіївна**КАЗКОТЕРАПІЯ В РОБОТІ ЗІ СТРАХАМИ ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті розглянуто проблему психологічної допомоги дітям, які постраждали внаслідок психотравматичних подій. Продемонстровано особливості казкотерапії в роботі зі страхами дитини дошкільного віку. Стаття висвітлює основні характеристики казкотерапії як психологічного методу в роботі з дітьми дошкільного віку. Зазначено, що казкотерапія – напрямок психотерапії, при якому для досягнення терапевтичного ефекту використовують вигадані історії (казки). Вчасно розказана казка для дитини означає стільки ж, скільки психологічна консультація для дорослого. Казкотерапія допомагає дітям позбутися комплексів, знайти вихід зі скрутного становища, не втрачати силу духу і віру в добро, адже в казці зло завжди зазнає поразки. Казки викликають інтенсивну емоційну реакцію. Завдяки казкотерапії дитина зможе подолати складні психоемоційні стани та переживання процесу спостереження за бойовими діями, вимушеної втечі з дому, адаптації до нового місця проживання.

Ключові слова: казкотерапія, психокорекція, дитячі страхи, терапевтична казка.

Olena Nesterenko**STORY THERAPY IN WORKING WITH THE FEARS OF A
PRESCHOOL CHILD**

The article deals with the problem of psychological assistance to children who suffered as a result of psychotraumatic events. The peculiarities of fairy-tale therapy in working with the fears of a preschool child are demonstrated. The article highlights the main characteristics of fairy-tale therapy as a psychological method in working with preschool children. It is noted that fairy-tale therapy is a direction of psychotherapy in which fictional stories (fairy tales) are used to achieve a therapeutic effect. A timely fairy tale means as much to a child as psychological counseling to an adult. A theoretical analysis of the concept is carried out in the work. Fairytale therapy helps children get rid of complexes, find a way out of a difficult situation, not to lose strength of spirit and faith in good, because in a fairy tale, evil is always defeated. Fairy tales cause*

an intense emotional reaction. Thanks to fairy-tale therapy, the child will be able to overcome difficult psycho-emotional states and experience the process of observing hostilities, forced escape from home, adaptation to a new place of residence.

Key words: *fairy tale therapy, psychocorrection, children's fears, therapeutic fairy tale.*

Постановка проблеми. Головне завдання, яке постає перед сучасною освітою та вихованням, – це зберегти та зміцнити психологічне здоров'я дитини. Дитячі страхи – найпоширеніше проблема, з якою стикаються батьки дошкільників, котрі не знають, як реагувати та що робити в ситуації прояву дитячого страху. З кожним днем, роком кількість дітей, які переживають страхи, стрімко зростає.

Страх – одна з найсильніших емоцій людини. Незалежно від статі віку кожна людина має здатність чогось боятись. Але найчастіше страхи виникають у дітей дошкільного віку. Дошкільний вік є найсприятливішим періодом для виникнення страхів. Упродовж цього віку виникають психологічні якості та особистісні механізми, встановлюються зв'язки і відносини, що утворюють ядро особистості, тому дошкільний вік – важливий етап у житті людини.

Одним із найефективніших методів впливу на емоційний простір дитини є казка, яка відкриває внутрішній світ людини для вдосконалення. Для казкотерапії важливо створити умови, які допомагають дитині подолати перешкоди на шляху її розвитку. Гра з казкою допомагає при поганому настрої, ліні, небажанні пізнавати нове, нестабільності.

Аналіз досліджень та публікацій. Деякі зарубіжні психологи використовували у своїй роботі казки, зокрема Е. Фромм, Е. Берн, Е. Гарднер, А. Менегетті та ін. Одним із перших, хто впровадив в українську педагогіку роботу з використанням казкових образів та мотивів, був В. Сухомлинський. Українські науковці В. Солодухов, Ю. Алімова, Л. Терлецька, О. Бреусенко-Кузнецов, О. Мартиненко, М. Заброцький, Г. Мікляєва, Р. Ткач досліджують теоретичні та практичні аспекти роботи з казками, з формами та характеристиками впровадження їх в індивідуальній та колективній роботі.

Мета статті – розкрити особливості застосування казкотерапії під час роботи зі страхами дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Кожна людина щодня переживає психічні травми, а події, які відбуваються в Україні, ще більше викликають негативні емоції (страх, злість, розгубленість, тривогу). Під час війни діти (як і дорослі) часто можуть стати жертвами всіляких жахів, які руйнують їхню психіку: вони можуть бути свідками стрілянини та артилерійського обстрілу, руйнування свого міста, села чи навіть власного дому, катування та масового вбивства. Багато з цих дій мають негативний вплив на розвиток дітей. Діти чують новини, бачать фото та відео в інтернеті і в результаті цього стають свідками жахливих подій, які травмують психіку. Тому не обов'язково бути на місці подій війни, щоб відчутися всю біль на собі.

Виділяють два типи подій, які травмують психіку: короткострокову та постійну. Короткострокова – подія, яка відбулася несподівано, травматична та залишає слід у психіці людини (згвалтування, вибух, дорожньо-транспортна пригода, природні катастрофи). Та другий тип – постійна. Постійна травматизація виникає тоді, коли повторюються травматичні події, у людини постійний страх, що ця подія знову станеться [3].

Травмованих дітей важко зрозуміти, зокрема що сталося з ними. Дитина не може до кінця зрозуміти, що трапилося, вона пам'ятає лише ситуацію, свої емоції в цей момент. Прийняття реальності заплутує, падає «світобудова», у якій живе дитина. Багато дітей отримують психологічну допомогу через спілкування з досвідченими фахівцями (психологами або соціальними працівниками) [2, с. 95].

Казкотерапія – один із найбільш безболісних способів психотерапії. Головний напрямок – зберегти психічне, соціальне та духовне здоров'я для формування Я-концепції особистості. В казковій атмосфері проявляються потенційні можливості особистості, збуваються мрії та з'являється почуття безпеки. Людина в процесі терапії вчиться сприймати себе такою, якою вона є, адже кожна людина неповторна та індивідуальна.

Функції казки:

- діагностична (визначення стану дитини та мети роботи);
- прогностична (визначення особливостей розвитку дитини, як дитина бачить навколишній світ);
- коригувальна (зміна непотрібного на необхідне);

– виховна (виховання в дитині позитивних якостей та індивідуальності) [1, с. 69].

Казки можна використовувати для передачі досвіду, для навчання правилам поведінки та етики, цінностей, для надихання до мрій, для розвитку творчого мислення, для подолання страху, надмірної тривожності та для вирішення проблем. Робота психолога або дорослого полягає в тому, щоб вибрати або створити казку, яка відповідає потребам дитини. При правильному виборі дитина «вбудовує» повідомлення в життєвий сценарій і важливо, щоб дитина просила багаторазове повторювання цієї історії.

Казкотерапія дуже ефективна у роботі зі страхами дитини дошкільного віку, оскільки діти цього віку мають фантазійне мислення і вільно занурюються у світ казок. Дитина через символіку казок розповідає свою історію та переживає її разом із головними героями. Це допомагає розібратися зі своїми страхами та знайти ресурси для подолання проблеми.

Казкотерапія може проводитися у формі індивідуальних занять з психотерапевтом або у групі з дітьми, у яких подібні страхи. Використовуються різні техніки: читання казок, створення казок, малювання, рольові ігри.

Існують декілька етапів роботи в казкотерапії зі страхами дитини:

1. Вибір казки. Потрібно обрати казку, що відповідає тематиці страху дитини. Якщо дитина боїться темряви, то можна використати казку про маленьку дівчинку, яка теж боїться темряви, але в кінці казки знаходить світло, яке показує їй, що вона не сама і може спокійно знаходитися в темряві.

2. Читання казки. Під час читання казки головне, щоб дитина не відчувала себе самотньою. Дитина має відчувати підтримку та розуміння від дорослого. Читаючи казку, можна ставити запитання, які дадуть дитині зрозуміти, що всі герої мають подібні проблеми, але завдяки своїй стійкості, терпеливості та цілеспрямованості боротися зі страхами легко.

3. Обговорення казки. Після читання казки важливо, щоб дитина висловила свої думки та почуття. Можна обговорити зміст казки та запитання, які виникають. Під час обговорення можна з'ясувати, що саме викликає страхи і як їх подолати.

4. Рольова гра. Після обговорення казки можна дати дитині можливість побути в ролі одного з героїв. Дитина відчуває себе в ролі учасника історії та намагається подолати страхи. Такі ігри допомагають дитині зміцнити впевненість у собі.

5. Креативне завдання. В кінці сесії казкотерапії можна дитині дати завдання, наприклад, намалювати героя казки або створити власну версію казки.

Коли дитина «живе» казкою, вона асоціює події казки з реальною поведінкою. Щоб активно засвоювати уроки та цінності, необхідно говорити про прочитані казки з дітьми.

Казкотерапія – це чудовий метод психологічної роботи з дітьми, які пережили психологічну травму. Суть у тому, щоб на прикладі з оповідання пояснити дитині складні категорії, такі як «любов», «справедливість», «тривога», «смерть». Психологічні казки допомагають дитині легше зрозуміти ефемерні чи абстрактні поняття та зрозуміти, як на них реагувати в реальному житті.

Казкотерапія допомагає розібратися з почуттями та страхами дитини, покращує самопочуття та допомагає вирости впевненою та самостійною людиною.

З метою дослідження дитячих страхів була проведена діагностика дітей молодшого дошкільного віку. Вибірка ставили 10 учасників (3-4 роки). Був проведений тест «Страхи в будинках» (опитувальник О. Захарова в модифікації М. Панфілової).

Одержані результати поведеного емпіричного дослідження представлено у таблиці 1.

У досліджуваних під номерами 3, 4, 7, 10 найбільша кількість страхів із вибірки. Лише в 1 дитини з усієї групи кількість страхів переважає за 10.

Таблиця 1

Досліджуван-ний	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість страхів	6	8	9	11	7	7	9	8	6	11

З'ясовано, що у досліджуваній групі дошкільників найбільш вираженими є такі типи страхів (таблиця 2):

- медичні страхи вибрали 8 із 10 дітей;
- страх темряви та страшних снів обрали 6 із 10 дітей;
- страх тварин вибрали 5 із 10 дітей.

Таблиця 2

**Види страхів у досліджуваних дошкільників,
які переважають**

Страхи	Кількість дітей
Медичні	8
Заподіяння шкоди	1
Тварин	5
Казкових героїв	2
Темряви	6
Соціальні	3
Просторові	1

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що практично у всіх досліджуваних дітей низька та середня кількість страхів, однак у кожного є особливості в страхах. У результаті проведеної діагностики виявлено трьох дітей молодшого дошкільного віку, в яких дещо підвищений рівень тривожності. В такому віці не всі діти ще цілком розуміють суть страхів та їхнє значення. Є діти, що не зовсім розуміються у значеннях усіх, перерахованих у методиці, страхів. У такому віці це залежить від рівня розвитку дитини, сформованості її особистості та соціуму, в якому вона розвивається.

Проведений теоретичний аналіз переконливо свідчить про те, що казки мають один із найважливіших елементів – персонажів, схожих на реальних людей із різними характеристиками, які роблять добрі чи погані вчинки. Герої мають недоліки, але саме це робить їх

особливими, адже вони цим схожі на справжніх людей, і тоді дитина відчує з ними зв'язок. Оскільки казки створюються для конкретної життєвої ситуації дитини, то в ній представлені характеристики героя, схожі на дитину (для якої написана казка), яка переживає проблеми, емоції та такі ж ситуації, як і казковий герой. Казка стає терапевтичною лише тоді, коли людина розуміє її природу, визнає подібність між проблемами в казці та її життям, порівнює історію з життям і розуміє основне послання та мораль казки. Тому завдяки казці дитина може подолати свої страхи і складності, знайти інші моделі поведінки, знайти шляхи вирішення проблем, поглянути на ситуацію під різними кутами або спробувати добре подумати. У реальному житті погані люди не завжди уникають наслідків своєї поганої поведінки. Тож коли занурюєшся у світ казки, легше побачити й зрозуміти, що добро – це вибір.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо відзначити, що казкотерапія відіграє важливу роль серед арттерапевтичних методів, використання яких є одним із найбільш ефективних засобів подолання страхів. Казки мають великий потенціал звернутися до підсвідомого рівня психіки, де знаходяться корені багатьох проблем. З метою дослідження дитячих страхів була проведена діагностика дітей молодшого дошкільного віку. Спеціального розгляду потребують питання щодо впровадження програм у роботу педагогів та психологів із профілактики і корекції страхів у дітей дошкільного віку за допомогою методу казкотерапії.

Література:

1. Кобзева І. Подолання психічної травми у дітей засобами казкотерапії. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. Дніпро, 2022. №1 (2). 72 с.
2. Пророк Н., Кондратенко Л., Манилова Л., Чекстере О., Гридковець Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навч. посіб. Т. 1. Київ, 2018. 208 с.
3. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації. Метод. посіб. / Уклад. : Растроста. Г. Б. Суми, 2018. 6 с.

УДК: 159, 99

Обоїста Олена Олегівна**ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Психологічне благополуччя – одне з найважливіших переживань особистості, завдяки якому вона може розвиватись, бути емоційно стабільною а також почувати себе комфортно у суспільстві. Структура благополуччя складається з таких компонентів, як: самосприйняття, позитивні стосунки з іншими, автономність, наявність цілей у житті, особистісне зростання та компетентність в управлінні навколишнім середовищем. Саме в студентському віці відбувається найбільший розвиток особистості, тому дуже важливо, щоб ці усі компоненти були задіяні. Негативні емоції та стани, які викликає воєнний стан у державі можуть негативно впливати на вище перераховані компоненти та загалом на психологічне благополуччя студентів.

Ключові слова: психологічне благополуччя, студенти, молодь, емоційне здоров'я, воєнний стан.

Olena Oboista**PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF STUDENTS UNDER THE
CONDITIONS OF MARITAL STATE**

Psychological well-being is one of the most important experiences of an individual, thanks to which they can be emotionally stable, develop and also feel comfortable in society. The structure of well-being consists of such components as: self-perception, positive relationships with others, autonomy, having goals in life, personal growth and competence in managing the environment. It is in the student age that the greatest development of the personality takes place, so it is very important that all these components are involved. Studies of students' psychological well-being indicate that it may depend on various factors, such as: the student's specialty and his age. For example, psychology students have a high level of components such as «Positive relations with others» and «Self-perception», while technical students have a more developed «Goals in life» component. Negative emotions and conditions caused by martial law in the state can negatively affect the above-mentioned components and, in general, the psychological well-being of students. Previous empirical studies indicate that war does affect the emotional state of students. Most

of the surveyed youth felt stress and negative emotions, the main reason being the full-scale invasion of Russia into Ukraine. Also, more than half of the respondents feel the need for psychological help during the last six months before the survey. But people can adapt to these conditions, and the results can depend on the time of the study, for example: the beginning of the war, six months or a year after the beginning.

Key words: psychological well-being, students, youth, emotional health, martial law.

Постановка проблеми. Поточна ситуація в Україні має значний вплив на психологічне благополуччя усіх громадян, зокрема й студентів. Оскільки світній процес у ЗВО від початку повномасштабного вторгнення постійно коригують залежно від ситуації в державі. Водночас деякі студенти були змушені покинути своє постійне місце проживання, а також адаптуватися до теперішніх умов.

Студенти в умовах воєнного стану можуть перебувати у стресі, відчувати тривогу та інші негативні емоції, що не можна віднести до переживання психологічного благополуччя. А це може впливати на їхню продуктивність, мотивацію вчитись та на освітній процес загалом.

Адаптація теж відіграє тут важливу роль, оскільки студенти звикають до навчання в умовах воєнного стану, і, порівняно з першими днями повномасштабного вторгнення, зараз вже можуть не відчувати тих негативних емоцій, які відчували раніше. Але це також не може нам гарантувати наявність психологічного благополуччя у їхньому житті.

Психологічне благополуччя студентів зараз вивчають багато вітчизняних науковців: Л. Сердюк, М. Павлюк, О. Шопша, Т. Ткачук, А. Харченко. Зокрема Н. Коструба та З. Поліщук емпірично досліджували психологічне благополуччя студентів у період війни. Н. Савелюк проводила порівняльний аналіз психологічного благополуччя студентів у ковідному і воєнному контекстах.

Мета статті – провести теоретичний аналіз проведених досліджень на тему психологічного благополуччя в умовах воєнного стану, а також узагальнити інформацію щодо отриманих результатів досліджень та теоретичних праць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У воєнний період психологічний стан студентів не можна назвати благополучним.

Безумовно, війна має негативний вплив на їхній емоційний стан, мотивацію до навчальної діяльності, життєві цілі тощо.

Термін “психологічне благополуччя” багато науковців зараз трактують по-різному і пояснюють його багатьма чинниками. Н. Бредберн, автор цього терміна, у своїх працях досліджував благополуччя особистості та довів, що за допомогою суб’єктивного щастя або ж задоволеності життям можна досягти загального благополуччя [5].

К. Ріфф, яка теж у своїх розвідках порушувала означене питання, розробила структуру психологічного благополуччя, яка складається з 6 компонентів:

1. Самоприйняття, що говорить про позитивне ставлення до себе та прийняття себе зі всіма рисами характеру, перевагами та недоліками. При цьому без засудження себе або ж якихось своїх якостей.

2. Позитивні стосунки з іншими, що будуються на розумінні емоцій та потреб тих, хто поруч. А також на здатності співпереживати, піклуватись про інших та вмінні будувати близькі стосунки.

3. Автономність, коли особистість не залежить від думки суспільства, має свою думку та переконання.

4. Наявність цілей у житті, які спонукають особистість до загального розвитку або ж у певному виді діяльності, тобто людина розуміє, для чого вона живе і чого хоче досягнути.

5. Особистісне зростання, коли особистість отримує нові знання та досвід, спостерігаючи позитивні зміни в собі.

6. Компетентність в управлінні навколишнім середовищем, або ж здатність адаптовуватись та використовувати можливості для досягнення поставлених цілей.

Ці усі компоненти можна дослідити за допомогою опитувальника (The scales of psychological well-being), який розробила дослідниця [7, 8].

Можемо зробити висновок, що психологічне благополуччя як явище складається з різних компонентів та може залежати від багатьох чинників. Також складність у вивченні цієї теми полягає в тому, що переживання особистістю стану благополуччя є суб’єктивним і залежить від її індивідуального досвіду, цінностей, переконань тощо.

Темі психологічного благополуччя студентів присвячена чимала кількість робіт [1, 2, 4, 5]. Спираючись на ці праці, ми можемо

пояснити вплив різних чинників на це явище саме в студентському віці. Дослідження показують, що це можуть бути як вік студентів, так і спеціальність, яку вони обрали.

Наприклад, у дослідженні М. Павлюк, О. Шопша та Т. Ткачук було з'ясовано, що фактори психологічного благополуччя “особистісне зростання” та “цілі в житті” мають найвищі показники серед студентів, а фактори “автономія” та “управління середовищем” мають найнижчі показники. Це свідчить про те, що особистісний розвиток студентів, ставлення цілей та прагнення їх досягти найбільше сприяє їхньому психологічному благополуччю [2].

Дослідження порівняння особливостей благополуччя студентів різних профілів підготовки (А. Харченко) показують, що у студентів-психологів високий рівень психологічного благополуччя, зокрема такі фактори: “позитивні стосунки з іншими” та “автономія”, що проявляється в балансі між умінням бути на самоті і добре почувати себе в соціумі. Також у них високі показники самосприйняття, що свідчить про їхнє позитивне ставлення до себе як особистості, та прийняття усіх своїх індивідуальних якостей. У студентів технічних спеціальностей ці показники були нижчими, загальний рівень психологічного благополуччя – також, хоча показники за шкалою “цілі в житті” в них були вищими порівняно з показниками студентів-психологів. Це свідчить про наявність різниці психологічного благополуччя між студентами різних спеціальностей [5]. Згадані дослідження доводять те, що на психологічне благополуччя студентів, а також на його компоненти можуть впливати багато речей; воно може залежати від багатьох відмінностей.

Воєнні конфлікти, звісно, мають негативний вплив на психічне здоров'я людини, і це доводить велика кількість досліджень. До прикладу, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 10% людей, які пережили воєнні конфлікти, в подальшому матимуть проблеми із психічним здоров'ям. А в інших 10% можуть спостерігатися зміни в поведінці, які можуть вплинути на їхнє життя та перебування в соціальному середовищі. Також переживання таких подій може викликати психічні розлади, депресію, психосоматичні захворювання, тривожність тощо [9].

Від початку повномасштабного вторгнення 2022 року в Україні проведено кілька досліджень на тему психологічного благополуччя

під час воєнного стану. У праці Н.Коструби та З. Поліщук результати проведеного дослідження показали, що 26.67% із 30 опитаних студентів мали низький рівень психологічного благополуччя, 66.67% мали середній рівень, а високий рівень спостерігали лише у 6.67% студентів (рис.1). Хоча дуже мала кількість студентів має високий рівень психологічного благополуччя, усе ж у більшості ми спостерігаємо середні показники, що вказує на те, що загалом студенти не почувають себе пригнічено, мають цілі в житті та хороші стосунки з іншими, попри воєнний стан у країні. Оскільки дослідження проведено наприкінці 2022 року, а саме у грудні, такі результати можуть свідчити про пристосування студентів до ситуації в країні [1].

Рис. 1 Рівні психологічного благополуччя студентів станом на грудень 2022 року

Ще одне дослідження психологічного стану громадян України у вересні 2022 року провела дослідницька компанія “Gradus research”. Вибірка становила 2100 осіб, до якої входили чоловіки та жінки віком 18–60 років. Щоб проаналізувати психологічний стан студентів, ми можемо взяти саме вибірку віком від 18 до 25 років, оскільки це молодь країни, а більшість із респондентів такого віку – студенти.

Результати свідчать, що 67% молоді (18–25 років) мають відчуття стресу, 21% заперечили це, а іншим 12% важко відповісти на це запитання. Серед причин, які зумовлюють стрес, на першому місці стоїть повномасштабна війна з росією (57%), фінансові труднощі, сімейні стосунки, робочі питання тощо.

Також результати дослідження показали, що 53% молоді відчувають необхідність у психологічній допомозі впродовж останніх шести місяців перед участю в опитуванні. Порівняно з іншими віковими групами, цей відсоток найбільший. Ці дані можуть свідчити про те, що респонденти справді відчували негативні емоції та потребували допомоги [3].

Висновки. Провівши теоретичний аналіз останніх публікацій на тему психологічного благополуччя студентів у часі війни, можна зробити такі висновки:

1. Поняття психологічного благополуччя не є однозначним та залежить від багатьох суб'єктивних чинників. Воно залежить від цінностей, індивідуального досвіду, віку, переконань особистості та інших факторів. Щодо психологічного благополуччя саме студентів, то воно відіграє дуже важливу роль у такому віці, а його компоненти можуть відрізнитись залежно від спеціальності студентів та курсу.

2. З проведеного аналізу емпіричних досліджень з'ясовано, що повномасштабне вторгнення справді негативно впливає на психологічне благополуччя молоді України, зокрема й на студентів. Але можемо припустити, що на час проведення досліджень респонденти пристосувались до цих умов і якби дослідження було проведено раніше, то результати могли б відрізнитись значною мірою.

Перспективами подальших наукових досліджень у цьому напрямку вважаємо емпіричне вивчення феномену психологічного благополуччя студентів в умовах воєнного стану.

Література:

1. Коструба Н., Поліщук З. Психологічне самопочуття студентів під час війни: емпіричний аналіз. Журнал «Психологічні перспективи», 2022, С. 51–61

2. Павлюк М., Шопша О., Ткачук Т. Психологічне благополуччя як передумова розвитку особистісної самостійності майбутнього фахівця. Наука і освіта, 2018. С. 149–156.

3. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни. Gradus research. URL – https://vysh.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Dodatok_3_Gradus_Research.pdf

4. Сердюк Л. З. Фактори психологічного благополуччя студентів. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018.

5. Харченко, А. Особливості психологічного благополуччя студентів різних профілів підготовки. Молодий вчений, 2021. С. 175–178.

6. Bradburn, N. M. *The Structure of Psychological Well-Being*. Oxford: Aldine. 1969.

7. Ryff C. D. Psychological well-being revisited: Advances In The Science And Practice Of Eudaimonia. *Psychotherapy And Psychosomatics*. 2014. Vol. 83 (1). P. 10–28.

8. Ryff C. D., Keyes C. L. The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69 (4). P. 719–727.

9. World health report 2001 – Mental health : new understanding, new hope. Geneva: Switzerland : World Health Organization. 2001.

УДК: 159.944

Остапчук Анна Олександрівна

РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ У СТУДЕНТІВ ЗВО: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, ПРЕДИКТОРИ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ, РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ

Ця стаття присвячена дослідженню резилієнтності у студентів закладів вищої освіти. Вона представляє результати дослідження сутності поняття «резилієнтність» та її важливість для студентів, які стикаються зі стресом і труднощами під час навчання.

Стаття розглядає різні підходи до розуміння терміна «резилієнтність», основні фактори, які впливають на резилієнтність студентів, включаючи особистісні та соціальні фактори. Крім того, стаття розкриває роль навчальних та позанавчальних діяльностей у розвитку резилієнтності у студентів.

На основі результатів теоретичного дослідження надано рекомендації для працівників у сфері освіти щодо розвитку резилієнтності у студентів шляхом підвищення самооцінки, здатності вирішувати проблеми та залучати підтримку інших.

***Ключові слова:** резилієнтність, стрес, внутрішній ресурс, психічне здоров'я, адаптивність, соціальна взаємодія, саморегуляція.*

Anna Ostapchuk **RESILIENCE IN UNIVERSITY STUDENTS: THE ESSENCE OF THE TERM, PREDICTORS OF RESILIENCE, RECOMMENDATIONS FOR DEVELOPMENT**

This article is devoted to the study of resilience in students of higher education institutions. It presents the results of research into the essence of the concept of «resilience» and its importance for students who face stress and difficulties during their studies.

The article examines different approaches to understanding the term «resilience», the main factors that influence the resilience of students, including personal and social factors. In addition, it reveals the role of educational and extracurricular activities in the development of students' resilience.

Based on the results of the theoretical research, recommendations are given for workers in the field of education regarding the development of resilience in students by increasing self-esteem, the ability to solve

problems and attracting support from others. The main problems faced by students were analyzed, and methods of intervention to solve these problems were highlighted.

Key words: resilience, predictors, stress, internal resource, mental health, adaptability, social interaction, CBT, training, self-regulation.

Постановка проблеми. Значна кількість досліджень показує, що період студентства – це час значних викликів та стресів, які можуть впливати на студентську успішність, самопочуття та психічне здоров'я. Зокрема, студенти можуть стикатися зі складнощами в адаптації до нового середовища, підвищеною навантаженістю, соціальними та емоційними проблемами, а також зі стресом, пов'язаним зі здійсненням академічних та особистісних обов'язків.

Міра впливу цих обставин на різних студентів обумовлена їхньою стійкістю, що може впливати на їхню успішність та загальний розвиток. Резилієнтність може бути особливо важливою для студентів у закладах вищої освіти, які стикаються зі значними навчальними та особистісними викликами.

М. Хофманн та Ш. Лі (2016) вивчали взаємозв'язок між резилієнтністю студентів та їхнім емоційним станом, відзначаючи, що резилієнтні студенти мають менші показники емоційної втоми та депресії. Дослідження показало, що багато студентів, зокрема ті, що проживають в умовах фінансової незабезпеченості, можуть бути більш вразливими до стресових подій, а також більш відкриті до впливу негативних факторів середовища та навчання. Автори статті відзначають, що інтервенції, спрямовані на підвищення рівня резилієнтності студентів, можуть допомогти зменшити вплив стресу та покращити їхню здатність адаптуватися до змін [2].

Отже, проблема полягає в тому, що низький рівень резилієнтності може стати перешкодою для успішного навчання та розвитку студентів закладів вищої освіти. Тому, припускаємо, що дослідження сутності резилієнтності та ідентифікації факторів, які впливають на її розвиток, можуть допомогти розробити ефективні стратегії підтримки та підвищення рівня резилієнтності у студентів закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз фахової літератури свідчить про неабиякий інтерес до цієї проблеми серед дослідників. Так, концепції резилієнтності, психологічної стійкості,

а також толерантності, життєвої стійкості та впевненості в собі як її складників розглянуті у працях таких дослідників, як Г. П. Лазос, С. Мадді, Е. Вернер, Г. Бонанно, А. Суд, А. Тан, П. Дженнінгс, І. Гельмрайх, Дж. Еббот, К. Карвер, Б. Бірон, А. С. Мастен, М. Хоффманн, А. Фішер, Н. Огінська-Булік та інших.

Останні дослідження та публікації на тему резиліентності у студентів звертають увагу на різні аспекти цієї проблеми. Деякі праці досліджують фактори, які впливають на резиліентність студентів, зокрема наявність соціальної підтримки, позитивної самооцінки, метафоричного мислення та інших. Наприклад, дослідження Г. Лі і співавторів (2020) показало, що соціальна підтримка, яку студенти отримують від своїх рідних та друзів, може позитивно впливати на їхню резиліентність.

Інші роботи зосереджуються на розробці програм для підвищення резиліентності у студентів. Наприклад, дослідження Т. Р. Тайлера та співавторів (2020) виявило, що програма когнітивно-поведінкової терапії може бути ефективним способом підвищення рівня резиліентності та зменшення симптомів тривожності у студентів (Tyler, T. R., Blader, S. L., & Johnson, D., 2020).

Також варто згадати про дослідження, що вивчали вплив пандемії COVID-19 на резиліентність у студентів. Деякі праці показали, що студенти можуть стикатися зі значними викликами та стресами під час пандемії, але можуть бути більш резиліентними, якщо вони мають доступ до таких ресурсів, як підтримка психологів та консультантів, онлайн-ресурсів та інших [11].

Загалом останні дослідження та публікації підтверджують важливість розвитку резиліентності у студентів ЗВО. Дослідники повинні враховувати різні фактори, що впливають на резиліентність у студентів, розробляти програми та тренінги для підвищення резиліентності.

Мета статті – висвітлити результати теоретичного вивчення поняття резиліентності, її предикторів та шляхів її розвитку у студентів ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науковій літературі існує декілька підходів до розуміння поняття та концепції резиліентності. Один із поглядів на вивчення резиліентності базується на реакції на стрес, тобто резиліентність розглядають як здатність пережити та пристосуватися до стресу. У рамках

цієї теорії резилієнтність розуміють як здатність переживати негативні життєві події та швидко повертатися до попереднього психологічного стану (Masten, 2014).

Інший підхід, який з'явився пізніше, але швидко набув популярності, базується на розвитку та зміцненні власних ресурсів. Резилієнтність у межах цього підходу розуміють як здатність розуміти свої ресурси та використовувати їх для подолання стресу. Ця теорія зосереджується на розвитку внутрішніх ресурсів людини, таких як упевненість у власних силах, позитивний настрій, оптимізм та інші (Masten, 2014).

У своїй статті А. Фішер визначає резилієнтність як здатність людини протистояти стресовим ситуаціям та успішно адаптуватися до них, зберігаючи своє психічне та фізичне здоров'я. Автор підкреслює, що резилієнтність – це не стійкість до стресу, а саме здатність долати стресові ситуації шляхом розвитку індивідуальних ресурсів і підвищення мотивації. У праці визначено резилієнтність як процес, який можна виховувати і вдосконалювати. Резилієнтність розглянута як мультифакторний конструкт, який включає в себе когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні аспекти [4].

У праці Н. Огінської-Булік авторка розглядає резилієнтність як здатність пристосуватися до нових умов та розвивати позитивний психологічний стан, незважаючи на життєві перешкоди та виклики. Резилієнтність розуміють як здатність особистості зберігати психічне та фізичне здоров'я, залишаючись ефективною у складних та стресових ситуаціях. Наголошено на важливості резилієнтності для адаптації та пристосування до різних життєвих обставин, особливо для тих, хто переживає складні ситуації, наприклад, для молоді, яка живе в дитячих будинках [5].

У наявних літературних напрацюваннях виділяють два вектори розуміння поняття резилієнтності. Перший – це сприйняття резилієнтності як риси особистості, тобто як відносно сталої сукупності певних характеристик індивіда. Другий вектор – трактування резилієнтності як процесу адаптації до складних життєвих подій, подолання стресу та неочікуваних викликів (Falewicz, 2016).

Слід відрізнити резилієнтність від низької чутливості, гіпертимності, схильності витіснити неприємні переживання. Відмінність між ними полягає в тому, що резилієнтність включає в себе навички

визнання своїх емоційних реакцій і станів, їх аналізу та пропрацювання. Резилієнтна людина здатна об'єктивно оцінити стресову ситуацію та використовує свої сильні сторони та ресурси для її подолання [6].

Отже, після теоретичного аналізу літератури на тему резилієнтності, ми визначили поняття резилієнтності як певний набір характеристик людини, здатність протистояти стресу, усвідомлювати власні емоційні реакції, адаптуватися до складних життєвих подій, зберігаючи відносно стабільний фізіологічний та психологічний рівень функціонування організму. Резилієнтність – це здатність людини успішно відновлюватися після досвіду стресу чи складної життєвої ситуації. Це поняття охоплює такі фактори, як емоційна стійкість, гнучкість у поведінці, підтримка соціальних зв'язків і здатність до самодіагностики та змін [1]. Резилієнтність є важливою як у професійному, так і в особистому житті студентів.

Предиктори резилієнтності

Предиктори резилієнтності – це чинники, які можуть передбачати рівень резилієнтності людини, тобто її здатність протистояти стресовим ситуаціям та відновлюватись після них. А. Мастен, одна з провідних дослідниць резилієнтності, визначає предиктори резилієнтності як «характеристики або умови, які сприяють розвитку та збереженню резилієнтності в індивідів» (Masten, 2014). Згідно з дослідженнями Мастен та її колег, до предикторів резилієнтності можуть належати такі фактори, як соціальна підтримка, позитивні вірування та цінності, емоційний контроль та самоєфективність, а також гнучкість у мисленні та діях (Masten, 2014; Masten & Barnes, 2018).

Залежно від підходу та методології дослідження науковці доходили до різних висновків щодо предикторів резилієнтності студентів ЗВО. Г. Ширальді, до прикладу, групує предиктори резилієнтності у п'ять категорій: (1) регуляція фізіологічної реакції на стрес; (2) регуляція інтенсивних негативних емоцій; (3) сприяння збільшенню почуття щастя; (4) функціонування організму на найвищому рівні і розвинуті копінг-стратегії подолання проблем; (5) емоційна та психологічна підготовка до важких часів (Shiraldi, 2019).

Г. Лазос допускає, що резилієнтність можна розглядати і як характеристику людини, і як динамічний процес, і вважає, що процес формування резилієнтності включає:

1) контакт зі складними життєвими подіями чи потенційними тригерами;

2) активацію захисних механізмів і їхню взаємодію з непередбачуваними факторами;

3) формування та підвищення рівня резиліентності або відходження у бік автоматичного реагування психіки [7].

Існує також таке визначення структури резиліентності:

1) наявність внутрішніх ресурсів особистості (усвідомлення своїх внутрішніх ресурсів, розуміння своїх сильних та слабких сторін, здатність швидко мобілізувати внутрішні ресурси для подолання стресової ситуації);

2) навичка відновлювати ресурси (здатність підтримати себе у складних ситуаціях, розуміння необхідних факторів, які сприяють відновленню ресурсів особистості);

3) сформовані копінг-стратегії (володіння власними стратегіями подолання несприятливих життєвих ситуацій) [8].

У своїй статті Дж. Ліу та співавтори розглянули мультисистемну модель резиліентності. Згідно з цією моделлю, резиліентність включає в себе три системи, які взаємопов'язані та діють як джерела резиліентності. Цими системами є:

1) внутрішня резиліентність;

2) зовнішня резиліентність;

3) навички, здібності, знання індивіда [9].

У наведеній нижче таблиці ми графічно зобразили та коротко описали усі складники мультисистемної моделі резиліентності (Таблиця 1).

Таблиця 1

Назва системи	Опис системи	Приклад факторів
Внутрішня резиліентність	Система внутрішніх ресурсів, які допомагають людині адаптуватися до стресових ситуацій, що виникають у її житті.	<ul style="list-style-type: none"> ● позитивне мислення та підтримка власної самооцінки; ● здатність до саморегуляції та стресостійкість; ● емоційна стійкість та вміння керувати емоціями; ● фізична витривалість та здоровий спосіб життя.

Зовнішня резиліентність	Система зовнішніх ресурсів, які допомагають людині адаптуватися до динамічного середовища.	<ul style="list-style-type: none"> ● підтримка соціальних зв'язків та налагодження соціальної підтримки; ● гнучкість та адаптивність до нових умов та ситуацій; ● доступність та якість ресурсів, необхідних для відновлення після стресу; ● ефективне використання ресурсів та вміння керувати життєвими ситуаціями.
Навички, здібності, знання	Система знань, умінь та навичок, що допомагають людині ефективно впоратися зі стресом та адаптуватися до складних життєвих ситуацій.	<ul style="list-style-type: none"> ● критичне мислення та прийняття рішень; ● ефективні комунікаційні навички та вміння встановлювати міжособистісні відносини; ● навички розв'язувати проблеми та шукати ресурси; ● професійні навички та здібності.

Внутрішню резиліентність вважають найглибшою та фундаментальною системою, яка виражає фізичне та психологічне здоров'я індивіда. Зовнішня резиліентність є дещо вторинною, проте не менш важливою, і включає в себе соціально-культурні фактори, оточення індивіда, зовнішні подразники. Навички, здібності та знання відображають орієнтацію, адаптивність та реакції людини на життєві обставини.

Недоречно було би сприймати кожну з цих систем як окремий предиктор резиліентності, оскільки вони є взаємопов'язаними, впливаючи один на одного. До прикладу, зменшення соціальної підтримки, що означає послаблення системи зовнішньої резиліентності, може негативно вплинути на внутрішню резиліентність у вигляді зниження психологічної стійкості людини. Своєю чергою, внутрішня резиліентність пов'язана з навичками та знаннями індивіда, оскільки усвідомлення людиною своїх емоційних реакцій та здатність із ними справлятися, знання своїх ресурсів, критичне мислення підвищує ймовірність успішної адаптації до складних життєвих ситуацій.

Взаємодія цих трьох систем, за мультисистемною моделлю, створює умови для проявлення резиліентності в різних ситуаціях. Резиліентність розуміють як сукупність здібностей та інших факторів (таких як, наприклад, комунікабельність, здатність до рефлексії, доброта, емоційний інтелект, адаптивність, екологічна взаємодія з соціумом, відкритість тощо), які дозволяють людині ефективно адаптуватися та функціонувати за різних життєвих обставинах [9].

У своїй праці А. Фішер зосередився на впливі культурних та соціальних факторів на резиліентність студентів (2018). Він виявив, що студенти, які виростили у стимулювальному середовищі, тобто в такому, де була повага до їхніх інтересів та здібностей, мають більш високу резиліентність. Крім того, він наголосив на тому, що культурні та соціальні чинники можуть вплинути на сприйняття складних ситуацій, і тому програми на розвиток резиліентності повинні враховувати ці фактори [4].

Дослідження Н. Огінської-Булік, опубліковане в журналі «Quality of Life» 2016 року, показало, що рівень резиліентності був вищий серед підлітків, які отримували більшу підтримку з боку друзів та оточення. Крім того, було встановлено, що учасники дослідження, які мали вищий рівень резиліентності, також були більш задоволені своїм життям та мали вищу самооцінку. Висновки цього дослідження підтверджують важливість соціальної підтримки та резиліентності в підтримці психічного здоров'я серед підлітків [5].

Рекомендації для розвитку резиліентності у студентів ЗВО

Враховуючи систематизовані вище фактори, що впливають на резиліентність студентів, та визначені проблеми, з якими найчастіше стикаються студенти закладів вищої освіти, ми згрупували ці фактори в категорії та подали графічно, визначивши між ними взаємозв'язок (Таблиця 2). У таблиці ми намагалися представити труднощі, з якими стикається студентство; предиктори резиліентності, розвинувши які, можна забезпечити вирішення труднощів; та, власне, методи розвитку цих предикторів, які можна ввести у процес навчання студентів.

Таблиця 2

Труднощі, з якими стикаються студенти ЗВО	Предиктори резилієнтності	Методи розвитку
Стрес	Регуляція фізіологічної реакції на стрес (Shiraldi, 2019); стресостійкість і здатність до саморегуляції (J.W.Liu, 2020); фізична витривалість (J.W.Liu, 2020); доступність ресурсів, необхідних для відновлення після стресу (J.W.Liu, 2020).	Психоедукація, заохочення до фізичних занять, впровадження спортивних заходів.
Адаптація до нового середовища	Емоційна готовність до тяжких часів (Shiraldi, 2019); адекватна самооцінка (Oginska-Bulik, 2016); гнучкість та адаптивність до нових умов (J.W.Liu, 2020).	Адаптаційні тренінги, надання психологічної підтримки, створення груп підтримки.
Підвищене навантаження. Стрес, пов'язаний зі здійсненням академічних обов'язків	Гнучкість у мисленні та діяльності (Masten, 2014); розвинуті копінг-стратегії (Shiraldi, 2019); ефективне керування своїми ресурсами (J.W.Liu, 2020); самоефективність (Masten, 2014); критичне мислення та прийняття рішень (J.W.Liu, 2020); професійні навички та здібності (J.W.Liu, 2020).	КПТ, тренінги саморегуляції, тренінги самоефективності, тренінги організації власного часу.
Соціальні проблеми	Соціальна підтримка (Masten, 2014); розуміння та повага оточення (Fisher, 2018); підтримка близького оточення (Oginska-Bulik, 2016); налагодження соціальних зв'язків (J.W.Liu, 2020); ефективні комунікаційні навички (J.W.Liu, 2020).	Тренінги комунікативних навичок, впровадження колективних форм роботи, організація соціальних заходів.

Емоційні проблеми	Емоційний контроль (Masten, 2014); регуляція інтенсивних негативних емоцій (Shiraldi, 2019); вміння керувати емоціями (J.W.Liu, 2020).	Тренінги саморегуляції, КПТ, психоедукація.
Депресивні стани	Позитивні вірування (Masten, 2014); сприяння збільшенню почуття щастя (Shiraldi, 2019); задоволення життям (Oginska-Bulik, 2016); позитивне мислення (J.W.Liu, 2020).	Тренінги з медитації та майндфулнесу, КПТ, надання психологічної допомоги.

Стаття К. Чан та співавторів досліджує вплив тренування комунікативних навичок на розвиток резиліентності студентів. Згідно з дослідженням, такі комунікативні навички, як ефективна комунікація з однолітками, розвиток емпатії, вміння слухати та взаємодіяти можуть допомогти студентам розвивати резиліентність, ефективно керувати стресом та працювати з емоційним виснаженням. Дослідження доводить, що тренування комунікативних навичок може сприяти підвищенню резиліентності студентів і покращенню їхнього здоров'я, добробуту та професійної ефективності [12].

У своїх працях А. Фішер зазначає, що резиліентність можна виховувати та вдосконалювати через психосоціальні інтервенції, такі як когнітивно-поведінкова терапія, тренінг із медитації та міндфулнесу, програми з підтримки та розвитку соціальних вмінь та інші (Fisher, 2018).

Висновки таких досліджень, як «Exercise interventions to reduce stress in university students: A review of the literature» (2018); «Effects of a six-week circuit training intervention on body esteem and self-esteem in university students» (2019); «The Effects of Physical Activity on Stress Among Emerging Adults: A Meta-Analysis» (2020) доводять важливість фізичної активності для зменшення стресу в студентів. Також зазначено, що заняття спортом мають бути регулярними для успішного розвитку стресостійкості, а групові заняття спортом є більш ефективними для молоді.

Д. Моді та співавтори у своїй статті досліджують вплив психологічної інтервенції, яка включає тренінг розуміння своїх емоцій та

техніки для підвищення стресостійкості на розвиток резиліентності. Результати дослідження показали, що психологічна інтервенція була ефективною в покращенні резиліентності серед студентів. Студенти з експериментальної групи виявили більші показники резиліентності та менші рівні депресії й тривоги порівняно з контрольною групою. Дослідження підтверджує, що надання психологічної допомоги та проведення тренінгів із розвитку резиліентності можуть бути ефективними в підвищенні стресостійкості серед студентів [13].

Результати дослідження Н. Şahin та F. Türk показали, що після проведення програми когнітивно-поведінкової групової психоедукації в студентів відбувся значний позитивний зсув у розвитку резиліентності та зменшенні ірраціональних переконань. Крім того, студенти відзначили покращення свого самопочуття та загальної якості життя. У статті також зазначено, що заняття КПТ можуть бути корисними для студентів, які відчувають труднощі у соціальній адаптації, мають низьку самооцінку. КПТ може допомогти студентам засвоїти навички саморегуляції та знизити рівень стресу [14].

На сьогоднішній день, коли багато закладів вищої освіти переходять на онлайн-формат навчання через вагомі причини, недоліком вищезазначених методів розвитку резиліентності студентів може бути складність у їх впровадженні. Доречно було би віднести до перспектив подальших досліджень розробку онлайн-тренінгів на такі теми, як: розвиток комунікативних навичок, розвиток саморегуляції, техніки медитації та майндфулнесу, адаптаційні тренінги, тренінги самоефективності. При цьому важливо враховувати особливості онлайн-формату взаємодії.

Зважаючи на зазначені вище рекомендації, для підвищення рівня резиліентності студентів ЗВО необхідно вживати інтегрований підхід, який враховує особистісні, соціальні та педагогічні аспекти.

Висновки. Отже, головними підходами до визначення резиліентності є розуміння цього терміна як здатності людини протистояти стресовим ситуаціям та успішно адаптуватися до них, зберігаючи своє психічне та фізичне здоров'я. Також було визначено головні предиктори резиліентності, серед яких – соціальна підтримка, саморегуляція, розвинуті копінг-стратегії, адаптивність до нових умов, емоційна регуляція, гнучкість та критичне мислення. Пропонованими на основі здійсненого дослідження методами покращення рівня

резилієнтності є впровадження тренінгів розвитку комунікативних навичок, саморегуляції, самоефективності, адаптаційних тренінгів, психоедукаційних заходів, заохочення до фізичної активності та організація колективних спортивних заходів.

Література:

1. Kobasa, S. C. (2018). Resilience thinking: The five keys to becoming more resilient. Harvard Health Publishing.
2. Hoffman, M., & Lee, S. (2016). Resilience of college students in the United States: A systematic review. *Journal of Psychiatric Research*, 82, 30–37.
3. Kiser, E. (2019). Promoting Resilience in College Students. *Journal of College Student Psychotherapy*, 33(1), 23–33.
4. Fischer, A. (2018). Enhancing Resilience in University Students: A Review of Psychosocial Interventions. *Journal of College Student Psychotherapy*, 32(2), 118–136.
5. Ogińska-Bulik, N. (2016). Resiliency and social support as factors promoting the process of resilience in adolescents – wards of children’s homes. *Quality of Life*, 8(3), 197–206.
6. Капріцин, І., Гандзілевська, Г., Романчук, О., Руденко, О., Чернобровкін, В., Чернобровкіна, В., Хамініч, О. (2022). Резильєнтність особистості як чинник збереження психічного здоров’я. 237.
7. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія*, 2018. №14. С. 26–64.
8. Сукач С. А. Резильєнтність особистості як здатність мобілізувати та відновлювати психологічні ресурси. In *The VII International Scientific and Practical Conference «Theoretical methods and improvement of science»*, December 12–14, Bordeaux, France. 348 p. (p. 287).
9. Jenny J.W.Liu, MaureenReed, Kenneth P.Fung. Advancements to the Multi-System Model of Resilience: updates from empirical evidence. *Heliyon*. 2020. Vol. 6, No 9. P. 1–7.
10. Федотова Т. В. Резильєнтність як одна із метакомпетенцій розвитку майбутнього фахівця початкових класів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. No 8 (322).
11. Killgore, W. D., Taylor, E. C., Cloonan, S. A., & Dailey, N. S. (2020). Psychological resilience during the COVID-19 lockdown. *Psychiatry research*, 291, 113216.
12. Chan, K. D., Humphreys, L., Mey, A., Holland, C., Wu, C., & Rogers, G. D. (2020). Beyond communication training: The MaRIS

model for developing medical students' human capabilities and personal resilience. *Medical Teacher*, 42(2), 187-195. doi:10.1080/0142159X.2019.1670340

13. Modi, S., Choudhary, M., Kumar, P., Kumar, A., & Singh, T. (2016). Effectiveness of psychological intervention in improving resilience among medical students: A randomized controlled trial. *Industrial Psychiatry Journal*, 25(1), 76-82. doi: 10.4103/0972-6748.196049

14. Şahin, H., Türk, F. The Impact of Cognitive-Behavioral Group Psycho-Education Program on Psychological Resilience, Irrational Beliefs, and Well-Being. *J Rat-Emo Cognitive-Behav Ther* 39, 672–694 (2021). <https://doi.org/10.1007/s10942-021-00392-5>

УДК: 159.9

Фурманчук Тетяна Іванівна

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА САМОРЕГУЛЯЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто важливість проблеми впливу соціокультурного середовища на саморегуляцію особистості. Розглянуті погляди різних учених та дослідників психології на поняття «саморегуляція особистості». Проведено загальний теоретичний аналіз щодо прямого та неподільного зв'язку між особистістю та соціумом. Зроблено висновки на основі зібраного та опрацьованого матеріалу та кореляцією з актуальними подіями в соціокультурному середовищі та їх впливом на психічний стан та психічні процеси людини.

Ключові слова: саморегуляція, соціум, середовище, культура, особистість, психоемоційний стан.

Tetiana Furmanchuk

THE PROBLEM OF THE INFLUENCE OF THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT ON PERSONALITY SELF-REGULATION

The article discusses the importance of the problem of the socio-cultural environment's influence on the self-regulation of the individual. The human being and the society are inseparable and connected. A person cannot exist without social bonding, and society, in its turn, does not exist without a person. The issue of self-regulation is quite relevant nowadays because a person lives under the influence of social and cultural events. Such events motivate a person to engage in self-development, self-actualization and self-regulation of their behaviour and emotional state.

The views of different scientists and researchers of psychology on the concept of «self-regulation of personality» are addressed. Self-regulation is a person's ability to control themselves on the basis of perception and awareness of their own mental states and behaviour. The process of self-regulation occurs due to changes within the established rules, standards, and stereotypes.

A general theoretical analysis has been conducted on the direct and indivisible link between the individual and society. An individual can better adapt to new changes and conditions in life thanks to the process of self-regulation. The individual adapts to the conditions of any environment, which imposes its own rules. An example of this can be observed in the

ongoing war in Ukraine, which puts forward its own rules and demands, and a human being only accepts and adapts to them.

The environment is a system of social and biological conditions in which an individual exists. On the basis of interaction and communication with people, a human being acquires social experience and develops a certain perception and attitude towards various phenomena, events and things going on around them. Thus, it is safe to say that a sense of worldview is directly dependent on the socio-cultural environment.

Since the environment and mankind are complementary systems, a person directly influences the society in which they are placed. An individual forms relationship with people and takes an active part in the operations of communities, thereby creating the socio-cultural environment and giving it a certain social quality and purpose for its functioning.

Conclusions are drawn on the basis of the collected and analysed material and the correlation with relevant events in the socio-cultural environment and their impact on the mental state and mental processes of the individual.

Key words: *self-regulation, society, environment, culture, personality, psycho-emotional state.*

Постановка проблеми. Кожен індивід народжується в певному суспільстві, що має свої закони, норми, правила та цінності. Особистість не може існувати без соціального зв'язку, а соціум, своєю чергою, не існує без людини. Тож можна вважати, що людина та соціум є нероздільні та взаємопов'язані. Революції, війни, соціальні рухи, епідемії, природні катастрофи мають значний вплив на особистість та її психічний стан. Питання саморегуляції є досить актуальним у наш час і його досліджують дотепер, адже саморегуляція – це вміння керувати та контролювати свій психоемоційний стан, впливати на свою поведінку та емоційну реакцію на подію. Саме потреба вивчити вплив соціального та культурного середовища на саморегуляцію людини та віднайти методи стабілізації нервової системи актуалізують це теоретичне дослідження.

Метою статті є теоретичний огляд та аналіз психологічних особливостей впливу соціокультурного середовища на саморегуляцію особистості.

Людина живе у світі щоденних змін, нескінченного розвитку та постійного руху. Кожен день суспільство диктує свої правила, надає завдання, з якими вона мусить впоратись. Усі ці умови спонукають

її займатись саморозвитком, самореалізацією та саморегуляцією поведінки та емоційного стану.

У психологічній науці існують різні значення поняття «саморегуляція особистості». В енциклопедії це явище пояснюють як «здатність людини контролювати свій фізичний стан (наприклад, сон, голод), емоції (гнів, страх), когнітивні процеси (увагу, думки) та/або поведінки (наприклад, контроль над імпульсами), щоб адаптуватися або до внутрішніх станів, або до зовнішніх вимог» [2]. Дослівно, за енциклопедичним словником, це поняття визначають як доцільне функціонування живих систем різних рівнів організації та складності. Отже, саморегуляція особистості є провідником до успіху в житті людини.

Когнітивний психолог А. Бандура у своїх працях зазначав, що «люди здатні контролювати свою поведінку завдяки процесу саморегуляції». Він визначив, що соціальне навчання та саморегуляція є основними причинами прояву якостей особистості [6, с. 58-60].

Саморегуляція відбувається завдяки змінам, які відбуваються в в межах встановлених правил, норм, стереотипів. Сам процес саморегуляції складається із трьох компонентів:

1. Самооцінка – це здатність людини оцінити себе як особистість, свої вміння та навички, здатність приймати свої переваги та недоліки. Залежно від психоемоційного стану розрізняють два види самооцінки: адекватна та неадекватна. Адекватна самооцінка – оцінка людиною себе тут і зараз, те, що відповідає реальності. Неадекватна ж самооцінка може бути завищеною та заниженою. Людина, що належить до категорії із завищеною самооцінкою, занадто переоцінює свої позитивні якості і деякою мірою може возвеличувати себе. Особистість, що має занижену, – навпаки недооцінює, зменшує значимість себе та своїх сил.

2. Самоспостереження – це спосіб об'єктивно, реально спостерігати за собою, своєю поведінкою, почуттями та емоціями. Наприклад, відстежувати зміни в когнітивних функціях у процесі праці або відпочинку.

3. Самозвіт – це аналіз результату своєї діяльності, яку людина робить самостійно. Це може стосуватись того, коли людина поставила собі за мету досягти певної цілі за визначений проміжок часу, а в кінці терміну аналізує свою діяльність і підбиває підсумки [7].

Завдяки процесу саморегуляції людина може краще адаптуватись до змін, нових умов у житті. Вона пристосовується в будь-якому середовищі, що має свої правила. Прикладом цьому може слугувати сьогоднішня війна в Україні. Кожного дня люди адаптуються до подій, що відбуваються. Тривоги, вибухи, звістки про смерть близьких людей – все це залишає неабияких жажливий відбиток на психічному стані кожного українця. Підвищена тривожність та панічні атаки, що супроводжуються з переживанням втрати свого дому, близьких, ідентичності, сенсу життя, трапляються дедалі частіше. Неконтрольована агресія, тривожні, депресивні стани та навіть суїцидальні думки змушують людей звертатися до фахівців по консультацію.

Діти, що проживають травматичні події, страждають від ПТСР, тривожних та панічних розладів. Соціальна ізоляція, деперсоналізація, небажання розмовляти, поведінкові та вегетативні порушення (нічні жахи, енурез) – всі ці зміни в психоемоційному стані дітей є наслідком жахливої війни.

Розлади й ненормальна поведінка дорослих та дітей у таких умовах є нормальною реакцією на ненормальні події в середовищі, у якому вони проживають. Адже особистість пов'язана з різноманітними явищами, подіями, які відбуваються навколо неї. Деякою мірою вони і формують її свідомість, впливають на її розвиток як особистості.

Реформи, революції, війни, соціальні рухи – це може впливати на особистість та її психічний стан. Якщо аналізувати ситуацію війни, то варто сказати, що військовий конфлікт має не лише фізичну небезпеку для людей, але й психологічну. Ми живемо в той час, коли інформаційні технології активно розвиваються. Це стало не лише платформою для пошуку інформації, а й можливістю розширити коло знайомств, опанувати заробіток онлайн, займатись саморекламою тощо. Саме через ці ресурси можуть впливати на людей, на їхній світогляд та свідомість. Завдяки ІТ влада певної країни має можливість поширювати вигідну для неї інформацію, керувати людьми і мотивувати їх до певних дій. Нав'язування окремих думок, зміна світогляду людей, маніпуляція, втрата самоідентифікації людини – все це можливо втілити за допомогою інтернету та ТБ.

Також існує такий термін, як “інформаційна війна”. Вона є зброєю, що здатна впливати та випробовувати психіку людей. Інтернет – це великий потік інформації, де легко може розповсюдитись як

і правдива, так і неправдива думка. В такий складний час, коли є загроза життю, люди залежні від новин, поглядів політиків та звернень президента. В паніці легко вірити будь-якому відео, статті, фотографії. Журналісти вміло перейменовують заголовки, перекручують речення, щоб посіяти страх. Тому в цей час дуже легко вплинути на свідомість більшості людей, що проводять вільний час в інтернет-просторі. Дорослі, студенти, діти повинні бути інформаційно грамотними – вміти розрізняти неправдиву інформацію, читати перевірені джерела та не розсилати неправдиву інформацію.

Станом на сьогодні існує багато блогерів, журналістів, громадських діячів. Вони можуть впливати на психіку дорослих і дітей. Наприклад, соціальна мережа Інстаграм, ціль якої – публікація фото, відео, переросла в щось більше, аніж просто альбом особистих фотографій в онлайн-режимі. Блогери можуть безпосередньо впливати на свою аудиторію, показуючи свій розпорядок дня, висловлюючи свою громадянську позицію або просто коли діляться своїм світоглядом. Часто вони просять свою аудиторію підписуватись на інших користувачів, запевняючи їх, що це те, що їм потрібно. А сьогодні, під час війни, блогери неодноразово висловлюють свою думку щодо ситуації в Україні. Їхні настрої, переконання та інформація, яку вони публікують, впливає та може змінювати погляди їхніх підписників. Таким чином люди стають заручниками не тільки соціальних мереж, але й певних блогерів та їхніх думок.

Середовище – це система соціальних та біологічних умов, у яких існує індивід. На основі взаємодії та спілкування з іншими людьми здобуває соціальний досвід, у неї формується певне уявлення та ставлення до різноманітних явищ, подій та речей, що відбуваються навколо неї. Отже, світогляд людини залежить від соціокультурного середовища.

Та не тільки середовище може змінювати людину, а й особистість повною мірою формує його. Індивід, що перебуває в соціальному середовищі, формує стосунки з подібними собі людьми, бере активну участь у діяльності спільнот, угруповань, створюючи це середовище, надає йому певні соціальної якості й мету діяльності. [8]

Якщо зупинитись на особистісній рефлексії, то І.Д.Бех зазначає, що вона є фундаментом самосвідомості, що об'єднує в собі самопізнання, емоційно-ціннісне ставлення до себе і саморегуляції своєї

поведінки. Поведінка конкретної особистості залежить від рівня оволодіння нею певними регуляторними способами, які необхідні для існування в суспільстві. Саме в умовах довільної поведінки суб'єкт звільняється від впливу різних чинників соціокультурного середовища [1].

Саморегуляція – сукупність заходів, які зосереджені на керуванні внутрішніми станами, імпульсами, ресурсами людини, що включає в себе: надійність, самоконтроль, старанність, адаптацію, готовність до нового [3].

Соціокультурний простір, у якому здійснюється культурна діяльність соціальних об'єктів, поєднує в собі характеристики соціального та культурного середовища. Вплив культури на свідомість та психічні процеси відбувається спочатку через найближчих людей, тобто сім'ю. Батьки формують у дитини деякі риси національного характеру, розповідають та передають цінності, традиції та звичаї свого народу. Відповідно в майбутнього кожна дитина стає продовжувачем культурних традицій і норм до наступних поколінь [4].

Сучасна молодь України після повномасштабного вторгнення творить нову історію, без російської пропаганди. Вони вивчають історію свого народу, відроджують її забуті справжні традиції, а головне – українську мову. Кожна дитина знає, що сьогоднішній ворог століттями хотів знищити наш народ. Тому вони відчують певну відповідальність, аби зберегти та відродити те, що хотіли забрати. Молоді батьки хочуть, щоб їхні діти досконало знали українську мову, а російську сприймали як іноземну мову, яку потрібно вивчати окремо.

Висновки. Термін «саморегуляція» трапляється в різних сферах науки; його вивчають доволі довгий час, що і визначає важливість цієї теми. Саморегуляція – це процес впливу людини на свою поведінку та психоемоційний стан за допомогою різноманітних інструментів психіки. Вона допомагає людині дізнатись та вдосконалити свої індивідуальні особливості, організувати свою поведінку відповідно до умов навколишнього середовища. Соціокультурне середовище – це сукупність культурних, правових норм, що безпосередньо впливають на життя людини. Людина та соціокультурний простір – це взаємодоповнювальні системи, що мають нерозривний зв'язок та прямий вплив на діяльність один одного. Перспективи подальших

досліджень ми вбачаємо в експериментальному вивченні саморегуляції особистості як різновиді психічної саморегуляції у професійно-навчальній діяльності людини.

Література:

1. Бех І. Д. Від волі до особистості: навч.-метод. посіб. Київ : Віта, 1995. 202 с.
2. Галян І. Психологічний аналіз сутності саморегуляції як особистісної здатності. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2015. Вип. 20 (1).
3. Кашлюк Ю. І. Основні чинники, які впливають на психологічне благополуччя особистості. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2016.
4. Растригіна А. М. Соціокультурне середовище як фактор актуалізації ідей педагогіки свободи. Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 102.
5. Родинна педагогіка: навч.-метод. посібник / за ред. Марушкевич А., Постовий В., Алексеєнко Т. та ін. Київ: ПАРАПАН, 2002. 216 с.
6. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
7. Borys I. Palamar, Halyna O. Vaskivska, Svitlana P. Palamar. (2017). Didactic aspects of cognition of human as a bio-psycho-socio-cultural personality. // *Wiadomości Lekarskie.*; LXX nr 5: 959-963.
8. Self-regulation in Health Behavior (2006). / Eds. D. de Ridder, J. de Wit. London: John Wiley & Sons.

УДК: 159.92:37.06

Якшевич Юлія Сергіївна

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ НА САМОРЕГУЛЯЦІЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто теоретичні основи впливу студентської групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів, проаналізовано поняття, ознаки, функції та властивості саморегуляції навчальної діяльності студентів, виділено низку психологічних особливостей взаємодії здобувачів вищої освіти у студентських навчальних групах та надано рекомендації щодо покращення механізму впливу академічної групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів закладів вищої освіти.

Ключові слова: саморегуляція; навчальна діяльність; студентська група; вплив на саморегуляцію.

Yuliia Yashkevych

THEORETICAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF THE STUDENT GROUP ON THE SELF-REGULATION OF STUDENTS' EDUCATIONAL ACTIVITIES

The article examines the theoretical foundations of the influence of the student group on the self-regulation of students' educational activities, analyzes the concepts, signs, functions and properties of the self-regulation of students' educational activities, highlights a number of psychological features of student interaction in student study groups, and provides recommendations for improving the mechanism of the academic group's influence on the self-regulation of educational activities students of higher education institutions.

Key words: self-regulation; educational activity; student group; influence on self-regulation.

Постановка проблеми та актуальність. Більшу частину студентського життя особа проводить в оточенні своїх одногрупників, відвідуючи з ними лекції, семінари, тематичні університетські заходи тощо. Тобто в академічній групі створюється соціальне середовище, в якому студенти взаємодіють і вчаться разом. Тому більшою

мірою від групи залежить, чи буде конкретний студент розвивати свій інтелект, мобілізувати свої особистісні ресурси для активного різнобічного розумового та емоційного розвитку. Саме в цей період життя та під величезним впливом групи студенти, не тільки формуються як майбутні спеціалісти та здобувають професійні знання, а й особистісно розвиваються, визначають власні шляхи розвитку та плани на майбутнє. Студенти можуть співпрацювати, щоб допомогти один одному з плануванням навчальних задач, розв'язанням проблем та забезпеченням підтримки. Також студентська група може створювати певний тиск на студентів щодо досягнення результатів та виконання навчальних завдань, що може допомогти в стимулюванні саморегуляції.

Саме тому проблема впливу студентської групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів є надзвичайно актуальною та однією з найважливіших у сучасній психологічній науці в контексті вищої освіти. Нам потрібно виявляти та розуміти різні аспекти впливу студентської групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів, аби мати можливість якісно покращувати його, що, як передбачено, призведе до покращення академічної та особистісної успішності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна психолого-педагогічна наука містить достатню кількість досліджень, що описують різні аспекти явища саморегуляції та її як складника навчальної діяльності студентів. Найбільш визначними є результати досліджень цієї теми Р. Баумейстера, В. Бондаренка, Л. Виготського, С. Головіна, Б. Зейгарника, С. Єсімова, М. Коваліва, Н. Пов'якель, І. Цілінко та інші. Всі вони працювали не тільки над розробкою теоретичних засад саморегуляції особистості, а й експериментально досліджували теоретичні засади цього явища.

Теоретичний підхід дослідження змісту саморегуляції навчальної діяльності студентів переважав серед таких учених, як: Е. Балашов, М. Гриньова, О. Лашко, І. Пиньківська, Ю. Стрижак, С. Тетерук, А. Фонарьова та інші.

Попри різноманітність теоретичних та експериментальних психологічних досліджень феномену саморегуляції навчальної діяльності студентів, питання впливу студентської групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів досі залишається недостатньо вивченим, з огляду на актуальність цієї теми в контексті розуміння того,

як студенти можуть оптимізувати своє навчання та досягати кращих результатів завдяки підтримці своїх одногрупників.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування психологічних особливостей впливу студентської групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Становлення поняття саморегуляції навчальної діяльності студентів було пов'язане з розвитком психологічних теорій та практик, які досліджували процеси контролю та регуляції навчальної діяльності людини. Це поняття отримало своє розуміння завдяки дослідженням когнітивної психології та психології особистості. Сьогодні під поняттям «саморегуляція навчальної діяльності студентів» розуміють процес, за допомогою якого студенти здатні свідомо й ефективно контролювати та регулювати свої пізнавальні та поведінкові процеси відповідно до навчально-виховної програми закладу вищої освіти, що дозволяє їм досягати найкращих результатів у навчанні та житті [1]. Ми підтримуємо цю думку та вважаємо, що саморегуляція навчальної діяльності є ключовим елементом у правильному розподілі часу та енергії на освоєння навчальної програми.

Серед ознак саморегуляції навчальної діяльності студентів можна виділити:

1. Свідоме планування навчальної діяльності, що містить у собі визначення мети, завдань та стратегій їх досягнення.

2. Контроль та концентрація на виконанні певних завдань із мінімальною кількістю відволікань.

3. Регулювання мотивації до навчання.

4. Самоконтроль результатів власної навчальної діяльності.

5. Управління емоціями та стресом, що допомагає студентам зберігати спокій та зосередженість у складних ситуаціях.

6. Формування постійної потреби в навчанні та самовдосконаленні [2].

До основних функцій саморегуляції навчальної діяльності студентів включають такі: досягнення мети, контролю, регулювання мотивації, самооцінки, управління емоціями та формування постійної потреби в навчанні [3]. Ці функції є важливими для досягнення успіху в навчанні та розвитку особистості, а також для подальшої професійної діяльності.

Однією з основних особливостей саморегуляції навчальної діяльності студентів є її індивідуальний характер, бо кожен студент має свої особливості, здібності, рівень знань та навичок, а також власні стратегії навчання та контролю. Іншою важливою особливістю є те, що саморегуляція навчальної діяльності студентів є процесом динамічним та змінним. У процесі навчання можуть виникати нові завдання, проблеми, ситуації, які вимагають зміни стратегій та методів саморегуляції. Також можуть змінюватись здібності та рівень знань студента, що також впливає на процес саморегуляції [3].

Вступаючи до закладу вищої освіти, студент опиняється в зовсім новому для себе середовищі, яке змушує його трансформуватися відповідно до умов. Безпосередньо в навчальній групі відбуваються динамічні процеси, які включають диференціацію та інтеграцію, структурування, становлення лідерів, формування та зміну міжособистісних взаємин. Л.С. Виготський вважає, що психічні явища, що відбуваються в групі під час взаємодії, внутрішньо усвідомлюються та перетворюються на особистісні якості, що робить студентську групу ключовим фактором формування саморегуляції студентів [4].

Таким чином, академічна група може мати великий вплив на формування саморегуляції навчальної діяльності студентів. Виходячи з того, що навчальний процес відбувається в колективі і в постійній взаємодії зі студентами та викладачами, будь-який фактор може стимулювати або гальмувати саморегуляцію студента. Серед таких факторів можна виділити:

1. Атмосфера в групі. Якщо студенти мають дружні відносини між собою, співпрацюють і підтримують один одного, то це сприяє розвитку саморегуляції. Якщо ситуація є протилежною описаній вище, тобто в групі панують конфлікти, студенти можуть відчувати стрес, злість та неприязнь до оточення, що може негативно впливати на процеси саморегуляції та зменшувати мотивацію до відвідування освітньої установи, сприяти пасивній поведінці під час навчального процесу.

2. Наочний приклад. Наявність у групі успішних студентів, здатних до ефективного саморегулювання може спонукати інших студентів до розвитку. З іншого боку, якщо в групі переважає негативне ставлення до навчання, то це може вплинути на мотивацію інших студентів та гальмувати їхню саморегуляцію.

3. Підтримка викладачів. Викладачі можуть стимулювати розвиток саморегуляції студентів цікавим поданням матеріалу та проведенням занять, надаючи їм конструктивний фідбек, допомагаючи у виборі ефективних стратегій навчання та підтримуючи їхню віру у власні здібності, а можуть негативно ставитися до певних студентів та зменшувати їхнє бажання самовдосконалюватися та навчатися [5].

Складно передбачити, яка саме ситуація може скластися в навчальному середовищі студентів. Саме тому ми рекомендуємо закладам вищої освіти декілька способів покращення якісного впливу академічної групи на саморегуляцію студентів:

1. Розвивати комунікативні навички для того, щоб студенти змогли конструктивно взаємодіяти один із одним, спільно працювати над завданнями, допомагати один одному і вирішувати конфлікти. Для цього слід створювати гуртки ораторського мистецтва, дебатні клуби при закладах вищої освіти.

2. Сприяти створенню комфортної атмосфери в групі. Викладачі та куратори груп можуть створювати комфортну атмосферу для студентів, яка сприятиме їхньому бажанню вивчати навчальний матеріал, передбачений у програмі дисципліни, а також відкривати нові зони росту та навчатися самостійно. Для цього варто проводити опитування серед студентів та виявляти “токсичних” викладачів, організовувати неформальні заходи, де студенти зможуть вільно спілкуватися з викладачами на будь-яку тему тощо.

3. Формувати позитивні відносини у студентській групі. Представникам закладу вищої освіти важливо допомагати студентам сформувати групу, де буде панувати мир та злагода. Для цього слід збирати студентів для гуртування, давати групі завдання, залучати до спільного проведення позауніверситетського дозвілля, що може збільшити почуття належності до спільноти й покращити взаємодію між студентами.

4. Формувати почуття відповідальності перед групою. Важливо навчити студентів відчувати відповідальність перед своєю академічною групою та розуміти, що їхні дії впливають на успіх усієї групи. Це можна зробити шляхом реалізації тематичних проєктів, а також за допомогою фіксування результатів індивідуальних та колективних досягнень.

5. Допомогати у вирішенні спірних та конфліктних ситуацій серед студентів, не допускати ворожнечі та злісної конкуренції. Щоб попередити подібне, можна, до прикладу, проводити тренінги з міжособистісної комунікації, які допоможуть розвинути навички спілкування та безконфліктного, конструктивного підходу до вирішення непростих питань. Також можна залучати психологів, які спеціалізуються на конфліктології і можуть допомогти студентам навчитися ефективно боротися з проблемними ситуаціями.

6. Підтримка саморегуляції. Важливо підтримувати та розвивати саморегуляцію студентів, допомагати їм виявляти свої сильні та слабкі сторони й працювати над ними. Для цього можна надавати можливості для самостійної роботи та самопідготовки, сприяти формуванню планування та контролю над власними навчальними досягненнями.

У сукупності всі ці компоненти можуть допомогти створити такі відносини у групі студентів, де кожен добровільно ставить перед собою мету ставати кращим щодня, прагне покращувати свої навчальні показники, вміло балансує між навчанням та позауніверситетським життям. Тому для забезпечення ефективної саморегуляції студенти мають докладати як власних зусиль, так й отримувати підтримку від закладу вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Саморегуляція навчальної діяльності студента є ключовим елементом в успішності як у навчанні, так і в житті. Академічна група має безпосередній вплив на саморегуляцію навчальної діяльності студентів, який може бути як позитивним, так і негативним. Саме від керівництва закладу освіти, працівників, викладачів, та і власне самих студентів залежить, яким буде цей вплив.

Розвитку позитивного впливу групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів сприятимуть такі фактори: здорова атмосфера в групі, насичене академічне та позаакадемічне життя, підтримка викладачів.

На жаль, теоретичне дослідження не охоплює всіх можливих аспектів цієї теми, тому перспективою подальших досліджень є застосування теоретичних знань для проведення емпіричних досліджень, зокрема визначення впливу групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів-психологів різних курсів Національного

університету «Острозька академія», порівняння цих показників, пошук відмінностей та їх причин, а також перевірка ефективності вказаних вище рекомендацій, щодо покращення якості впливу групи на саморегуляцію навчальної студентів.

Подальші дослідження впливу студентської групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів є важливим, оскільки можуть виявити способи, якими студентська група може підтримувати та сприяти саморегуляції. Це може бути корисно для педагогів та навчальних закладів у плануванні та реалізації навчальних програм та методів, що підтримують саморегуляцію студентів.

Література:

1. Стрижак Ю. О. Саморегуляція як основа успішного професійного становлення студентів закладу вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 3 (198). С. 68–71.

2. Гриньова М. В. Теоретичні основи дослідження змісту саморегуляції діяльності людини. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія : Педагогічні науки. 2010. Вип. 7. С. 73–77.

3. Гриньова М. В., Кононова М. М. Саморегуляція навчальної діяльності та професійний розвиток студентської молоді : монографія. Полтава : Астроя, 2021. 384 с.

4. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: монографія / під наук. ред. Лозової О. М. Вінниця : «Відрук», 2014. 184 с.

5. Студентська група як специфічне молодіжне соціально-психологічне явище. URL: http://tuboletspsychologyofhighschool.blogspot.com/p/blog-page_62.html. (дата звернення 23.02.2023).

РОЗДІЛ 3

**СТУДІЇ З ФІЛОСОФІЇ
ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

УДК: 008

Мирослава Петрова

КУЛЬТИВУВАННЯ КОХАННЯ В МИСТЕЦТВІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РЕНЕСАНСУ

У статті здійснено аналіз зображення кохання у творах мистецтва та традиційних уявлень Західної Європи, України та Китаю в періоди Середньовіччя та Ренесансу. Також досліджено й порівняно два фундаментальні види кохання: куртуазного та божественного, як ці види зображували залежно від регіону і як це вплинуло на зображення жінки в культурі. Встановлено факт культивування кохання на прикладах із історії, традицій та літературних, драматичних творів, написаних у ті періоди.

Ключові слова: культивування, куртуазне кохання, божественне кохання, образ жінки.

Myroslava Petrova

CULTIVATION OF LOVE IN MEDIEVAL AND RENAISSANCE ART

The article analyzes the depiction of love in the works of art and traditional ideas of Western Europe, Ukraine, and China during the Middle Ages and the Renaissance. It also explores and compares two fundamental types of love: courtly and divine, how these types were depicted depending on the region and how this influenced the image of women in culture. The fact of the cultivation of love is established on the basis of examples from history, traditions, and literary and dramatic works written in those periods.

Key words: cultivation, courtly love, divine love, image of a woman.

Постановка проблеми. Аналізуючи літературні, драматургічні твори та історичні матеріали про зображення кохання в Середньовіччі та Ренесансі, легко зауважити відокремлення кохання як образу серед усіх інших почуттів. Західна Європа, Україна та Китай, попри свою культурну відмінність між собою, мають схожі риси опису станів кохання. У патріархальному світі жінка стає центральним об'єктом кохання героя/ів, при цьому на неї насаджують ролі, які наразі називають «традиційними». Культивування кохання та

об'єктивація жінки не тільки завдають шкоди у сприйнятті, але й викривлює реальність, що впливає на уявлення про кохання та ролі жінки в сучасності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні автори та авторки суто прагматично розглядають кохання в контексті традицій та творчості того чи того народу. Спираючись на праці Акімової О., Дашенко Г., Кришмарел В., Цурндорфер Г., Лю К., Чжана Б. було досліджено китайські погляди на кохання, на основі праць Щербак О., Щербиніна С. вивчено українську історію зображення кохання та жінки. Спираючись на роботи Гуд Г., Нафф В., та Пекхмана Дж. проаналізовано кохання у світі Західної Європи.

Мета статті – дослідити та проаналізувати культивування кохання і об'єктивацію жінки в Західній Європі, Україні та Китаї в період Середньовіччя та Відродження.

Виклад основного матеріалу. Культивування кохання – досить очевидна, проте непомітна річ у просторі сучасної культури. Перечитавши твори Середньовіччя та Ренесансу, з легкістю можна виокремити кохання як головний рушій сюжету, розвитку персонажів [17, с.7]. Ця тенденція і досі помітна в продуктах масової культури, навіть у, здавалося б, агресивних бойовиках наявна романтична лінія сюжету. Тобто кохана/коханий головних героїв/героїнь надихає та змушує дійти до кінцевої мети крізь різноманітні перешкоди. У цій статті проаналізовано, як кохання виокремлювали серед усіх інших почуттів і як історії кохання знелюднували жінку, не даючи їй можливості кохати самій, лишень бути коханою, з'ясовано, як культивування кохання в Середньовіччі та Ренесансі шкодить сучасній культурі розуміння цього почуття і як це шкодить та об'єктивує жінок в очах чоловіків.

«Перше кохання», «невзаємне кохання», «вічне кохання» – пересічна людина так чи так натрапляє на ці поняття, а часто переживає цей досвід сама. У романтичних комедіях чи у бульварних романах часто можна побачити ці «симптоми» кохання: біль живота, запаморочення голови та підвищена нервовість. Літературні твори Середньовіччя та Відродження описують кохання як «захворювання» та «божевілля». Саме в цей час кохання починають культивувати в мистецтві, а отже і в культурі.

Передусім потрібно ознайомитися з історичним тлом. Теоцентризм переживав розквіт у Середні віки. Інститут церкви був надпотужним і керував кожною сферою людського життя – від державної влади до побуту пересічного селянина [24]. Жінка ж була носієм «первородного гріха» і мала тільки два шляхи побудови власного майбутнього: піти в черниці чи вийти заміж [7, 37]. У Пізньому Середньовіччі Бог мусить ділити місце з жінкою, але аскетичні ідеї та цілі все ж зберігаються. Жінка зберігає свої основні ролі «матері» та «дружини», проте під час Відродження вона набуває більш недосяжного статусу – як об'єкта – і любов до неї стає «ідеальною», не «хворобливою», як у Середньовіччі. Хоча «лицарське» кохання до жінки все ще залишається у творах цієї епохи.

У Ранньому Середньовіччі кохання мало ознаки “божевілля”. Низка творів ставить у центр саме «ненормальність» закоханих – Ланселот Озерний із «Книги про короля Артура і про його доблесних лицарів Круглого столу» Томаса Мелорі, Ромео та Джульєтта з однойменної трагедії Вільяма Шекспіра та Орlando з «Несамовитого Роланда» Людовика Арісто. У кількох сюжетах прослідковується зародження куртуазного кохання (courtly love), яке своєрідним чином протиставляли божественному коханню (divine love). Варто зазначити, що межі між куртуазним та божественним коханням досить крихкі, а автори Середньовіччя та Відродження не надають очевидну симпатію ні куртуазному, ні божественному коханню. Химерним чином ці види кохання співживуть, хоча очевидно, що для пересічного читача “потрібніше” саме божественне кохання.

Головна відмінність – байдужість. Суб'єкт божественної любові байдужий до об'єкта, він/вона/вони цінують та звертають увагу на власні думки, вчинки – власне почуття любові [23, с. 61]. Тим часом як куртуазне кохання – про бажання та прагнення щодо Іншого [11]. На нашу думку, куртуазне кохання трошки пізніше перебере та адаптує під себе головні ознаки божественної любові. Суб'єкт та об'єкт цього кохання ставлять у центр своїх бажань один одного, що зовсім не притаманно куртуазному коханню. Що раніше описували як «божевілля», зараз є зовсім природними характеристиками куртуазного кохання.

Ми розмежовуємо ці поняття, наче вони не співіснували в одних і тих самих часових рамках і творах. Насправді «боротьба» між цими

двома поняттями була досить жорстокою. Клайв Льюїс у своєму дослідженні «Алегорія кохання» вказує, що у Середньовіччі проблема куртуазного кохання в християнському світі була вирішена таким чином: синтезом ідеалів куртуазного кохання та християнського шлюбу. Проте пізніше у своїй книзі Льюїс аналізує і твори Мелорі та Арісто, де видно, що цей синтез був зовсім ідеальним, та проблема протистояння божественного та куртуазного була наявна. Гвеніт Гуд у своїй статті «Середньовічне кохання-божевілля та божественне кохання» яскраво описує, як Томас Мелорі у Пізньому Середньовіччі вибудовує ідеальну концепцію романтичного кохання, яка є поєднанням божественного та куртуазного кохання [18, с. 21]. Вона також зауважує, що Людовіко Арісто «перевертає» цю концепцію, тим часом як Мелорі надає перевагу куртуазному коханню, Арісто лякає небезпека цієї любові для суспільства Ренесансу.

Для повної картини згадаймо і про «смертність» як ще одну з характеристик куртуазного кохання. Можна сказати, що саме фатальність найбільше привертала увагу до цього кохання. «Ромео та Джульєтта» є найвідомішим і найяскравішим прикладом небезпечності куртуазного кохання, про яке застерігав Людовіко Арісто за кілька десятиріч до цього. У трагедії Вільяма Шекспіра ми фіксуємо всі вище перераховані ознаки куртуазного кохання: бажання, небайдужість, у центрі – Інший. Але з цим дуже легко прослідкувати і характерний «егоцентризм» божественного кохання, яке, на перший погляд, анітрохи не схоже на те, що ми бачили раніше. Шекспір віртуозно перетворює «байдужість» до об'єкта кохання на увагу на власні дії, які є водночас єдиним, на що звертають увагу головні герої, але Ромео і Джульєтта не дивляться у дзеркало при цьому – їхні погляди спрямовані на вчинки одне одного. Тут і наявна фундаментальна риса куртуазного кохання – нещасливий фінал [3, с.249]. Герої взаємно люблять одне одного, проте через зовнішні обставини вони не в змозі бути разом. Вільям Шекспір трансформує божественне кохання, проте залишає куртуазне кохання таким, яке воно є [11, 13].

Про сексуальність та тілесність не було й мови. Тілесність як поняття не існувало, адже пам'ятаємо, що в Середньовіччі головне душа, а щоб душа була чистою, про власне тіло наполегливо радили забути. Секс мав лише єдине призначення – розмноження. Будь-яке

задоволення від сексу та сексуальних практик засуджували, оскільки це могло викликати гнів Бога.

Окреслюючи зображення кохання Західної Європи Середньовіччя, можна дійти до висновку, що теоцентризм та просування аскетичних ідей не могли обмежити людину – чоловіка – в коханні. Куртуазне кохання в досить зручний спосіб вирішує проблеми відсутності любові до всіх, окрім Бога. Вищеописані риси (такі як смертність, байдужість, недосяжність і страждання) не дозволяли просочитися сексуальності до життя простих людей.

Ролі жінки Середньовіччя в Київській Русі не дуже відрізнялася від західноєвропейської; вона була берегинею, матір'ю та дружиною. Її репутація залежала від стосунків із чоловіком. Проте, згідно з «Руською правдою» Ярослава Мудрого, права жінок, матерів та дітей захищали. Яскравим прикладом поклоніння жінці є «Свято брикси», тоді чоловіки виконували всю «жіночу» роботу. Жінка беззаперечно мала дотримуватися тих трьох ролей, яких від неї вимагало суспільство. Згадуючи про Ярослава Мудрого, неможливо оминати увагою його прабабцю княгиню Ольгу. Дуже ілюстративно, що після прийняття християнства в літописі її описують як спокійну та покірну [15, с. 80]. Княгиня була і берегинею сім'ї та країни, матір'ю Святослава, і навіть після смерті князя Ігоря Рюриковича вона залишалася його дружиною як фактично так і духовно.

З цих відомостей стає зрозуміло, що церква зіграла величезну роль у «приборканні» кохання та жінки. Представники християнства віддалили жінку і від чоловіків, і від самої себе, тому вона стала такою бажаною та неприступною майже одразу, як церква отримала всеохопну силу та владу над кожною сферою життя людини. Цілком очевидно, що єпископи, пресвітери та диякони не могли повністю знищити кохання як ідею. Релігія пропонує божественне кохання, мистецтво – куртуазне. Та все ж дуже легко прослідкувати, що куртуазне кохання має помітні сліди від впливу церкви. Воно не таке розбещене, більш приборкане, але вільніше, ніж божественне кохання, яке, по суті, є не стосунками двох осіб, а більш саморефлексією когось одного. В українській традиції саме християнство остаточно зневільнює жінку, роблячи її активною тільки в ролі матері та дружини, фактично залишаючи її в полі побуту та викреслюючи зі світського життя як особистість [6, 8, 9, 12].

Щодо жіночої сексуальності в цей період, можна виокремити образи нявок, мавок та русалок, які спокушають чоловіків та граються з ними до смерті. Отже, в українському фольклорі, не без впливу християнства, жіночу сексуальність засуджували, вона не мала права на прояв [5, с.75].

Також жінка в період Пізнього Середньовіччя та Відродження виїшла поза межі дому. Як зазначає Щербинін Сергій у статті «Суспільне становище української жінки в Литовсько-Польську добу», попри участь жінки у збройних конфліктах та, фактично, виконання «чоловічої» ролі зберігала роль захисниці домашнього вогнища [16, с. 95]. Також згадується, що українська жінка почувалася набагато вільніше, ніж її колежанки із терен Західної Європи чи навіть сусідньої Польщі, оскільки жінка опинялася поза соціальним простором, її сексуальність теж засуджували.

Куртуазне кохання втрачає свою романтично-поетичну природу, приховані метафори про сексуальність набувають грубих рис. Тепер це кохання про задоволення, що радикально відрізняється від того, що було в часи Середньовіччя. Очевидно, що кохати мали право тільки чоловіки. Проституція, а з нею і подвійні стандарти, розцвітають – жінка стає жертвою об'єктивізації, але якщо вона дружина (і тим паче матір), їй суворо заборонено виявляти власну сексуальність. В англійському Відродженні неодружена, приваблива молода жінка була присутня тільки на сцені. Можна сказати, що любов у період Ренесансу стає ідеєю бажання та пристрасті, а не щирих почуттів.

Сексуальність у Відродженні повертається до ідей античності, хоча в цій епосі вона набуває більшої розбещеності. Чоловіки – сексуально-активні істоти, які мають право на задоволення власних бажань. Тілесне кохання дозволяли й заохочували, адже таким чином тіло єдналося з природою, що було однією з фундаментальних ідей Ренесансу.

Своя специфіка щодо розуміння божественної та тілесної любові виникає в східній традиції. Для розуміння китайської концепції кохання необхідно розглянути ідеї конфуціанства та даосизму. «Кохання – початок і кінець нашого існування. Без кохання немає життя. Тому кохання є тим, перед чим мудра людина схиляє голову» – відомий вираз Конфуція не надто точно передає функцію кохання. Людина, яка «любить», мусить піклуватися про добробут свого

оточення. А от кохання між жінкою та чоловіком не підпадало під ідеали конфуціанства. Даосизм навпаки не відкидав, а приділяв увагу сексуальному коханню, що дуже схоже з індійськими традиціями – і там, і там сексуальні стосунки мали глибше, символічне значення, а не просто були гонитвою за бажанням. У Середньовіччі даоси ввели кохання на психологічний рівень – інтимні стосунки інтерпретували як взаємодію між Водою та Вогнем, жіночим та чоловічим початками відповідно [14, с.136].

Щодо самої жінки, очевидно, що згідно з китайською патріархальною традицією, вона була в пригніченому становищі. Дашенко Ганна, досліджуючи творчість поетеси Сюе Тао, вказує, що через образ папуги, танська мисткиня описує небезпеку вільного життя [4, с. 55]. Також Сюе застерігає, що життя у свободі не є нагородою, скоріше покаранням, адже статус жінки, її комфорт будуть втраченими, а життя взагалі буде під загрозою. Отже, якщо жінка хотіла жити, вона обов'язково мала визнати вищість та владу чоловіка над нею.

В епоху Юань, Високе Середньовіччя, драматургія Китаю активно розвивається. У п'єсах цього періоду любляча жінка стає головною героїнею, яка готова пожертвувати і сім'єю, і майбутнім заради кохання [1, с.172]. Історії кохання людей абсолютно різних за статусом набирає неймовірну популярність. Слідкуючи за сучасними серіалами Китаю, дуже часто можна побачити такі ж сюжети. Попри виведення жінки на перший план у мистецтві [2, с. 9], в реальному житті вона залишається в тіні чоловіка. Красу жінки теж засуджували, наприклад, Ян Гуйфей, наложниця танського імператора Сюаньцзуна, у Японії здобула неабияку симпатію, тим часом як на батьківщині її вважали небезпекою для держави [22, с. 48]. Також поза сценами театру в період правління династії Ляо жінки аристократичного походження мали більше поваги, особливо за наявність освіти та грамотності. Слідуючи за правилом «трьох послухів», жінка-вдова мусила слідувати за своїм чоловіком – вчинити самогубство.

Також у епоху династії Ляо жінки-воїни до шлюбу мали можливість насолодитися сексуальною свободою та спілкуватися з різноманітними чоловіками. До шлюбу вони мали статус «активу», але статут заміжньої робив жінку практично власністю чоловіка [20, с.85].

Пізня династія Мін характеризується наявністю куртизанок – високоосвічених жінок, які, згідно з Гаррієт Т. Цурндорфер [25, с.200],

були професійними хостес, які вмiли вести бесiди, мали поглибленi знання класичної лiтератури, декламували поезiю, танцювали та виступали з музичними перформансами. Головною вiдповiдальнiстю куртизанки цiєї епохи було створення «естетично приємної атмосфери».

Жiнки Китаю не були бажаними протягом правлiння династiї Мiн. Дослiдники знаходять багато записiв, якi пiдтверджують, що в той час гомосексуальнi стосунки чоловiкiв були нормою. Перiод правлiння цiєї династiї став своєрiдною реформацiєю не тiльки в релiгiйному, але й у сексуальному аспектi. Не тiльки iмператори, високопосадовцi та iхнi сини мали коханцiв, є вiдомостi про те, що i викладачi та вчителi обирали школярiв чи студентiв, якi їм сподобалися, для стосункiв [20, с.496]. Але попри небачену свободу сексуальних стосункiв, чоловiки не забували про практично священне правило «трьох послухiв» i тому найчастiше старшi чоловiки обирали для своїх молодих коханцiв жiнок, аби вони одружилися та виховували разом дiтей. В однiй вiдомiй антологiї «Bian-Er-Chai» («弁而釵»), яку написав невідомий автор, один з героiв каже своєму коханому: «У суддi є сiмнадцятирiчна дочка, вона дуже талановита. Ти мусиш одружитися та мати дiтей з нею». Дуже рiдко iсторiї про гомосексуальнi стосунки мали щасливий фiнал [20].

Пiдсумовуючи кохання в китайськiй традицiї Середньовiччя та Вiдродження, можна iз впевненiстю сказати, що кохати дозволено було лише чоловiкам та жiнкам – у фiктивних iсторiях драматичного театру. Божественне кохання, яке притаманне європейцям, у конфуцiанствi накладається на любов до держави та оточення – створення й забезпечення добробуту. Куртуазне кохання в Китаї – привiлей чоловiкiв iз високим статусом та великою кiлькiстю наложниць, коханок, коханцiв та жiнок у п'єсах театрiв. Проте невзаємнiсть i страждання тут аж нiяк не прослiдковують. Невзаємнiсть не була загрозою, адже жiнка все ж мусила коритися та визнавати свiй значно нижчий статус. Тим часом як коханцям iхнi старшi партнери намагалися забезпечувати щасливе майбутнє. А от у драматургiї традицiйне страждання, яке так полюбилися європейським творцям, тут теж є – героїні могли пiти проти священних постулатiв китайського свiтогляду – сiм'ї та держави – заради кохання. Проте очевидно, що це гра заради гри, яка не мала шансiв на реалiзацiю у справжньому свiтi.

Зображення кохання в Середньовіччі та Ренесансі досить різні. Але спільним знаменником залишається визначна характеристика – воно нереалістичне. Переживаючи заборону та осуд, таке природне почуття кохання в Середньовіччі пізніше зазнало культивування, акцентуючи на тому, що фіктивні історії про закоханих і їхні ширі почуття, прагнення бути разом, на жаль, навряд чи матиме змогу хоч якогось втілення в життя.

Куртуазне кохання в Західній Європі поставило фінальну крапку у віддаленні та піднесенні любові як почуття над усіма іншими. Також об'єктивація жінки, яка вмів любити тільки зі сторінок книжок, мусить бути в обоженні чоловіка. Себто насправді право кохати, а отже і підкоряти мали тільки чоловіки, які із задоволенням цим користалися. Проаналізувавши досвіди кохання Західної Європи, України та Китаю, очевидно, що скільки б «свободи» не мала жінка, суспільство все одно очікуватиме від неї послуху, сором'язливості. Ідея жінки-берегині або недосяжної дами аж ніяк не йде на користь, вона навпаки змушує жінку відірватися від поняття “людина”, але не робить її недоторканною. Тілесність та сексуальність теж були окремо від жінки, що вчоргове її знелюднювало.

Отже, кохання протягом досить тривалого часу було привілеєм чоловіків, вони його культивували. У творах, виставах та традиціях чітко прослідковувалося, що жінка є об'єктом у чоловічих руках, а отже і кохання теж. Середньовіччя та Ренесанс чітко проводить межу між високим та низьким, куртуазне кохання – своєрідна розвага для людей із вищим соціальним статусом, а низьке, “тваринне” кохання було поза межами творчості, але в рамках осуду та зневаги. Дуалістичність та подвійні стандарти цих періодів стали ще однією причиною культивування кохання, а деякі деталі простежуються і в сучасних продуктах масової культури.

Література:

1. Акімова А.О., Акімова А.О. Історичні аспекти розвитку китайської культури в драматургії. *Науковий вісник Херсонського державно-університету*. 2017. №4. С.171–175.
2. Акімова А., Ісаєва Н. Концепція кохання у смислового просторі юанської драми. *Літературознавчі студії*. 2013. №39(1). С. 3–10.
3. Боговін О.В. «Меч Трістіана»: код куртуазного кохання у текстах драматичних творів (Леся Українка, Оскар Уайльд). *Наукові записки*

Бердянського державного педагогічного університету. 2016. №11. С. 248–255.

4. Дашенко Г.В. Проблема традиції та новацій жіночої поезії середньовічного Китаю: на прикладі поетичного циклу «Ши про десять розлучень» (“十離詩”) Сюе Тао (薛濤, 768-832). *Східний світ.* 2020. №3. С. 47–58.

5. Жорнокуй У.В. Полюсність еротично-танатологічного концепту в українській літературі. *Наукові записки.* 2012. №42. С. 74–77.

6. Кравець В. Особливості ставлення до сексуальності та кохання у середньовічній Європі та Київській Русі: порівняльний аспект. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.* 2017. №19. С. 359–367.

7. Кришмарел В. Релігійні чинники в осмисленні феномена любові в добу Середньовіччя та сучасності. *Наукові записки.* 2009. №1. С. 139–150.

8. Малинка М. Образ Діви Марії в апокрифі «Ходіння Богородиці по муках» та в українському хронографі XVI століття. *Ренесансні студії.* 2009. №12-13. С. 123–132.

9. Покуль О. Еволюція образу жінки-берегині у вимірі української постмодерної культури. *Вісник ЛНАМ.* 2016. №29. С. 130–139.

10. Туренко В.Е. Ніжність як атрибут романтичної культури любові: специфіка та особливості прояву. *Українські культурологічні студії.* 2019. №2(5). С. 47–51.

11. Туренко В. «Ромео и Джульетта»: философское осмысление романтической любви. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 146 с.

12. Федоренко М.О. Архетипи української ментальності. *Соціально-гуманітарний вісник.* 2020. №32-33. С. 34–37.

13. Хома К. Інтерпретація середньовічного сюжету про Трістана та Ізольду в поемі Лесі Українки «Ізольда Білорука». *Теоретична і дидактична філологія.* 2021. №34. С. 69–75.

14. Шамшур М.А. Концепт кохання в культурно-специфічному контексті картини світу китайського етносу. *Studia Linguistica.* 2012. №6. С. 132–137.

15. Щербак О.В. Типологія жіночих образів у давній українській літературі : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01 / Житомирський державний ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2016. 188 с.

16. Щербинін С.В. Суспільне становище української жінки в Литовсько-Польську добу. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство.* 2016. №1(6). С. 93–97.

17. Falowski J.J. The development of the concept of love: Dissertation / University of Massachusetts. Amherest, Massachusetts, 1975. 237 p.

18. Hood G.E. Medieval Love-Madness and Divine Love. *Mythlore*. 1990. Vol. 61. P. 20–28.

19. Johnson L. Women of the Conquest Dynasties: Gender and Identity in Liao and Jin China. Hawaii: University of Hawaii Press, 2011. 288p.

20. Liao W. Woman in the Male perspective – A Comparison of the Potrayal of Women in the Border Town and the Wen Town. *Proceedings of the 2022 4th International Conference on Literature, Art and Human Development (ICLAHD 2022)* / B. Majoul et al. (Eds.). Berlin, 2023. P.1351–1355.

21. *International Conference on Literature, Art and Human Development (ICLAHD 2021)*. 2021. Vol.594. P. 493–499. URL: <https://www.atlantispublishing.com/proceedings/iclahd-21/125964779> (дата звернення: 26.04.2023).

22. Naff W.E. The Heritage of Courtly Love in Japanese Society. *Comparative Civilizations Review*. 1979. Vol. 1, No. 1. P. 42–63.

23. Peckham J.C. The Concept of Divine Love in the Context of the God-World Relationship: Dissertation / Andrews University. Berrien Springs, Michigan, 2012. 805 p.

24. The medieval Church: from dedication to dissent. British Library : веб-сайт. URL: <https://www.bl.uk/the-middle-ages/articles/church-in-the-middle-ages-from-dedication-to-dissent> (дата звернення: 24.04.2023).

25. Zurndorfer H. Prostitutes and Courtesans in the Confucian Moral Universe of Late Ming China (1550-1644). *IRSH*. 2011. №56. P. 197–216.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Гарніцька Анастасія Володимирівна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня ОП “Українська мова та література” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Дембіцька Анастасія Вячеславівна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Калінська Валерія Вікторівна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Карпович Денис Анатолійович, здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Кузьміч Дарина Анатоліївна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня ОП “Українська мова та література” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Кухарук Лілія Володимирівна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня ОП “Українська мова та література” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Козакевич Діана Вадимівна, здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Лис Ірина Анатоліївна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Люзьяк Галина Теодозіївна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня ОП “Українська мова та література” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Нестеренко Олена Сергіївна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Обоїста Олена Олегівна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Остапчук Анна Олександрівна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Петрова Мирослава Євгенівна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності “Культурологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Фурманчук Тетяна Іванівна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Швая Оксана Романівна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня ОП “Українська мова та література” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

Якшевич Юлія Сергіївна, здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ОП “Психологія” Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія».

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

<i>Гарницька Анастасія Володимирівна</i> БІБЛІЙНІ МОТИВИ В ЛІРИЦІ ОКСАНИ ЛУЦИШИНОЇ	4
<i>Кухарук Лілія Володимирівна</i> НЕОФРАЗЕМІКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	14
<i>Кузьміч Дарина Анатоліївна</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	28
<i>Люзьяк Галина Теодозіївна</i> НЕОЛОГІЗМИ ЯК ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022–2023 РОКІВ	36
<i>Швая Оксана Романівна</i> ГЕНДЕРНІ МАРКЕРИ СПІЛКУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ ТА ЇХ «СТАБІЛЬНІСТЬ» І ЕВОЛЮЦІЯ	44

РОЗДІЛ 2

СТУДІЇ З ПСИХОЛОГІЇ

<i>Дембіцька Анастасія Вячеславівна</i> РОЛЬ ЕМПАТІЙНИХ СТОСУНКІВ У СТРУКТУРІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	52
<i>Калінська Валерія Вікторівна</i> МЕДІА ТА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я: ЯК СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ	61
<i>Карпович Денис Анатолійович</i> ЗДАТНІСТЬ ВСТАНОВЛЮВАТИ ЕМОЦІЙНІ КОНТАКТИ СТУДЕНТІВ У РОЗРІЗІ СТАТЕВО-ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ	69

<i>Козакевич Діана Вадимівна</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	77
<i>Лис Ірина Анатоліївна</i> РАННІ ДЕЗАДАПТИВНІ СХЕМИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	82
<i>Нестеренко Олена Сергіївна</i> КАЗКОТЕРАПІЯ В РОБОТІ ЗІ СТРАХАМИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	89
<i>Обоїста Олена Олегівна</i> ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	96
<i>Остапчук Анна Олександрівна</i> РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ У СТУДЕНТІВ ЗВО: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, ПРЕДИКТОРИ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ, РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ	103
<i>Фурманчук Тетяна Іванівна</i> ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА САМОРЕГУЛЯЦІЮ ОСОБИСТОСТІ	116
<i>Якшевич Юлія Сергіївна</i> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ НА САМОРЕГУЛЯЦІЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	123

РОЗДІЛ 3

СТУДІЇ З ФІЛОСОФІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

<i>Мирослава Петрова</i> КУЛЬТИВУВАННЯ КОХАННЯ В МИСТЕЦТВІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РЕНЕСАНСУ	131
АВТОРСЬКА ДОВІДКА	142

Електронне наукове видання

**СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Соціогуманітарні науки»

ВИПУСК 2(14)

Відповідальний редактор М. В. Карповець
Укладач З. В. Столяр
Комп'ютерна верстка Н. О. Крушинської

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат та інших відомостей
відповідають автори та наукові керівники*

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 16,97. Зам. № 34–23.
Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.